T.C.
YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
ARAP DİLİ BELAĞATI BİLİM DALI

ARAPÇA KÖKENLİ OSMANLICA SÖZCÜKLER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Yaşar AVCI

VAN – 2006

T.C.
YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
ARAP DİLİ BELAĞATI BİLİM DALI

ARAPÇA KÖKENLİ OSMANLICA SÖZCÜKLER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan

Yaşar AVCI

Danışman

Doç. Dr. Yakup CİVELEK

VAN - 2006

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu çalışma jürimiz tarafından .... ANABİLİM DALI, ... BİLİM DALI'nda YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

İmza

Başkan : ....

Üye (Danışman) : ....

Üye : ....

Üye : ....

Üye : ....

ONAY : Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

... / ... / 2006 ....

Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ

Dilbilimcilerce kabul gören tanıma göre, insanların duyduklarını ve düşündüklerini anlatmak için kullandıkları söz dizgesi olan dil, toplumsal bir olgudur. Bir başka ifadeyle, kendine ait kanunlara sahip ve ne zaman ve nasıl ortaya çıktığı kesin olarak bilinmeyen dil ve dil üzerine çalışmalar insanoğlunun zihnini sürekli meşgul etmiştir. Zira dil insanla birlikte hep varolmuş insanlar arasında anlaşmayı sağlayan bir vasıtadır.

Dil, insanlar arasında anlaşmayı sağlayan tabii bir vasıta, kendine mahsus kanunları olan ve ancak bu kanunlar çerçevesinde gelişen canlı bir varlık, temeli bilinmeyen zamanlarda atılmış bir gizli anlaşmalar sistemi, seslerden örülmüş toplumsal bir müessese olarak tanımlanmaktadır.

İnsanlar anlatmak için dil denilen vasıtaya başvururlar. Ancak dilin vasıta olması anlaşmayı sağlaması bakımındandır.

Bütün diller canlı birer varlık olup tüm canlılar gibi sürekli bir değişim içerisindedirler. Bu değişim kimi zaman ses hususiyetleri, kimi zaman dil bilgisi, kimi zaman da anlam bakımından cereyan etmektedir. Bir dildeki gerek fonetik, gerek semantik değişikliğe neden olan başlıca etken, yabancı dillerle olan kelime alışverişidir. Toplumlar geçmişten bugüne kadar birbirleriyle etkileşim içindedirler. Etkileşim, geçmişte; komşuluk, ticaret, sosyal ve kültürel ilişkilerin yanında fetihler sonucunda ortaya çıkan din ve kültür alış verişi yoluyla gerçekleşmiştir.

Bu çalışmada Arapçadan Türkçeye geçtikten sonra şu ya da bu şekilde anlam kaymasına uğrayan kelimeler, günümüz Türkçesi'yle eski Arapça ve günümüz Arapçası göz önünde tutularak karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır.

Bu çalışma süresince bana sürekli yol gösterip yardımlarını esirgemeyen başta danışman hocam Yard. Doç. Dr. Yakup Civelek'e ve diğer tüm hocalarıma ve arkadaşlarıma teşekkürü borç bilirim.

Elimden gelenin en iyisini yapmaya çalıştım. Buna rağmen hatalarımız varsa hoşgörüyle karşılanmasını ümit ediyorum.

Yaşar AVCI
Van – 2006

KISALTMALAR

a.	: Arapça
a.b.i.	: Arapça birleşik isim
a.f.i.	: Arapça Farsça isim
a.f.t.	: Arapça Farsça tamlama
a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.i.	: Arapça isim
a.i.t.	: Arapça isim tamlaması
a.n.	: Arapça nida
a.s.	: Arapça sıfat
a.s.t.	: Arapça sıfat tamlaması
a.zf.	: Arapça zarf
b.	: Birleşik
c.	: Dip notlarda cüz, Metinde cemi
e.	: Edat
f	: Farsça
i.	: İsim
i.t.	: İsim tamlaması
k.g.	: Kelime grubu
o	: Osmanlıca
o.i.	: Osmanlıca isim
o.s.	: Osmanlıca sıfat
s	: Metinde sıfat, Dipnotlarda sayfa
t	: Türkçe
t.y.	: Eserin basım tarihi yok.
zf.	: Zarf
yy.	: yer yok
vb.	: ve benzeri
vs.	: ve saire

GİRİŞ

Osmanlıca, Türkçe esas olmak üzere Arapça ve Farsça birçok kelime, şekil ve kaideleri içine alan bir yazı dilidir. Böyle olmakla birlikte bu üç dili bilen bir kimse yine Osmanlıca bir metni rahat anlayamaz. Çünkü Osmanlıca, Arapça ve Farsçanın belirli bir ölçüde ve şekilde Türkçe'yle birleşmesinden doğmuş bir dildir.

Dünya dilleri içerisinde kelime hazinesinin zenginliği bakımından İngilizce'ye yaklaşmış tek dil Osmanlı Türkçesidir. İngilizce'de Latince ve eski Yunanca'dan çok önce alınmış veya o dillere dayanarak daha yakın zamanda üretilmiş pek çok kelime vardır. Osmanlı Türkleri de Klasik Arapça ve Farsçanın zengin söz dağarcığından, Anadolu'da kendilerinden önce bulunan Bizanslıların, ayrıca Müslüman hükümdarların tebaası olan Avrupalıların konuşma dillerinden yararlanarak, atalarından miras kalan Türkçe kelime hazinesini genişletmişlerdir.

Türkçe de geçmişte ve günümüzde yabancı toplumlarla yaşadığı ve halen yaşamakta olduğu kültürel etkileşim nedeniyle mütemadiyen dönen bir değişim çarkının içinde yer almaktadır. Türkçedeki değişikliklerin başlangıcı için kesin bir tarih belirtilmemekte ancak yapılan bir araştırmaya göre; GökTürkçede yabancı unsurların oranı %1 nisbetinde iken, çeşitli kültürlerin etkisiyle Uygurca'da bu oran yükselmiştir.[1] Türkçe de köklü değişikliklerin yaygın olarak görülmeye başlaması Türklerin değişik din ve kültürlerle karşılaştıkları devirlere rastlar ki, özellikle İslam dinini kabul ettikleri VIII. yüzyıl bunun başlangıç tarihi sayılabilir.

Konunun bu çalışma ile ilgili boyutuna gelince, Türkler İslamiyeti kabulünden sonra Türkçeye, Arapça ve Farsçadan birçok kelime girmeye başlamıştır. Yapılan bir araştırmada, Osmanlıca sözlükler (Redhouse, Ferit Develioğlu, Mustafa Nihat Özön'ün sözlükleri) incelenmiş ve Türkçeye Arapça ve Farsçadan ortalama 60-70 bin dolayında sözcüğün girdiği tesbit edilmiştir.[2] Bu gelişim süreci içerisinde ortaya çıkan Osmanlıca da Türk dilinin umumi gelişmesi tarihinde ikinci devrede meydana gelen lehçedir. Başta Türkçe olmak üzere Arapça ve Farsça birçok şekilleri ve kaideleri içine alan bir dildir.

---

[1] Kara, Mehmet, *Türkmen Türkçesi ve Türkmen Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar*, Ankara. 1998, s.65

[2] Çotuksöken, Yusuf, *Türkçe Üzerine Denemeler ve Eleştiriler*, "Türkçede Kaç Sözcük Var?", Hürriyet-Gösteri, Mayıs-Haziran 1999, http://www.wowturkey.com/forum/viewtopic.php?t=3233&start=30.

Bu yabancı kelimeler Türkçeye ilk etapta olduğu gibi alınmasına rağmen zaman içerisinde kimisi anlam, kimisi dilbilgisi kimisi de ses hususiyetleri bakımından değişime uğramıştır. Muhtemelen bu kelimelerin birçoğu Türkçeye ilk geçişinde Arapçadaki gerçek manasıyla kullanılarak kelime dile iyice yerlemiş ve Türkçeymiş gibi benimsenmiştir. Zamanla bu kelimeler mecaz anlamlar kazanmış, kimi zaman mübalağa, kimi zaman da kinaye maksatlı olarakta gelişmtir. Bunun sonucu olarakta kelime asıl anlamlarından çok farklı hatta tamamen zıt anlamlarda kullanılmıştır. Tabiî ki bu süreç Osmanlıcada bütün kelimeler için böyle değildir.

Bu bağlamda Osmanlıcanın sözvarlığı konusunda da şunları söyleyebiliriz: Bilindiği üzere sözvarlığı terimi "bir dildeki yerli ve yabancı sözcük, kalıp kullanım vs'nin tümü" olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımdan hareketle Osmanlıcanın da söz varlığı üzerinde çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalarda Osmanlıcanın hangi dönemini ele alınacağı konusu tartışılmıştır. Hatta söz varlığının tespitinde Osmanlıca olarak sınırlandırmak yerine genel anlamda Türk dili'nin söz varlığının tespit edilmesi gerektiğine dair görüşler öne sürülmültür. Bunlara göre söz varlığının tespitinde temel alınacak kriterin iyi tespit edilmesi gerekmektedir. Acaba bu tespitte tarihsel Türkçeyi mi, günümüzde yeryüzünde yaşayan yaklaşık 150 milyon Türk'ün konuştuğu çağdaş Türkçeyi mi (çağdaş Türk dil ve lehçeleri), Anadolu'da XIII. - XIX. yüzyıl arasındaki Türkçeyi mi, yoksa bugünkü Türkiye Türkçesi'ni mi esas almak gerektiği önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bazı araştırmacılar, Tarihsel ve bugünkü Türkçeyi genel Türkçeyi, bütün dünyada konuşulan Türk dilleri ve lehçeleri ve bunların ağızlarını göz önünde bulundurarak Türkçe'nin sözvarlığının birkaç milyon sözcükten oluştuğunu ileri sürmüşlerdir.

Yazılı Türk dilleriyle sözlü Türk lehçelerinin sözvarlığında ortak sözcüklerin yanı sıra yerel özellik gösteren sözcüklerle yabancı dillerden (Çince, Sanskritçe, Arapça, Farsça, Fransızca, Almanca, İngilizce, Amerikanca, İspanyolca, İtalyanca, Portekizce, Rumca, Yunanca, Latince, Hintçe, Bulgarca, Macarca, Rusça, Japonca vd.) binlerce sözcük bulunmaktadır.

Bizi daha yakından ilgilendiren ise Anadolu Türkçesi. XIII.-XX. yüzyıl Anadolu Türkçesi'ni göz önüne alarak bugünden düne doğru giderek bir sıralama yapabiliriz:

1-Bugün Türkçe sözlüklerde ve sözlük bölümü de içeren ansiklopedilerde 100-150 bin dolayında sözcük bulunduğunu görürüz (Resmi TDK'nın Türkçe Sözlük'ünde, 2 cilt 1998, 70 bin dolayında. Yerli ve yabancı sözcüklerin yanı sıra yabancı ad tabanlarından Türkçe yapım işlevli eklerle üretilen melez sözcükler de bu sayının içindedir.). Son 5-10 yılın gazete, dergi ve kitapları taranacak olsa, birkaç bin yerli sözcük daha buna ekleyebiliriz..

2- Osmanlıca sözlükleri (Redhouse, Ferit Develioğlu, Mustafa Nihat Özön'ün sözlükleri) incelediğimizde, Türkçeye, Arapça ve Farsçadan ortalama 60-70 bin dolayında sözcüğün girmiş olduğunu görürüz. (Günümüz Türkçesi'nde Osmanlıca sözcüklerin sayısı sekizbin dolayındadır.)

3-Tarama Sözlüğü (Atatürk'ün TDK'sı) ile eski harfli kitapların yayımlarında yer alan sözlük bölümleri, bize yaşayan ve ölmüş olan sözcüklerin dökümünü verir. Bugün de kullanılan sözcükler ile Arapçadan ve Farsçadan giren sözcükleri çıkardıktan sonra, bu kaynaklardan bize 8-10 bin sözcük kalmaktadır. Bunlar ölü sözcükler durumundadır. Kimileri kolaylıkla diriltilip kullanıma sokulabilir. Nitekim Dil devrimi sürecinde bu yola başvurulmuştur.

4-Anadolu'nun çeşitli yörelerinden derlenen sözlük birimlerini içeren Derleme Sözlüğü'nde (Atatürk'ün TDK'sı) 60-70 bin dolayında sözcük bulunmaktadır. Ağız derlemelerini içeren yayınlarda geçip de bu sözlüklere alınmamış olanları da hesaba katarsak bu sayı 80 bine ulaşır. Dil Devrimi sürecinde ölçünlü dile yöre ağızlarından da pek çok sözcük katılmıştır.

5-Deyim de atasözleri sözlüklerinde de ölçünlü dilde ve yöre ağızlarında kullanılan 15-20 bin dolayında deyim ve atasözümüzün bulunduğunu saptarız. Bunlara kalıp kullanımları da eklersek bu sayı 30-35 bini bulur.

6-Atatürk'ün kurduğu Türk Dil Kurumu'nca 1928-1983 yılları arasında 100'ün üstünde terim sözlüğü hazırlandı; bu sözlüklerde 100 binin üzerinde terim türetildi, bunların yarıya yakınının tutunduğu kabul edilir.

7-Türk Dil Kurumu dışında, üniversitelerimiz ve özel yayınevlerince basılan çeşitli bilim, kültür, sanat vd. alanlarla ilgili terim sözlüklerini de incelersek bunlarda ölçünlü dile henüz girmemiş 20-25 bine yakın terim bulunduğunu görürüz."[3]

Türkçedeki yabancı kelimler konusunda çeşitli tespitler yapılmıştır. Konumuzla ilgil olarak Osmanlıcadaki Arapça sözcüklere ilişkin yapılan bir araştırmada Türk Dil Kurumu Türkçe sözlük (2005)'teki sözlerin kökenlerine ait sayısal döküme bir göz atalım:

TÜRKÇE SÖZLÜK (2005)'TEKİ SÖZCÜKLERİN KÖKENLERİ

Almanca	85
Arapça	6463
Arnavutça	1
Bulgarca	8
Ermenice	23
Farsça	1374
Fince	2
Fransızca	4974
İbranice	9
İngilizce	538
İspanyolca	36
İtalyanca	632
Japonca	7
Korece	1
Latince	147
Macarca	19
Moğolca	13
Norveç	2
Portekizce	4
Rumca	14
Rusça	40
Slavca	24
Soğdca	1
Yunanca	399

3 Çotuksöken, *a.g.e*, "Türkçede Kaç Sözcük Var?", Hürriyet-Gösteri, Mayıs-Haziran 1999, http://www.wowturkey.com/forum/viewtopic.php?t=3233&start=30.

Tablodada görüldüğü üzere Türkçede yer alan Arapça köklü kelimeler bütün diğer dillere oranla daha fazladır. İşte tezimizin konusu olan Osmanlıcadaki Arapça kelimeleri incelemeye bizi sevk eden de her şeyden önce bu durum sebep olmuştur.

A) Araştırmanın Kapsamı:

Araştırmamız Osmanlıcadaki bütün Arapça kelimeleri ihtiva etmemektedir. Arapçadan Osmanlıcaya geçen birtakım sözcüklerde meydana gelen anlam kayması, anlam genişlemesi ve anlam daralmasına uğrayan kelimelerin incelenmesi buna ilaveten Arap dilinde çoğulken Osmanlıcada tekil olarak kullanılan birtakım sözcüklerin incelenmesi ile sınırlıdır. Ele aldığımız sözcüklerde daha çok günlük hayatta kullanılanları tercih ettik. Osmanlıcadaki bazı Arapça kelimeleri incelerken klasik sözlüklere başvurduk, daha sonra bu kelimelerin Osmanlıcadaki kullanımını inceleyerek karşılaştırma yoluna gittik. Osmanlıcadaki Arapça kelimelerin tarihsel gelişimlerini inceleme yoluna gitmedik. Çünkü böyle bir çalışma daha ileriki safhalarda – belki doktora düzeyinde – yapılması gereken bir çalışma olduğunu düşünmektetyiz.

B) Araştırmanın Yöntem ve Amacı:

Araştırmamızda, Osmanlılar'ın Arapçadan aldıkları kelimeleri nasıl kullandıklarını inceleme yoluna gittik. Bunu yaparken de öncelikle Osmanlıcada kullanılan Arapça kelimeleri klasik sözlüklerde karşılıklarını tespit edip Osmanlıcadaki kullanımlarıyla karşılaştırma yolunu seçtik. Buradaki amaç: "Osmanlılar Arapçadan aldıkları kelimeleri olduğu gibi mi kullanmışlar; yoksa bu kelimelere yeni anlamlar mı yüklemişler? Arapçadan Osmanlıcaya geçen bu kelimelerde anlam daralması veya anlam kayması olmuş mu? Osmanlılar Arap dili kurallarına uygun veya aykırı bir şekilde Arapça kelime köklerinden yeni kelimeler türetmişler mi?" gibi sorulara cevap bulmaya calıştık. Farklılıkları ve benzerlikleri bu yöntemle ortaya koymaya çalıştık.

Araştırmamızın birinci bölümünde Osmanlıcanın dil yapısı ve tarihi gelişimi hakkında bilgi verdik. İkinci bölümde, Osmanlıcadaki Arapça kelimeleri inceleyerek "Amaç" bölümünde zikredilen sorulara cevaplar bulmaya çalıştık. Bunu yaparken de karşılaştırma yöntemini kullandık. Sonuç bölümünde ise bu karşılaştırma yöntemiyle ulaştığımız neticeleri nesnel olarak ortaya koymaya gayret ettik.

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLICANIN YAPISI VE TARİHİ GELİŞİMİ

Türk filolojisiyle ilgili dilimizde ve yabancı dillerde yazılan bilimsel eserlerde, Türkiye Türkçesi'nin tarihî devrinin XIII. yüzyıldan XX. başlarına kadar olan devresindeki eski yazı dilimiz için Osmanlıca deyiminin kullanılması, böylece adlandırılması, artık tamamıyla yerleşmiş ve umumileşmiş bulunmaktadır. XIII. yüzyıldan XX. yüzyılın başlarına kadar devam eden ve kendi içerisinde üç devreye ayrılan Osmanlıca bugün artık tarihe karışmış bir yazı dilidir.[4]

Osmanlıca, Oğuz Türklerinin kullandığı dilin devamı olan ve Selçukluların son zamanlarından Cumhuriyet devrine kadar 700 yıl kullanılan ve her disipline ilişkin verimlerini ortaya koyan, Osmanlı Türklüğünün devlet ve resmi yazışma dili olarak tanımlanır.[5] Milletlerin dili ve tarihî seyri içindeki gelişim ve değişimi, münasebete girdikleri kültür ve medeniyet halkalarının derin izlerini taşırlar. Türklerin de Öztürkçeden Osmanlı Türkçesi'ne geçişleri, dinin toplum vicdanındaki kabulü ve etkisiyledir. İslam kültür ve medeniyetinin, Osmanlıca dilinin doğuşunda ve gelişiminde şüphesiz büyük etkisi vardır ve Osmanlı toplumunun her kesiminde ferdin ve toplumun nahiv duygularının uç noktalarını ifadelendirme ve anlamlandırmada, İslamî tanımlama ve anlatım biçimleri, Osmanlıca dilinin tüm boşluklarını doldurur. Bu sebeple Öztürkçeden Osmanlıcaya geçiş süreci her şeyden önce İslamiyet'in kabulü ve yayılması ile ilgili tarihsel bir açılım yapmayı zorunlu kılmaktadır.

Ferdin yahut bir toplumun ruhî gelişim ve değişimi, bir bilgi meselesi yahut aklî bir düzenlemeden çok bir inanç ve heyecan yükleme olayına dayanır. Bu iman ve heyecan, yüksek olduğu devrelerde şuuru da şuuraltını da şuur ötesini de etkiler, onları denetimi altında tutabilir. Bilgi ve şuur, bu inanç ve heyecana uygun bir biçimde dünyanın yorumlanması ve düzenlenmesinin imkânlarını verir; aynı

[4] Timurtaş, Faruk Kadri, *Osmanlı Türkçesi Grameri*, 19 İstanbul, 1978.
[5] Komisyon, *Osmanlı Türkçes*i, "Yeni Rehber Ansiklopedisi", C. XVI, 69 İstanbul 1994.

zamanda, imanı besleyici ve pekiştirici görevler yüklenir. İnsan davranışının temeli ve yönünü bu ruhî güç ve manevî kaynaklar oluşturur. Sağlıklı kültürlerde din, ahlâkın ve aklî düzenlemelerin ilkelerini belirleyen bir kaynak konumundadır. Esasen, kadim medeniyetlerin bütününün temelinde, efsaneleşmiş, hurafeleşmiş yahut asliyetini korumuş haliyle din vardır. Din, insanı içinden kavrayan şekillendiren, ona fizik ve fizikötesi âlemler hakkında kavrayış biçimleri kazandıran en büyük güçtür. İnsanlar dış dünyayı, inançları nispetinde, dinin bakış açısı ve ölçüleri ile kavrar, değerlendirir ve yine inançlarının heyecanı ölçüsünde hayatlarını şekillendirirler. Din insanlara belli bir inanç yapısını va'z eder ve insanlardan muayyen ölçülere uygun olarak yaşamalarını ister. Ayrıca kendi bakış açısının ve değerlerinin hâkim kılınmasını emreder.[6]

Yeni bir din, yeni bir heyecan ve iman coşkusu; toplumu, etrafı ve boşlukları doldurulmuş bir hayat anlayış ve kavrayışına götürür. Bu aynı zamanda toplumun ruhî canlılığının harekete geçmesi anlamını taşır. Yeni bir din, girdiği her toplulukta, kendi bakış açısı doğrultusunda yeni bir hayat hamlesi ve bir yaşama üslûbu geliştirir. İlahî dinlerin verdiği bakış açısı ve ölçüler, belli bir coğrafya veya topluluk ile sınırlı olmayıp bütün insanlar içindir. Aynı imana sahip farklı topluluklar, kendi dünyalarını sosyal donanımları ve geleneklerine uygun biçimde tanzim edeceklerdir. Hayata karşı duruşu ve davranış ölçüleri aynı olsa da her toplumun tarihî birikimi, seciyesi ve yaşama şartları farklıdır. Bu durum farklı hayat üslûplarının doğuşuna yol açar. Aynı emir ve değerleri gerçekleştirme biçimi, farklı toplulukların yaşadıkları farklı hayat şartlarından ötürü değişik olur. Bu sebeple İslam medeniyetinin içyapısı her yerde aynı, ancak her topluluğun bu yapıyı hayata hâkim kılış biçimi farklıdır. Hepsi de aynı bakış açısından meselelerine bakacak, çözecek, aynı emir ve değerleri hayatlarına hâkim kılacaklardır. Bu yüzden giyim kuşamda, güzel sanatlarda, iktisadî ve içtimaî organizasyonlarda farklılıklar meydana gelir. Bu farklılıklar millî renk ve üslûpları oluşturur. Ayrıca her topluluğun o zamana kadarki tarihî birikimi ve seciyesi de farklı olduğundan, gelişme istikametleri de farklı olur ve her toplulukta

---

[6] Doç.Dr. Ahmet Bican Ercilasun, *On Üçüncü Yüzyıla Kadar Türk Dünyası,* "Büyük Türk Klasikler"i, Ötüken-Söğüt Yayınları, C. I, 14 İstanbul 1985.

farklı değerler öne geçer. İslamiyet, doğuşu ile birlikte Arap yarımadasında ve ulaştığı her yerde topluluklara üstün bir hayat hamlesi kazandırmıştır.[7]

Onuncu asra gelindiğinde İslam medeniyet dairesine büyük ölçüde girmiş olan Türkler kendi şartları içinde gerçekleştirdiği hayatını İslamî ölçülerle şekillendirmeye başlarlar. Bu büyük değişim çok geçmeden edebî mahsullerin ana maddesi olan dil üzerinde de tesirini icra etmiştir.

Osmanlı Türkçesinin oluşumu dinin toplum yaşantısı üzerindeki etkileri dikkate alındığında Türklerin İslam medeniyeti ve dolayısıyla Arap ve Fars kültürleriyle tanışmalarından sonradır. Nitekim Osmanlıca da Türkçe, Arapça ve Farsçadan mürekkep bir lisan olmasıyla bilinir. Bu dilin tasnif ve tanımlama çabaları tarihî yönden oldukça eskiye dayanır. Sözgelimi "Kaşgarlı Mahmud, Divan'ında Oğuzca ve Hâkâniye adlı iki edebî şiveden bahseder. Bunlardan Oğuz Türklerinin kullandığı Oğuzca; daha sonra Türklüğün İslamî devresi içinde ve Osmanlı Hanedanına nispetle Osmanlı Türkçesi veya Osmanlıca adını almıştır."[8] Batı kaynaklarında da Osmanlıcanın yapay bir dil olduğu yaygın kanısı vardır. Ana Britannica Osmanlı Türkçesini, "Türkiye Türkçesinin Osmanlı döneminde yüksek sınıf ve aydınlarca yazı dili olarak kullanılan biçimine verilen ad"[9] şeklinde tanımlamıştır.

Osmanlıcanın doğuşuna nereden bakılırsa bakılsın mutabık olunan müşterek nokta, Türklerin İslam yüksek medeniyet ve edebî mahsulleriyle hemhâl olmaya başladığı dönemlerde meydana geldiğidir. Üç dilin imkânlarını kullanan, böylesi geniş bir sahaya yayılmış, köklü, derin mâziye sahip lisanın mahiyetini temelden kavrayabilmek için onun hangi şart ve tesirlerle nasıl meydana geldiği meselesinden hareket etmek gerekir. Bu noktada mütecessis bilim adamlarından Ömer Faruk Akün'ün görüşü şöyledir: "Mâveraünnehir'de karşılaştıkları İslamiyet'e VIII. asırda girmeye başlayan Türkler, sadece inanç ve amelle kalmayarak bu dinin yaratığı medeniyeti de bütün müesseseleriyle kabul ediyorlardı. Bu medeniyetin Türk ülkesinde teşekkül etmiş medrese ve emsali ilim ve kültür merkezlerinde Arapça ve Farsçayı öğrenen okumuş zümre, bu iki büyük İslamî dilin kitap dünyası ile temasa

---

[7] Ercılasun, *a.g.e.* 15.
[8] Komisyon, *Osmanlı Türkçes*i, "Yeni Rehber Ansiklopedisi", C. XVI, 69 İstanbul 1994.
[9] Komisyon, *Osmanlıca*, Ana Britannica, C. XVII, 229 Ana Yay., İstanbul 1989.

geldiklerinde onların taşıyıcısı olduğu Arap ve Fars edebiyatlarını tanıma imkânı elde ederler. Arapçanın daha ziyade bir ilim dili olmak hüviyetini göstermesine karşılık Farsça ile Arap edebiyatından aldığı şekil ve konuları kendine adapte ederek oldukça gelişmiş bir edebiyat meydana gelmişti. Bu edebiyat, vezin ve nazım şekillerinden başlayarak şiirin her türlü motif ve ilham konularına kadar gelenekleri yerine oturmuş, bütün belâgat kaideleri esasa bağlanmış, gelişme ve varlığını Türk soyundan hükümdar saraylarının himaye ve teşvikine borçlu bir edebiyattı. Saray şairlerinin hükümdarlar için parlak medhiyeler düzdükleri kasideler, hepsinde değişmez bir ideal ve bir güzelin vasfedildiği vuslatsız bir aşkın ıstıraplarının terennüm edildiği sıra sıra gazeller, ağır başlı terci' bend ve terkib-i bendler, duygu ve düşünceyi en kesif bir halde küçük bir hacme sığdıran rubaîler, kahramanları hep aynı olan aşk maceralarının anlatıldığı mesneviler bu edebiyatı meydana getiriyordu. Tantanalı kasidelerin dış âleme açılan nesîb ve teşbiblerinde çevreden ve tabiattan seçilmiş manzaralar, gazellerde sevgili yahut sâki ile bir arada olunan gül bahçeleri, şarabın kadehten kadehe devrettiği içki meclisleri, önce sayılanlarla birlikte bu edebiyatın etrafında döndüğü başlıca ilham konularıydı. Ünlü şairlerin elden ele dolaşan divanlarındaki şiirlerin nazım şekilleri Türk edebiyatının geleneğindekilerden çok farklı, hele vezni ise kendisinin, kelimeleri belirli hece sayı ve duraklarında toplayan ritminden bambaşkaydı. Arapça ve Farsçanın kâh uzayan, kâh kısalan hecelerine göre gruplanmış kalıpları ile bir ahenk oluşturan aruzun, sesleri bu şekilde uzayıp bükülmeyen Türkçeye gelmez sistemiyle mısra dizmek veya Türkçeyi ona uydurmak, başlangıçtan belli ki çok çetin bir uğraşma ve hayli tecrübe isteyecek bir işti. Divanları dolduran şiirlerde adeta bir yaylı saz gibi baştanbaşa ahenk kesilen Farsça karşısında Türkçe ne olabilir, ne yapabilirdi? Türk edebiyatı kendi geleneklerinden çok ayrılan, yeni ve o nisbette çekici, seviyesine kolay erişilmez görünen bir edebiyata doğru yön değiştirirken bu türlü problem ve engeller kaçınılmaz surette kendisini beklemekteydi.

Türk edebiyatı, Türk dilinin yayıldığı sahaların hangisinde ve hangi zamanda ifadesi, vezni, şekilleri, motifleri, duyuş, tarz ve zevkleriyle bu edebiyatı nasıl benimsedi? Fars edebî kültürünü almış Türk münevveri başlangıçta hemen Türkçe mısralarla onu denemeye çalıştı mı? Türk edebiyat tarihi, bu geçiş ve klasik İran şiiriyle temas ve deneme devresinin ilk vesika ve mahsullerinden mahrum

bulunmaktadır. Ancak ortada bilinen bir şey varsa o da XI-XIII. asırlar arasında klasik İran şiirine heveslenen Türk asıllı şairlerin İranlı şairler gibi eselerini Farsça yazdıklarıdır. Nasıl Fârâbî, İbni Sînâ gibi Türk asıllı âlimler eserlerinde Arapçayı ilim dili kabul etmişlerse bu çağın şairleri de başlangıçta Farsçayı edebî dil olarak benimsemişlerdir yabancı kültürlerin canlı olduğu ve Farsça konuşan halkın çoğunluğu teşkil ettiği sahalarda siyasî hâkimiyet kurmuş Türk hanedan saraylarında edebî dil Farsça idi. Samanoğulları'nı takip eden Harezmşahlar zamanında saray Fars dili ve edebiyatının adeta atölyesi halindeydi. Hangi millîyetten olursa olsun Farsça yazan ve söyleyen şairler bu saray çevresinde geniş bir takdir ve himaye görmekteydi. Sultan Melikşah'tan itibaren Selçuklu Sarayı Farsça söyleyen bir kısmı Türk asıllı şairlerin ocağı olmuş, sarayı dolduran kasideciler yanında bizzat Melikşah, Sultan Sencer'in yeğeni Celaleddin b. Süleyman Selçukî, Toganşah b. Alparslan, Kılıçarslan b. İbrahim, Irak Selçuklu Hükümdarı Sultan Tuğrul gibi hanedan mensuplarından başka Harezmşahlardan Atsız, Tökiş, onun oğulları Alâeddin Muhammed ile Taceddin Ali Şah, ayrıca Merginan Melik Yabgu da Fars diliyle şiirler yazmışlardır. Bütün Selçuklu ailesinin şiire düşkün olduğunu kaydeden Nizami-i Aruzî, hele Alparslan'ın oğlu Toganşah'ın şiir ve şairlere alakasını büyük bir övgüyle belirtmektedir. İran dili ve edebiyatının hâkim olunduğu bu ortamda Türkçe, klasik şiirin dili olabilmek için gerekli teşvik ve şartları henüz bulamamıştı.

İslamî Türk edebiyatı teşekkül devresinde bölgelere göre farklı bir seyir takip etmiştir. Fars kültür havzası içinde veya yakınındaki Türk siyasî hâkimiyet sahalarında Türk münevverleri arasında edebî faaliyet önce Farsça ile başlamış, Türkçeye geçişte çok gecikilmiştir. Nüfusu yoğun şekilde Türk olan ve halkın konuşma dilinin Türkçe olduğu daha doğudaki hâkimiyet bölgelerinde ise İslamî Türk edebiyatı Türk diliyle mahsullerini daha erken vermeye başlamıştır. Karahanlılar ülkesinde Şark Türkçesi 1070'te Kutadgu Bilig'i verir, Divan-ı Lügati't-Türk'te saf bir dille ve aruz vezniyle mısralar yer alır; bunları az bir zaman farkı ile XII. asra doğru Atabetü'l-Hakâyık takip eder. XII. asırda yine Şark Türkçesinde klasik edebiyatın başlıca nazım şekillerinden rubaî varlığını hissettirirken Mâveraünnehir'den İran'a uzanan bölgede hep Farsça ile görülen edebî faaliyet henüz Türkçe bir esere ulaşamaz. Bugün İslamî Türk edebiyatının en eski mahsulü sayılan Kutadgu Bilig ve Atabetü'l-Hakâyık aruzla yazılmalarına, taşıdıkları

Arapça ve Farsça kelimelere, İslamî kültürden gelen çeşitli unsurlara rağmen divan şiirinin mayasını teşkil eden klasik İran şiirinin belirgin akislerini göstermezler. Kutadgu Bilig'de eserin kendisine ithaf edildiği Kâşgar Hükümdarı Tavgaç Uluğ Buğra Han için Arap edebiyatından Fars şiirine adapte edilmiş kaside geleneğine uygun şekilde ve eserin esas nazım şekli olan mesnevi tarzında yazılmış methiyenin teşbib parçasındaki tabiat tasvirinde, methiyede teşbibe yer verilmesi dışında asıl İran kasideleriyle herhangi bir benzerlik bulunmadığı gibi klasik Fars şiirindeki unsur ve motiflerin kullanıldığını gösterecek bir taraf da yoktur. Hatta nazım şekli bakımından bile tam bir benzerlikten söz edilemez. Bütünüyle mesnevi şeklinde yazılmış olmakla beraber nazım örgüsünde millî nazım geleneğinden gelen dörtlüklerin 173 defa yer alması, hele Atabetü'l-Hakâyık'ın baştan sona kadar bu dörtlüklerle yazılması, henüz klasik İran şiirinin nüfuz dairesine tam girilmemiş olduğunun ayrıca bir delilidir.

Divan-ı Lügati't-Türk'ün getirdiği şiir parçalarının bir kısmı, Türkçeyi aruzda denemenin bir başka tipte örneklerini verir. Bunlarda sadece basit bir cüzünün kullanıldığı görülen bir parça hariç, hepsi aruzun Kutadgu Bilig ve Atabetü'l-Hakâyık'ın müşterek vezni olan mütekârib bahrinden başka bahirleri üzerinde çalışılmış, kaside ve gazeldeki kafiye tertibine gidilmeksizin Türk edebiyatının kendi geleneğindeki nazım şekilleri kullanılmıştır. Arapça ve Farsça kelimelerin yer almadığı bu manzumelerden biri bir methiye olup kaside şeklinde yazılmaya pek müsait ve Kaşgarlı Mahmud da başındaki "koşuk" sözünü "kaside" diye karşılamışken gerek nazım şekli gerekse muhtevası itibariyle klasik İran kasidesi tesirinden herhangi bir iz taşımaması bakımından çok dikkate değer.[10]

Divan şiirinin asıl hüviyetini bulmuş örnekleriyle meydana çıkışı, XI ve XII. yüzyıllarda edebî dil olarak yazılı mahsullerini henüz ortaya koymamış gözüken Batı Türkçesi, yani Oğuz lehçesi sahasında ancak XIII. yüzyılda ilk ve sınırlı belirtilerini verir. İran kültür sahasına komşu bir çevrede XI. asırda, bu kültürün tesiri altında yeni Farsçadan azımsanmayacak derecede kelimeler almasına karşılık kendi kelime varlığından bir kısmını unutmaya başlamış olduğu Kaşgarlı Mahmud tarafından belirtilen Oğuz lehçesi Türk hanedan sülalelerinin Gazne, Büyük Selçuklu,

---

[10]Akün, Ömer Faruk, *Divan Edebiyatı*, "TDV İslam Ansiklopedisi", IX, 391-392. Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 1994.

Harezmşahlar ve Abegliler'in hâkimiyet kurdukları, İranlı nüfusun ağır bastığı bölgelerde daha yazı dili olma durumuna geçmemiş bulunuyordu.

İran edebiyatı hayranlığının hüküm sürdüğü bu hanedan saraylarında Ferruhî, Muizzî, Enverî, Zahir-i Faryâbî, Nizâmi-i Gencevî, Hüsrev-i Dihlevî gibi Türk asıllı şairler şiirlerini Türkçe değil, Arapçanın da yerine geçerek edebiyatın asıl dili sayılmakta olan Farsça ile yazıyorlardı. Bazılarının ana dilleri namına yapabildikleri ise Farsça şiirleri arasına serpinti kabilinden Türkçe kelimeler ve ibarecikler koymaktan ileri geçmiyordu. Türkçenin şiirde mısra hacmine ulaşabilmesi önce mülemmâlarda başlar. Mâveraünnehir'de yetişmiş olan Selçuklu devri şairi Sûzenî-i Semerkandî'nin kafiyelerinden bir kısmını Türkçe kelimelerle ördüğü mülemma kasidesi gibi çeşitli mülemmâlar Farsçanın içinden yavaş yavaş Türkçeyi de hissettirmeye başlar.

Bu ortamda Nizâmî-i Gencevî'nin Türk diline karşı yüksek tabakanın tutum ve zihniyetini aksettiren bir ifadesini hatırlamak yerinde olacaktır. Hakân-ı Kebir Minuçihr'in oğlu Şirvanşah Hükümdarı Celâlüddevle ve'd-din Ebü'l Muzaffer Ahistan, 1188'de Nizamî'den Leyla ve Mecnûn'un macerasını kendi namına kaleme almasını isterken gönderdiği mektupta konuyu yazacağı dilin Arapça veya Farsça olması dileğini özellikle belirtir ve "Türklerin sıfatı bizim uyabileceğimiz bir sıfat değildir. Türklere yaraşır söz söylemek bize yakışmaz, zira yüksek soydan bir kimseye yakışacak olan öylece yüksek söz olmalıdır." yolunda bir ifade kullanır. Bazılarının, bununla Gazneli Sultan Mahmud'a telmihte bulunulduğu şeklindeki yorumlarına ve "Bizim vefamız Türklerinki gibi de değil ki kırılsın." diye açıklamalarına karşı, orada doğrudan doğruya Türkçenin kastedilmiş olduğu üzerinde durularak bu tarz yorumlanmayı haklı gösterecek hükümler yürütülmüştür. Nizâmî-i Gencevî'nin, kasten birkaç manaya çekilecek surette yazdığı bu ifadelerinde, devrin saray insanının Türkçeyi kendisine ve içinde bulunduğu yüksek muhite layık bir dil görmeyen tavrı ortaya çıkar. Onun ifadelerinin bu yönden yorumlandığı bazı tercümelerini, meselenin daha iyi görülebilmesini sağlamaları bakımından zikretmek yerinde olacaktır: "Bak, hikâyeyi yazarken Türk sıfatlık bize vefa değil, Türkçe

konuşmak bize yakışmaz ve vefa değildir. Yüksek sülaleden doğan atama yüksek söz lazımdır."[11]

Türklüğün, XI. asrın ikinci yarısından itibaren yeni ve kesintisiz bir hâkimiyet kurduğu Anadolu Selçukluları Türkiye'sinde, yerleşme devresinin ilk gaileleri aşılıp siyasî ve iktisadî istikrara erişildiği XII. asrın ikinci yarısından sonra, İzzeddin Kılıçarslan zamanından bu yana edebiyat dili ve sıfatı ile Arapçadan daha öne çıkan Farsçanın şiirde, hükümdar ve devlet erkânının saraylarında rakipsiz bir hâkimiyet ve rağbet elde ettiği bilinmektedir. Sultan ve emirlerin himayesinde devrin ünlü İran ediplerinin yanı sıra çeşitli ülkelerden ilim ve düşünce adamlarının bir araya geldikleri saraylar ve medreseler Fars diliyle büyük bir edebî ve ilmî faaliyete sahne olmakta, bu dilde birçok fikir ve edebiyat eseri meydana getirilmekteydi. Nisbelerinden Anadolu'da doğdukları veya burada yetiştikleri anlaşılan yerli şairlerin eser ve şiirlerini hep Farsça ile yazdıkları bu devrede Türk diliyle yazılı bir edebiyattan henüz nişan dahi yoktur.

Görülen şudur ki adı geçen bu merkezlerdeki Türk asıllı şairler, Divan edebiyatı dediğimiz İran edebiyatı estetiğinin mahsulü klasik şiire ilkin kendi ana dilleri yerine Farsça ile başlamışlardı. Bu şiirde Türkçeye geçiş azdan aza küçük denemelerle olacaktı. Mülemmalar, Farsça şiirler arasındaki Türkçe kelimeler bu geçişin ilk basamakları, ilk habercileridir. Farsçadan Türkçeye geçiş vakıası, içinde bulunulan bölgelere ve oralarda mevcut değişik şartlara göre olmuştur.

Anadolu'da Türk diliyle yazılı bir edebiyata varışta gözden kaçırılmaması gereken diğer bir husus, bölgede gittikçe kuvvet kazanmaya başlayan tasavvuf cereyanıdır. XIII. asrın ilk çeyreğinin sonlarına doğru Moğol istilasından kaçıp Anadolu'ya gelen birçok büyük sûfînin tesiriyle I. Alaeddin Keykubad devrinden başlayarak tasavvufî düşünce hız kazanır. Öte yandan yine aynı sebeplerle bu defa Orta Asya ve özellikle Horasan sahasından Türkmen şeyh ve dervişleri de bu çağda akın akın Anadolu'ya gelirler. Büyük merkezlerde Farsça bilen şehir halkına aynı dille hitap eden eserler yanında, tasavvufî fikriyatını geniş halk tabakalarına yaymak şevkiyle yazılan dinî ve tasavvufî eserlerde Oğuz Türkçesi edebiyat ve yazı dili hüviyetiyle kendini göstermeye başlar. Böylece XIII. asrın ilk yarısı içinde, doğrudan

[11] Akün, *a.g.e.*, "TDV İslam Ansiklopedisi", C. IX, 392 Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 1994.

doğruya Farsça bilmeyen bir kitleyi irşâd gayesini güden Türkçe dinî-tasavvufî bir edebiyatın doğuşuna şahit olunur.

Oğuz Türkçesinin Anadolu'daki ilk şairlerinden biri sayabileceğimiz Horasanlı Ahmed Fakih'in, hakkındaki farklı ölüm tarihlerine göre 1220'den yahut en geç 1250'den önce yazılmış olan Çarhnâme'sinde bu edebiyatın günümüze gelmiş ilk örneğiyle karşılaşılır. Diğer taraftan 1228'de Konya'ya gelmiş olan Mevlâna Celaleddin-i Rûmî'nin şiirlerinde Türkçe başlı başına bir manzume çapına çıkamasa da beyit seviyesine yükselen dağınık ifadeler halinde kendini gösterir. Oğlu Sultan Veled'de ise Türkçe çok daha ileri bir mevki kazanır. Sultan Veled'in büyük Farsça Divan'ında Türkçe, dağınık mısra, beyit ve mülemmalardan ibaret kalmayıp sayısı on ikiyi bulan gazelin başından sonuna kadar yer alabilecek duruma gelir. Sultan Veled bununla da yetinmeyerek İbtidânâme'sinin yetmiş altı beytiyle Rebâbnâme'sinin 162 beyitlik bir bölümünü de Anadolu Türkçesi ile meydana getirir. Gerek on bin beyitlik İbtidânâme'sinde gerekse sekiz bin beyitlik Rebâbnâme'sinde Türkçeye hâkim olamadığını bildiren sözlerinde onun aruzlu ifadede nasıl zorlandığı, bu yüzden her ikisinde ara yerde yaptığı bu Türkçe çıkışlardan sonra söyleyeceklerini daha rahat anlatabilmek için yine Farsçaya döndüğü görülür.

Farsça yazılmış olsalar da Mevlâna Celâleddin'in Divan-ı Kebir'ini dolduran gazellerdeki aşk terennümleriyle Anadolu'da klasik edebiyat ve onun asırlara yayılan özel dili Osmanlıca üzerinde derin tesirler yarattığı şüphesizdir. Sultan Veled'in Türkçe mısraları ise daha sonra geleceklerin bir nevi öncülüğünü yapar.[12]

Osmanlı Türkçesi, yukarıda zikrettiğimiz muhtelif dönemlerde özellikle İslam kültür ve edebiyatıyla münasebetler sonucunda teşekkül etmiş ve ilk edebî nüvelerini Arap ve Fars dilleriyle icra etmiş olmalarının tabiî sonucu olarak teşekkül etmiştir. Başlangıçta tamamıyla bu dillere gösterilen itibar, zamanla kendi mecralarından beslenerek ve özgün yapısıyla bir devir edebiyatının Osmanlıca veya Osmanlı Türkçesi tabir edilen dilini oluşturacaktır.

Tarihsel süreç içerisinde oluşumuna kaynaklık eden İslamî referanslardan sonra Osmanlıca çeşitli devinimler sonucu üç döneme ayrıldı. Tanzimat'a kadar

---

[12] Akün, 393.

“Lisan-ı Türkî” diye tabir edilen dil, Tanzimat döneminde, siyasî birliği kurmak amacıyla “Millet-i Osmaniye” kavramını kullanan aydınlar tarafından Osmanlı topraklarında konuşulup yazılan Türkçeye “Osmanî” (Osmanlıca) ya da “Lisan-ı Osmanî” adı verilir. Osmanlıcanın tarihi Eski Osmanlıca (Eski Anadolu Türkçesi), Klasik Osmanlıca ve Yeni Osmanlıca olmak üzere üç döneme ayrılır.

Eski Osmanlıca: Anadolu Selçukluları dönemini içine alarak 15. yüzyılın sonuna değin gelir. Osmanlıların kuruluş döneminde (14.yy.) Karamanlılar ve öbür beyliklerin Türkçeyi resmi dil kabul etmeleriyle birlikte, Anadolu Selçukluları döneminde ilk ürünlerini veren edebî dil daha da gelişmeye başladı. Bizans’ın Osmanlılarca yıkılmasından sonra, 15. yüzyıla kadar İstanbul’da başlayan saray yaşamı Türk şairlerin yanı sıra Arap, özellikle de İranlı şair ve bilginleri kendisine çekti. Ayrıca İslam bilimlerinin okutulduğu medreselerin Arapçaya verdiği önem ile bilim ve sanat çevrelerinin Farsçaya verdiği değer Türk edebiyatının Arapça ve Farsçaya daha çok yaklaşmasına sebep oldu. Bununla birlikte, Eski Osmanlıca görece yalın ve Türkçe sözcük dağarcığı zengin bir dildi. Gülşehrî, Âşık Paşa, Kadı Burhaneddin, Ahmed-i Dâî, Süleyman Çelebi, Şeyhî, Mercimek Ahmed, Necatî ve Ahmed Paşa gibi yazarların eserlerinde Türkçe sözcükler ve dil bilgisi özellikleri ağır basıyordu. 15. yüzyılın ikinci yarısı bir geçiş dönemi olmakla birlikte, Eski Osmanlıcanın özellikleri 16. yüzyıl boyunca, hatta 17. yüzyılda da sürmüştür.

Klasik Osmanlıca: 16. yüzyılın başından 19. yüzyılın ortasına değin süren bu evrede Arapça ve Farsça sözcüklerin yanı sıra bu dillerin kurallarının da benimsenmesiyle Osmanlıca halk dilinden giderek uzaklaşarak yüksek tabakaya özgü bir dil niteliğini kazanır. Öğretici eserlerinde yalın bir Türkçe kullanan şair, yazar ve bilginler hüner ve ustalıklarını göstermek istediklerinde bu sanat dilinde yazmayı seçerler. Eski Osmanlıca döneminde bir süs ögesi olarak kullanılan seci, giderek büyük önem kazandı. Şiir dilinde de sık sık Arapça ve Farsçaya uygun tümcelerle eylemsiz, öznesiz dizeler ve beyitler kullanılmaya başlanır. Klasik Osmanlıca Bâkî, Nef’î, Nâbî, Nedim, Şeyh Galip gibi şairlerle Âşık Çelebi, Veysî ve Nergisî gibi yazarların verimlerini kapsayan divan edebiyatının dilidir.

Klasik Osmanlıcada hem Arapça hem de Farsça ögelere çok yer verilmiştir. Arapçadan alınma öğeler arasında Arapça ad, sıfat ve fiillerin yanı sıra, etken ve

edilgen eylem ortaçları, eylemden türeme sıfatlar, abartma ve küçültme belirten adlar, çokluk, erillik ve dişillik kategorileriyle birlikte yer adları yapmaya yarayana ilgeçler, ad ve sıfat tamlamaları, meslek, alet ve küçültme belirten sıfatlar, oran, benzetme, yapıcılık ve layıklık belirten sıfatlar, birçok bağlama ve ünleme ilgeciyle sayılar yer alır.

Yeni Osmanlıca: Tanzimat'ın ilanıyla birlikte Batı etkisinde gelişen Tanzimat ve Servet-i Fünûn edebiyatının dilidir. 19. yüzyılın ortasından Yeni Lisan ve Millî Edebiyat akımlarının başladığı 1911'e değin süren bu dönemde, eğitimlerini divan edebiyatından aldıkları için Klasik Osmanlıca yazmayı sürdüren Şinasi, Namık Kemal, Ziya Paşa ve Recaizâde Ekrem gibi ünlü şair ve yazarlar, Batı uygarlığı etkisinde gelişen yeni gereksinim, dünya görüşü ve yaşama biçimlerini Osmanlıcanın imkânlarıyla karşılamaya çalıştılar. Geliştirilen yeni dil, her ne kadar sözcükleri, tamlamaları ve yeni kavramları karşılayan deyimleriyle değişik bir nitelik kazandıysa da, yine üst tabakanın ve aydınların dili olmaya devam etti. Bu dönem Osmanlıcasına da hem Arapçadan hem de Farsçadan yeni sözcük ve kavramlar girdi ve Batı'dan alınan kavram, deyim ve terimler Arapça ve Farsça tamlamalarla karşılandı.

Eskiden olduğu gibi bu dönemde de süslü ve yalın düz yazı birlikte varlığını sürdürdü. Tanzimat'tan sonra çıkan gazete ve dergiler geniş bir kitleye seslendiklerinden, o dönem için yalın sayılabilecek bir Osmanlıca kullandılar. Aslında Tanzimat yazarlarının ortaya attığı sözcüklerin hepsi yeni değildi; sözcükler tamlama oluşturacak biçimde yan yana getirildiğinde yeni bir nitelik ve özel bir anlam kazanıyordu.

Servet-i Fünûn yazarları, "güzel"i yaratmaya yönelince, yeni ve değişik bir dil arayışına girdiler. Arapça ve Farsça sözlüklerden birçok eski sözcük aktardılar, Arapça köklerden yeni sözcükleri türettiler ve eski sözcüklerden yeni tamlamalar oluşturdular. Ayrıca Osmanlıcaya Fransızcadan bazı deyimler soktular. Dili ustalıkla kullanmalarına karşın, yaptıkları değişiklikler sonucunda Yeni Osmanlıca zor anlaşılır bir dil durumuna gelir.[13] Cumhuriyet sonrası yeni devlet konseptinde, dil çevresi bakımından üçlü bir terkibin ürünü olan Osmanlıca, etnisitiye dönüş nedeniyle terk edilen kadim bir edebiyat ve tefekkür dili olarak anılacaktır.

---

[13] Komisyon, *Osmanlıca,* "Ana Britannica", Ana Yay., C. XVII, 229 İstanbul 1989.

II. BÖLÜM

ARAPÇADA CEMİ' (ÇOĞUL) İKEN OSMANLICADA MÜFRET (TEKİL) OLARAK KULLANILAN BAZI KELİMELER

Bu kategoriye giren kelimeler Arapça asıllarında çoğul oldukları halde Osmanlıcada tekil olarak algılanmış ve hatta birçoğunun tekil hali Osmanlıcaya alınmamış ve kullanılmamıştır. Denilebilir ki bu kelimeler Arapçadan Osmanlıcaya geçerken tekil hallerini yitirmişlerdir. Şimdi bu gruba giren kelimeleri gözden geçirelim:

Abdal ابدال (a.i.): Birinin yerine geçmek, değiştirmek, karşılık"[14] anlamına gelen "bedîl" kelimesinin çoğuludur. Bu kelimenin kullanılışı Tasavvuftan geçmiştir. Nefislerini ruhlarına bedel ettikleri, diledikleri zaman diledikleri yerde kendilerine bedel birer cesetle görünebildikleri, yahut erenlerden biri ölünce Allah tarafından bir başkasının onun yerine geçirilmesi dolayısıyla Hak âşıklarının bir kısmına "abdâl" denilmiştir.[15] Ancak "Abdal" kelimesi daha sonraları Osmanlıcada ve Türkçede tekil anlamında: "Ahmak, Safderun, bir şeye akıl yormaz, derviş adam."[16] gibi anlamlarda kullanılmıştır. Bu anlamın dışında Osmanlıcada "kimi gezgin dervişlere verilen san, ad, dilenci kılıklı üstü başı perişan kimse" anlamında da kullanılmıştır. Arapçada çoğul olarak kullanılan bu kelime, Osmanlıcada ise; bir tek kişi için kimi zaman "ahmak" kimi zaman "Salih kimse" manasında kullanılmıştır. Bu da gösteriyor ki kelime iki yönden anlam kaymasına uğramıştır.

Aca'ib عجائب (a.i.): Arapçada "acîbe"nin çoğulu olarak kullanılan bu kelime "Tuhaf, anlaşılmaz, garip" anlamlarında kullanılmıştır. Bu kelimenin tekili olan "acîbe" kelimesi Osmanlıcada kullanılmayıp onun yerine tekil manada "aca'ib" kelimesi kullanılmıştır. Öte yandan bu kelime Arapçada isim olduğu halde Osmanlıcada sıfat olarak kullanılmıştır. Günümüz Türkçesinde de bu şekilde kullanılmaktadır.

---

[14] Ahmet b. Muhammed b. Ali el-feyûmî, *el-Mubâhü'l-Munîr,* I, 39 Beyrut t.y.
[15] Pala, İskender, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü,* 14, Ankara 1995.
[16] Sami, Şemsedddin, *Kâmûs-i Türkî,* 16, İstanbul, 2005.

Âdâb اداب (a.i.): "edebe" fiilinin mastarından türetilmiş çoğul bir isimdir. "İncelikler, terbiyeler, utanmalar, usûller, kaideler"[17] gibi anlamlara gelmektedir. Arapçada çoğul olarak kullanılan bu kelime Osmanlıcada ve günümüz Türkçesinde tekil olarak kullanılmaktadır. Mesela günlük kullanımda "Her şeyin bir âdâbı vardır." şeklinde kullanımları vardır. Oysa doğrusu "Her şeyin bir edebi vardır." şeklinde olmalıydı.

Ahbâb احباب (a.i.) : Arapçadaki "Habîb" kelimesinin çoğuludur. "Sevilen, sevgili" gibi anlamlara gelmektedir. Divan Edebiyatında daha çok "Habibullah" (Allah'ın sevgilisi) şeklinde peygamberlerimiz için kullanılmaktadır.[18] Ancak günümüz Türkçesi'nde bu kelime tekil anlama gelecek şekilde kullanılmaktadır. Örneğin: Bizm bu ilde çok ahbablarımız var.

Ahlâk اخلاق (a.i.): "Hulk" kelimesinin çoğuludur. "Hulk" sözcüğüde Arap dilinde; "yaratma; yapma; ilk kez yapma; yaratık; mahluk; mahlukat; yaratıklar; insanlar, beşer; ademoğlu; beden yapısı, bünye"[19] anlamlarına gelmektedir. "Ahlâk" kelimesi ise; "huy, yaratılıştan gelen özellik; karakter, yapı, mizaç; kişilik"[20] anlamlarına gelmektedir. Osmanlıcada: "İnsanın yaratılıştan getirdiği yada terbiye ile elde ettiği manevî ve kalbî durumlardır."[21] "Ahlâk" kelimesi çoğul olmasına rağmen Osmanlıcada tekil anlama gelecek şekilde kullanılmıştır: "Yaptığın ahlaksızlıklara rıza gösterecek değilim." gibi.

Akrabâ اقرباء (a.i.): Arapçada "karib" kelimesinin çoğuludur ve birden fazla kişi için kullanılmaktadır. Bunun yanı sıra bu kelimenin Arapça şekli "ekriba"dır. Görünürde hiçbir anlam kayması bulunmamaktadır. Ancak Osmanlıcada ve günümüz Türkçesi'nde kelime tekil olarak kullanılmaktadır. Çoğul olarak kullanıldığında sonuna "-lar" çoğul eki getirilmektedir. Örneğin; "Akrabalara bayram ziyaretine gideceğiz." gibi. Denilebilir ki bu kelime hem anlam hem de lafız olarak değişikliğe uğramıştır.

---

[17] Mutçalı, Serdar, *Mu'cem'ul-Arabiyyu'l-Hadîs, 9,* İstanbul 1995.
[18] Pala, *a.g.e.* 217.
[19] Mutçalı, *a.g.e.* 245.
[20] Mutçalı, *a.g.e.* 245.
[21] Sami, *a.g.e.* 82.

Akrân اقران (a.i.): Arapçada; "[denk] rakip; akran, denk, küfüv, emsal; dost; benzer”[22] anlamlarına gelen “kırn” kelimesinin çoğuludur. Osmanlıcada; “Eşler, yaş, rutbe, sınıf, halce, denk ve benzer olanlar”[23] anlamlarına gelmektedir. Bu sözcük Türkçede tekil anlama gelecek şekilde kullanılmıştır: “Akranımla beni karşı karşıya getirme.” veya “Bu konuyu mutlaka akranlarınla görüşmelisin.” gibi.

Amele عمله (a.i): “Yapmak, işlemek, çalışmak”[24] gibi anlamlara gelen “amile” fiilinin çoğuludur. Osmanlıcada; “Rençber, ırgat, gündelikle ağır işlerde bulunan adam.” “Amil “ lisanımızda bu manayla kuıllanılmaz bunun cem’i olan “amele” kelimesi Türkçede müfret gibi kullanılır.[25] Özellikle günümüz Türkçesinde sık olarak yanlış kullanılan bir sözcüktür. Bazen olumsuz bir manaya gelecek şekilde de Türkçemizde kullanılmaktadır: “Amele gibi adam, ondan ne olur!” gibi.

A’zâ اعضاء (a.i.): Arapçada “a’zâ”, “organ, üyelik”[26] anlamındaki “uzv” kelimesinin çoğuludur. Osmanlıcada; “Bir şeyin tahtı (altı) riyasetinde (başkanlığında) olarak bir meclis veya heyeti terkîb eden efradın heyet-i mecmuası ve her biribu mana ile müfred-i Arabiyyesi (Arapça tekili) olan “uzuv” asla ist’mâl olmadığından hem cemi’ (çoğul) hem de galat olarak müfret (tekil) gibi kullanılır.”[27] Kelimenin her iki dildeki manalarında hiçbi fark yokmuş gibi görünse de bu kelime Türkçede yanlış olarak kullanılmaktadır. Mesela konuşurken “uzuvlarımız, organlarımız” yerine “azalarımız” denir.

Beyanat بيانات (a.i.): Arapçada “Beyannameler, açıklamalar, izahat, haberler, (resmî) raporlar, listeler”[28] anlamlarına gelen “beyan” kelimesinin çoğuludur. Dolayısıyla bu kelime; “Birden fazla açıklama, demeç, bildiri”[29] gibi manaları içermektedir. Osmanlıcada; “Nutuk, söylev, demeç”[30] anlamlarında kullanılmıştır. Osmanlıcada ve günümüz Türkçesi’nde kelime tekilmiş gibi kullanılmaktadır.

---

22 Mutçalı, *a.g.e.* 703.
23 Sami, *a.g.e.* 142.
24 Mutçalı, *a.g.e.* 599.
25 Sami, *a.g.e.* 951.
26 Topaloğlu, Bekir – Kahraman, Hayrettin, *Arapça- Türkçe Yeni Kâmûs,* 272, İstanbul 2005.
27 Sami, *a.g.e.* 131.
28 Mutçalı, *a.g.e.* 82.
29 Topaloğlu, Bekir – Kahraman, *a.g.e.* 30,
30 Devellioğlu, *a.g.e.* 118

Örneğin: “Bakan beyanatlarında şunları ifade etti.” veya ilgili makama beyanatta bulundum”gibi.

Ecdâd اجداد (a.i.) : “Cedd” sözcüğünün çoğuludur. Arap dilinde “ced” kelimesi; “büyükbaba, dede; ata, cet”[31] anlamlarına gelmektedir. Osmanlıcada; “Atalar, dedeler, büyükbabalar”[32] anlamlarında kullanılmıştır. Günümüz Türkçe’sinde bu sözcük genellikle tekil anlamda kullanılmaktaır; “Ecdatlarımıza layık olamadık.” gibi.

Efkâr افكار (a.i.): “Düşünme, fikir, düşünce; görüş, rey”[33] anlamlarına gelen “fikr” kelimesinin çoğuludur. Osmanlıcada; “Düşünceler, fikirler, düşünme, endişe, vesvese; niyet, maksat” anlamlarına gelmektedir. Osmanlıcadaki anlamlarıyla Arap dilindeki anlamları aşağı yukarı aynı. Ancak konuşma dilinde bariz farklılıklar vardır. Bu kelime konuşma dilinde iki yönden anlam kaymasına uğramıştır. Birincisi bu kelime çoğunlukla konuşma dilinde “endişe, tasa, vesvese, kaygı” gibi olumsuz anlamlarda kullanılıyor. Mesela; “Efkâr dağıtıyorum.” gibi. İkinci kaymaya gelince; bu sözcük çoğul olduğu halde tekilmiş gibi kullanılmaktadır.

Elbise البسه (a.i.): “Libâs” kelimesinin çoğuludur. Arapçada; “Giyecekler, elbiseler, kılıklar, kıyafetler”[34] anlamlarına gelmektedir. Osmanlıcada; “Giyecek, libas,”[35] anlamlarına gelmektedir. Osmanlıcada ve günümüz Türkçesi’nde bu kelime tekil anlamda kullanılmış ve kullanılmaktadır. Örneğin: “Yemin törenine katılmak içn yeni elbiselerimi giydim.”

Emlâk املاك (a.i.): “Meleke” fillinden türetilmiş bir isim olan “mülk” kelimesinin çoğuludur. Arapçada “mülk”; “otorite, güç, yetke”[36] gibi anlamlara gelmektedir. “Emlak” kelimesi ise; “Mallar, mülkler, servetler, gayr-ı menkuller” gibi anlamlara gelmektedir. Ancak Günümüz Türkçesi’nde ve Osmanlıcada tekil anlamda kullanılmaktadır.

Erzâk ارزاق (a.i.) : “Razaka” fiilinin mastarı olan “rızk” sözcüğünün çoğuludur. Arap dilinde; “Yiyecek vb.’den mutlaka kendinden istifade edilen şeyler;

---

[31] Mutçalı, *a.g.e.* 106.
[32] Devellioğlu, *a.g.e.* 238.
[33] Mutçalı, *a.g.e.* 671.
[34] Mutçalı, *a.g.e.* 786.
[35] Sami, *a.g.e.* 153.
[36] Mutçalı, *a.g.e.* 847.

yağmurlar; her aybaşında askere verilen maaşlar, bağışlar, mülkler"[37] anlamlarına gelmektedir. Osmanlıcada; "yiyecek, içecek, yenilecek içilecek şeyler, azıklar" manalarına gelmektedir. Bu sözcük daha sonraları Osmanlıcada çoğul anlamını kaybetmiş ve günümüz Türkçesi'nde de tekil anlamıyla kullanılır olmuştur: "Erzaklar alıp yaylaya çıktık." gibi.

Esnaf اصناف (a.s.): Arapçada; "sınf" kelimesinin çoğuludur. "Bütünün özelliklerini taşıyan parçaları, vasıfları, nev'ileri,"[38] gibi anlamlara gelmektedir. Osmanlıcada genellikle "el sanatları ya da küçük ticaretle geçinen kimseler" anlamına gelmektedir. Günümüz Türkçesi'nde resmi ifadelerde doğru olarak kullanılmasına rağmen konuşma dilinde çoğul anlamında kullanılmaktadır. Mesela: "Esnaflar yönetimden memnun değil." gibi.

Eşkıya' اشقياء (a.s): "Şakîy" kelimesinin çoğuludur. "mutsuzlar, şanssızlar, kötü durumda, sıkıntıda olanlar, hainler, caniler, suçlular"[39] gibi anlamlara gelmektedir. Osmanlıcada; "Dağ hırsızları, haydutlar"[40] anlamındadır. Daha sonraları bu çoğul anlamından uzaklaşarak tekil olarak kullanılmış ve günümüz Türkçesinde de tekil olarak kullanılmaktadır: "Köyün yakınlarında bir eşkıya vuruldu." veya Eşkıyalar şehre indi." gibi.

Eşya اشياء **(a.i.):** Arapçada; "Şeyler, nesneler"[41] anlamına gelen "şey'" kelimesinin çoğuludur. Osmanlıcada; "Mefruşat vesair levazım; elbise, çamaşır, yatak vs. malzeme; yük; yük kapasitesi, ruh sahibi olmayan maddeler" manalarına gelmektedir. Eşya kelimesi gerçekte çoğul olduğu halde tekil olarak algılanan bir kelime olup "Yazlığa giderken bir tek eşya bile getirmemiş," veya "Eşyaları arabaya yüklemeye unutmayın!" gibi örneklerini çoğaltmak mümükündür.

Etrâf اطراف (a.i): Arapçada "Taraf" kelimesinin çoğuludur. "Yanlar, uçlar, kıyılar, cihetler"[42] gibi anlamlara gelmektedir. Osmanlıcada ve günümüz

---

[37] Topaloğlu, Bekir – Kahraman, Hayrettin, *a.g.e.* 135.
[38] Topaloğlu, Bekir – Kahraman, Hayrettin, *a.g.e.* 230.
[39] Mutçalı, *a.g.e.* 453.
[40] Devellioğlu, *a.g.e.* 284.
[41] Mutçalı, *a.g.e.* 464.
[42] Mutçalı, *a.g.e.* 520.

Türkçesi'nde hem tekil hem de çoğul anlamlarında kullanılmaktadır. Ayrıca günümüz Türkçesi'nde mecaz olarak "çevre"[43] anlamını da kazanmıştır.

Evlat اولاد (a.i.): Arapçada "velede" fiilinden türetilmiş bir mastar olan "velet" kelimesinin çoğuludur. "Her doğrulan kimse hem erkek hem de bayan için kullanılır, oğullar, kızlar"[44] gibi anlamlara gelmektedir. Osmanlıcada; "çocuklar, sülale, nesil"[45] anlamlarında kullanılmıştır. "Evlat" kelimesi günümüz Türkçesi'nde tekil anlamda kullanılmaktadır. Mesela: "Evlatlarımı kaybettim", "evladım Kur'an'ın yasakladığı fiillerden uzak dur" gibi.

Evliya اولياء (a.i.): "Velî" kelimesinin çoğuludur. "Yakın, yakında olanlar, bitişikler, komşular; yardımcılar, destek verenler, veliler, efendiler, sahipler" [46]gibi anlamlara gelmektedir. Osmanlıcada; "Velîler, velâyet ve kerâmet sahibi, hakka yakın adam"[47] anlamlarındadır. Günümüz Türkçesi'nde tekil anlamda kullanılmaktadır. Mesela: "Evliyalar yüzü suyu hürmetine" gibi. Bu misalin manası bir Arab'ın düşündüğü gibi düşünülecek olursa şöyle bir anlam çıkar: "Velilerler yüzü suyu hürmetine" gibi anlamsız bir ifade ortaya çıkar.

Evrâk اوراق (a.i.): "Varaka" fiilinden türetilmiş bir mastar olan "varak" kelimesinin çoğuludur. Arap dilinde; "yapraklar, kağıtlar kağıt paralar, banknotlar, (metal) plakalar"[48] anlamlarına gelmektedir. Osmanlıcada; "ağaç ve ot yaprakları, ilk sayfadan ibaret yapraklar; yazılmış kâğıtlar, mektuplar tezkereler, tahrirler, ekseriyetle bir yapraktan ibaret matbu gazeteler vs.; yaldızlanması meram olunan şeye yapıştırılmak üzere döğülmüş altın sayfası veya taklidi; yaldızlama kağıtları" anlamlarına gelmektedir. Günümüz Türkçe'sinde "evrak" sözcüğü tekil anlamlarda kullanılmaktadır: "Evrakları aldın mı?" gibi.

Fukarâ' فقراء (a.i): "Fakîr" kelimesinin çoğuludur. Arapçada; "Omurgası kırık, musluk, lüle, yoksul, derviş"[49] manalarına gelmektedir. Osmanlıcada; "Fakirler

---

[43] Doğan, D. Mehmet, *Büyük Türkçe Sözlük,* 355, Ülke Yayınları, 1994, y.y.
[44] Cubrân Mes'ûd, *Er-râid*, 1626. Beyrut 1967
[45] Devellioğlu, ***a.g.e.*** 289.
[46] Mutçalı, ***a.g.e.*** 1013
[47] Sami, ***a.g.e.*** 223.
[48] Mutçalı, ***a.g.e.*** 975
[49] Topaloğlu, Bekir – Kahraman, Hayrettin, ***a.g.e.*** 324.

yoksullar, muhtaçlar”[50] gibi anlamlara gelmektedir. Görüldüğü üzere kelimenin Osmanlıcadaki kullanımında bir anlam daralması söz konusudur. Ayrıca bu sözcük Osmanlıcada daha çok tekil anlamda kullanılmıştır. Günümüz Türkçesi’nde de tekil anlama gelecek şekilde kullanılmaktadır; “Fukaranın kimi kimsesi yoktu.” gibi.

Havâdis حوادث **(a.i.):** Apap dilinde “Hadîs” kelimesinin çoğuludur. “Olaylar, vakalar, mevzular, konular, hadiseler, kozlar, talihsizlik mevzuları”[51] anlamlarına gelmektedir. Osmanlıcada; “ilgi ile karşılanan haber, yeni söz”[52] anlamlarında kullanılmıştır. Bu sözcüğün Osmanlıcada ve günümüz Türkçesi’nde kullanımı tekildir: “Bugün havadislerde ne var?” veya “Son havadislerden bahset.” gibi.

Hudûd **حدود** **(a.i):** “Arapçada “hadd” kelimesinin çoğuludur. “sınırlar, iki şeyi birbirinden ayıran fasılalar, nihayetler”[53] gibi anlamlara gelmektedir. Osmanlıcada; “sınırlar, uçlar, bucaklar”[54] anlamlarında kullanılmıştır. Günümüz Türkçesi’nde bazen de Osmanlıcada tekil anlamlarda kullanılmaktadır: “Türkiye Cumhuriyeti’nin hudutları kanla çizilmiştir.” gibi.

Melâike ملائكه **(a.i.):** Arap dilinde “Melek” kelimesinin çoğuludur. “Melekler anlamına gelmektedir. Osmanlıcada; “Nezd-i ilahiye bulunan ruhaniyyûnun her biri; (mecazi) çok güzel, çok halîm ve çok mâsum adam” anlamlarında kullanılmıştır. Görüldüğü gibi sözcüğün her iki dildeki anlamları aynı olmasına rağmen Osmanlıcada bu kelime tekil anlamda kullanılmıştır; “Melaike gibi adam, hiç yalan söyler mi?” gibi.

Mesâî مساعي **(a.i.):** Arap dilinde; “Koşmak, çalışmak, kastetmek, gitmek, sa’y etmek, çabalamak, süratle yürümek”[55] anlamlarına gelen “Se’a” fiilinden türetilmiş bir isimdir. Osmanlıcada; “Çalışmalar, cehdler, çabalamalar” gibi anlamlara gelmektedir. Kelime çoğul olmasına rağmen Osmanlıcada tekil olarak kullanılmaktadır.

---

[50] Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lugat,* 322, Ankara 1970.
[51] Mutçalı, *a.g.e.* 153.
[52] Devellioğlu, Ferit, 408.
[53] Cubrân Mes’ûd, *a.g.e.* 553.
[54] Devellioğlu, Ferit, *a.g.e.* 452.
[55] Yolcu, İsmet, *Örnek Sözlük*, 425, Ankara 1996.

Nüfûs نفوس (i): Arapçadaki “nefs” kelimesinin çoğuludur. “Ruhlar, canlar, hayatlar, insanlardaki hayvaniyetler, istekler, iştahlar”[56] gibi anlamlara gelmektedir. Osmanlıcada; Ruhlar, canlar, hayatlar; hayvânî hayatlar, insanlardaki hayvaniyetler, şehvete, içmek gibi maddi ihtiyaca olan eğilim; şahıslar zatlar, kendileri; asıllar, cevherler, gözler, mayalar; bir şeyin mülhakatından sarfı nazarla asılları, kendileri, merkezleri; merniler, nutfeler, sular” anlamlarına gelmektedir.[57] “Nüfûs” kelimesi günümüzde ya tekil olarak kişi anlamında ya da topluluk ismi manasında kullanılmaktadır; “Bir maaşla dokuz nüfûsa bakıyorum.” gibi.

Talebe طالبه (i): “Talebe” fiilinden türetilmiş bir ism-i fail olan “tâlib” kelimesinin çoğuludur. “Talepte istekte bulunanlar, talep ediciler,[58] lise ve üniversite öğrencileri.”[59] gibi anlamlara gelmektedir. Bu kelime Osmanlıcada ve günümüz Türkçesi’nde tekil anlama gelecek şekilde kullanılmaktadır: “Talebeler İstiklâl Marşı’nı söylemek için sıraya girdiler.” gibi.

Teblîgât تبليغات (a.i.): “Belleğa” sülasi mezid rubai fiilinin mastarı olan “teblîğ” kelimesinin çoğuludur. Bu kelime de “ulaşmak, yetişmek, olmak” anlamlarına gelen “Beleğe” fiilnden türetilmiştir. Kelime olarak Arap dilinde; “Tebliğler, duyurular, bildiriler, ihbarlar”[60] anlamlarına gelmektedir. Osmanlıcada; “Yetiştirmeler, eriştirmeler, götürmeler, nakiller, ulaştırmalar; resmî kağıtlar, bilhassa mahkemeye ait yazıları ilgiliye imza karşılığında verme”[61] manalarında kullanılmıştır. “Tebligât” kelimesi Osmanlıcada -son dönemlerde- ve günümüz Türkçe’sinde “tekil” anlamıyla kullanılmış ve kullanılmaktadır; “Bana bu olayla ilgili teblîgât yapılmadı.” gibi.

Tanzîmât تنظيمات (a.i.) : “Nazzame” sülasi mezid rubai fiilinin mastarı olan “Tanzîm” kelimesinin çoğuludur. “Tanzîm” kelimesi Arapçada “düzenleme, düzene koyma, ıslah etme, kanûn koyma, reform, ayarlama.”**[62]** gibi anlamlara gelmektedir. Osmanlıcada; düzeltmeler, düzenlemeler, düzen vermeler, yoluna koymalar; nesir ve

[56] Mutçalı, *a.g.e.* 904.
[57] Sami, *a.g.e.* 1466.
[58] Mutçalı, *a.g.e.* 525.
[59] Topaloğlu, Bekir – Kahraman, Hayrettin, *a.g.e.* 245.
[60] Mutçalı, *a.g.e.* 70.
[61] Sami, *a.g.e.* 378.
[62] Cubrân Mes’ûd, *a.g.e.* 1512.

nazım olarak yazmalar, Sultan Abdülmecit zamanında, 1839 yılının 3 Kasım günü Gülhane'de okunan ve Gülhane Hatt-ı Hümayunu adıyla anılan bir padişah fermanı olup Büyük Reşit Paşa tarafından ilan edilen ıslahat tasarısı ve bu ıslahatın devri"[63] anlamlarına gelmektedir. Arapça aslı çoğul olmasına rağmen bu kelime Osmanlıcada konuşma dilinde "tekil" anlamda kullanılmıştır.

Tenzîlât تنزيلات (a.i.): "Tezîl" kelimesi Arap dilinde; "Nezele" fiilinin tef'îl kalıbından mastarıdır Arapçada; "İndirme; (ayet, peygamber, elçi) gönderme, inzal etme; azaltma, alçaltma, indirme"[64] anlamlarına gelmektedir. "Tenzîlât" kelimesinde "tenzîl" kelimesinin çoğuludur. Osmanlıca'da; "fiyat indirme" anlamına gelmektedir. Görüldüğü gibi kelime Arapçada çoğul olmasına rağmen Osmanlıcada tekil anlamda kullanılmaktadır.

Tuhaf تحف (a.i.) : "Tahefe" fiil kökünden türetilmiş bir isimdir. "Tuhfe" kelimesinin çoğuludur. Arapçada; "Hediyeler, az bulunur hoşa giden şeyler, gülünç, eğlenceli, münasebetsiz, hoşa gitmeyen"[65] gibi anlamlara gelmektedir. Osmanlıcada; "Hediyeler; az bulunur, hoşa giden şeyler; garip iş, şey; gülünç, eğlenceli; münasebetsiz, hoşa gitmeyen (hâl); anlaşılmaz, anlaşılması güç"[66] anlamlarında kullanılmıştır. Bugünkü Türkçemizde bu kelime, çoğul olduğu halde tekil olarak kullanılmaktadır.

Ulemâ علماء (a.i.) : " 'Alime" fiilinin ism-i failinin çoğuludur. "İlim sahipleri, âlimler, bilginler, uzmanlar"[67] anlamına gelmektedir. Osmanlı'da ise; "ilim sahipleri ilmiye sınıfına mensup olanlara"[68] denirdi. Kelime çoğul olmasına rağmen Türkçede tekil olarak kabul edilen kelimelerdendir; "Bu konuda ulemaya tanışmak lazım." gibi.

Usûl اصول (a.i.): Arapçada; "Temel, kök, asalet, orijinal" anlamlarına gelen "asl" sözcüğünün çoğuludur. Osmanlıcada; "Asıllar, kökler, bir ilmin veya teniğin asıl mevzuundan önce öğrenilmesi gereken esas, başlangıç bilgi, başlangıç, yol,

---

63 Devellioğlu, *a.g.e.* 1234.
64 Mutçalı, *a.g.e.* 877.
65 Mutçalı, *a.g.e.* 86.
66 Devellioğlu, *a.g.e.* 1338.
67 Mutçalı, *a.g.e.* 592.
68 Devellioğlu, *a.g.e.* 1346.

yöntem, tertip, nizam, kaide, düzen”[69] anlamlarına gelmektedir. Görüldüğü gibi kelime hem anlam kaymasına uğramış hem de özellikle Osmanlının son dönemlerinde tekil olarak kullanılagelmiştir. Modern Türkçede tekil anlama gelecek şekilde kullanılmaktadır; “Bizim usûllerimiz sizinkine benzemez.” gibi.

Vukû’at وقوعات (a.i.): Arap dilinde; “vaka, olay; olayların cereyanı, gelişimi; hakikat; gerçek; kaza, terslik; çarpışma, dövüş”[70] anlamlarına gelen “vak’a” kelimesinin çoğuludur. Osmanlıcada; “olan bitenler, polisi ilgilendiren hadiseler”[71] anlamına gelmektedir. Bu kelime Arapçada çoğul olduğu halde Türkçede tekil olarak kabul edilen kelimelerdendir.

---

[69] Devellioğlu, ***a.g.e.*** 1350.
[70] Mutçalı, ***a.g.e.*** 1004.
[71] Devellioğlu, ***a.g.e.*** 1385.

III. BÖLÜM:

ARAPÇADAN OSMANLICAYA GEÇERKEN ANLAM DARALMASINA, GENİŞLEMESİNE VE KAYMASINA UĞRAYAN BAZI KELİMELER

3. 1. Anlamı Daralan Bazı Kelimeler:

Bikr بكر (a.s.): "Bekere" fiilinden türetilmiş bir sıfattır. "İlk doğan, büyük olan; yeni, ilk, daha öncesi olmayan, bakir, bakire[72] er görmedik kız[73] gibi anlamlara gelmektedir. Bu kelime Arapçadan Osmanlıcaya geçerken; "İlk doğan çocuk, yeni ve her şeyin evveli" anlamlarında kullanılmamıştır: "Bozulmamış, bakire, er görmedik kız" anlamlarında kullanılmıştır. Yani kelime Osmanlıcaya geçerken bu anlamlarını yitirmiştir.

Cerrâr جرار (a.s.): Arapçada; "cerre" fiilinden türetilmiş bir sıfattır. "Çok büyük, muhteşem (ordu); çömlekçi; römorkör, çekici"[74] gibi anlamlara gelmektedir. Osmanlıcada; "Çekici, dilenci, arkasından sürükleyen; harp aletleriyle donatılmış kalabalık ordu"[75] anlamlarındadır. Bu kelime zamanla Osmanlıcada ve günümüz Türkçesi'nde bu anlamlarını yitirerek "dilenci=para çekici"[76] anlamında kullanılmıştır.

Cezâ جزاء (a.i.): Arapçada; "bir şeye verilen mükafat veya ceza, karşılık"[77] gibi anlamlara gelmektedir. Kelimenin Arapçadaki gerçek manası "genel ve geniş anlamda bir karşılık"tır. Osmanlıca'da; "Arapçada gerek iyi ve gerek kötü karşılık manasına gelip "mükafat" yerine dahi isti'mâl olunursa da lisanımızda yalnız "edilen mukâbele, ukûbet, azâb cürüm, kabahat ve cinayet sahibine gerek dünyada ve gerek

---

[72] Mutçalı, *a.g.e.* 66
[73] Ahterî, *a.g.e.*
[74] Mutçalı, *a.g.e.* 110
[75] Devellioğlu, *a.g.e.* 166.
[76] Sami, *a.g.e.* 473, Onay, Ahmet Talat, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, 92, Ank., 1993.
[77] Ebî Abdurrahman el-Halil b. Ahmet el-Ferâhidî, *Kitabü'l- Ayn*, II,53 Beyrut t.y.

ahrette kötülüğe karşılığa haşr olunmuştur.[78] Yani Arap dilinde hem olumlu -iyi, hem de olumsuz- kötü şeylerin karşılığını içerir. Osmanlıcadaki ve günümüz Türkçesi'ndeki anlamına gelince sadece kabahatın, suçun, hatanın, kısacası kötülüğün karşılığı olmak suretiyle manası daralmıştır; "Yaptığın bu kötülüklerin cezasını mutlaka çekeceksin." gibi.

Eşkıyâ اشقياء (s): Arapçadaki "şekîy" kelimesinin çoğuludur. "Mutsuz, şansız, kötü durumda, sıkıntıda; hain, cani, kötü, suçlu"[79] anlamlarına gelmektedir. Bu kelime Arapçadan Osmanlıcaya geçerken anlam daralmasına uğrayarak sadece "dağ hırsızları, teröristler, haydutlar"[80] anlamında kullanılmış ve günümüz Türkçesi'nde de bu şekilde kıllanılmaktadır. Ayrıca bu kelime çoğul olmasına rağmen tekil olarak Türkçemizde kullanılmaktadır.

Evliyâ' اولياء (i): Arapçada "velî" kelimesinin çoğuludur. "Yakın, yakında olanlar, bitişikler, komşular, yardımcılar, destek verenler, arka çıkanlar; dostlar; akrabalar; hamiler; koruyucular; kanun nazarında sorumlular; veliler, efendiler, sahipler" [81] anlamlarına gelmektedir. "velî" kelimesinin çoğuludur. Bu kelime Arapçadan Türkçeye geçerken bazı anlamlarını yitirmiştir. Türkçede bu sözcükten "keramet sahibi, veli insanlar, bir çocuğun her türlü hareketinden ve halinden sorumlu kimse"[82] anlaşılmaktadır. Ayrıca bu kelime Türkçede çoğul değil, tekil olarak kullanılmaktadır: "Evliyalar suyu hürmetine" gibi.

Fuhş فحش (a.i): "Fehuşe" fiilinin mastarıdır. "Zalimlik, canavarlık, gaddarlık; ahlaksızlık, rezalet, sözde veya fiilde çirkinlik, açık saçık, ahlaksız söz"[83] gibi anlamlara gelmektedir. Osmanlıcada ise; "Haddini aşma, kötülük, namusa aykırı hareket, orospuluk"[84] gibi anlamlarda kullanılmıştır. Günümüz Türkçesinde de daha çok "İçinde bulunulan toplumun kurallarına uymayan cinsel ilişkide bulunma; bir veya birkaç kişiyle para karşılığında cinsel ilişkide bulunma, taşkınlık, aşırı davranış."[85] anlamlarında kullanılmaktadır. Görüldüğü gibi kelimenin Arapçadaki

---

[78] Sami, *a.g.e.* 475.
[79] Mutçalı, *a.g.e.* 453
[80] Devellioğlu, Ferit, *a.g.e.*, 284.
[81] Mutçalı, *a.g.e.* 1013
[82] Devellioğlu, *a.g.e.* 1377
[83] Mutçalı, *a.g.e.* 647
[84] Devellioğlu, *a.g.e.* 322.
[85] Parlatır, İsmail ve diğer., *Türkçe Sözlük*, I, 804, Türk Dil Kurumu, Ank. 1998.

manası daha genel bir anlam ifade ederken Osmanlıcada ve günümüz Türkçesi'nde anlam daralması olmuştur.

İdbâr ادبار (s): "Debera" fiilinin if'al kalıbından mastarıdır. "Geri çekilme, firar, kaçış,[86] bahtsızlık, talihsizlik" gibi anlamlara gelmektedir. Bu kelime Osmanlıcada daha çok "talihsizlik, bahtsızlık "anlamları üzerinde yoğunlaşmış ve anlamı daralmış; yani kelime Arapçadan Türkçeye geçerken anlam daralmasına uğramıştır.

İnfi'âl انفعال (i): "Fa'ale" fiilinin infi'âl kalıbından mastarıdır. "Bir şeyin tesiri altında kalmak, etkilenmek"[87] gibi anlamlara gelmektedir. Sözcüğün Arapçadaki manası genel bir anlam ifade etmektedir. "Etkilenme" derken hüzün de sevinç de öfke de insanı etkileyebilir. Osmanlıcada; "içerlenme, güceniklik, kızgınlık, hatır kalma"[88] gibi sadece olumsuzluk ifade eden anlamlarda kullanılmıştır. Şu durumda kelime Arapçadan Osmanlıcaya geçerken anlamı daralmıştır.

İntizâr انتظار (a.i.): "Bekleme, umma, yol gözlemek"[89] gibi anlamlara gelmektedir. Osmanlıcada; "Bekleme, beklenilme, gözleme, gözlenilme"[90] manalarında kullanılmıştır. Kelimenin günümüz Türkçesi'nde özellikle konuşma dilinde daha çok "beddua"[91] anlamında kullanıldığını görüyoruz.

İrade-i aliyye ارادهءعالية (a.s.t.): "İrade" kelimesi "erade" fiilinden türetilmiş bir mastarolup; "irade, istem, ihtiyar, seçim"[92] gibi anlamlara gelmektedir. "aliyye" kelimesi Arapçada; "yüksek"[93] anlamına gelmektedir. Sıfat tamlaması olarak Türkçeye çevirirsek "yüksek buyruk" anlamına gelir. Osmanlıcada bu tamlama daha çok "sadrazamın buyrukları"[94] için kullanılmıştır. Bu tamlamada bir anlam daralması hatta anlam kayması söz konusudur.

---

86 Mutçalı, *a.g.e.* 257.
87 Topaloğlu, Bekir – Kahraman, Hayrettin, *a.g.e.* 323
88 Sami, *a.g.e.* 180.
89 Ahterî Mustafa Efendi, *Ahterî Kebîr* 1978 y.y.
90 Devellioğlu, *a.g.e.* 531.
91 Doğan, Mehmet, *Büyük Türkçe Sözlük,* 548, Ankara 1994.
92 Yolcu, İsmet, *a.g.e.* 44.
93 Mutçalı, *a.g.e.* 594.
94 Devellioğlu, *a.g.e.* 531.

Kafir كافر (a.i.): "Kefere" fiilinin ism-i failidir. "İman eksikliği, örtmek, nankörlük etmek, kapamak[95] gibi anlamlara gelmektedir. Kur'an-ı Kerim'in inmesiyle beraber bu kelime yeni bir anlam kazanmıştır. Kuran-ı Kerim'in siyakı bu kelimeye yeni bir anlam yüklemiştir: "Allah'ı inkâr etmek, hakkı tanımamak Allah'ın verdiği nimetlere karşılık nankörlük etmek" gibi anlamlara Kur'an'da gelmektedir. Osmanlıcada bu kelime anlam daralmasına uğrayarak Kur'an-ı Kerim'deki anlamıyla kullanılmıştır.

Mâcerâ ماجري (a.i): "Ma" ism-i mevsul, "cera" fiil-i mazidir. "Cereyan eden şey; olaylar, hadiseler dizisi[96] anlamlarına gelmektedir. Kelimenin Arapçadaki manasıyla Osmanlıcadaki manasını karşılaştırdığımızda ilk bakışta önemli bir fark göze çapmıyor. Yani her iki dilde de "cereyan eden şey" anlamına geliyor. Ancak sözcük Arapçadaki aslında "cereyan eden olumlu-olumsuz, olağan-olağanüstü, sıradan- sıra dışı her şey" anlamlarına geliyor. Osmanlıcada ve günümüz Türkçesi'nde; "heyecanlı, ilginç, sıra dışı şey, sergüzeşt, serüven"[97] anlamlarında kullanılmaktadır. Görüldüğü gibi kelimenin kullanımında bir anlam daralması söz konusudur.

Mağrib مغرب (a.i.): Arapçada; "Akşam namazı, gurup vakti veya yeri, güneşin battığı yer"[98] gibi anlamlara gelmektedir. Osmanlıcada; "Batı tarafında olan memleketler; Afrika'nın Mısır ötesindeki şimal (kuzey) kısmı, İspanya, Portekiz"[99] anlamlarında kullanılmıştır. Eskiden Afrika'nın Mısır hariç kuzey kısmındaki bölgelerine tabir olunurdu. Daha çok Cezayir yerine kullanılmıştır. Fas, Merakeş, Trablus, Berberiyye, Tunus Mağrib ülkelerinden sayılır.[100]

Mahâfil محافل (a.i.): "Hafele" fiilininden türetilmiş bir alet ismidir. "Mahfil" kelimesinin çoğuludur. "Toplantılar, kongreler, localar, politik, siyasi çevreler"[101] gibi manalara gelmektedir. Osmanlıcada ise daha çok "Büyük camilerde

---

[95] Cemaluddîn Muhammed b. Mukerrem b. Manzûr el-Mısrî, *Lisanü'l Arap*, V, 144 Beyrut t.y.
[96] Topaloğlu, Bekir – Kahraman, Hayrettin, *"a.g.e."* 45.
[97] Parlatır, *a.g.e.* II, 1478.
[98] Mutçalı, *a.g.e.* 621.
[99] Devellioğlu, *a.g.e.* 672.
[100] Yakût b. Abdullah el- Hamevî, *Mucemü'l-Buldân,* V, 161, Beyrut t.y.
[101] Mutçalı, *a.g.e.* 182.

hükümdarlara veya müezzinlere ayrılmış ve etrafı parmaklıkla çevrilmiş olan yer”[102] anlamında kullanılmıştır. Dolayısıyla kelimenin Osmanlıcadaki kullanımında bir anlam daralması söz konusudur.

Meşrep مشرب (a.i): “Şeribe” fiilinden türetilmiş bir mekan ismidir. “içmek, içilecek yer[103], su içilen yer, kişnin meyil ve arzusu”[104] gibi anlamlara gelmektedir. Bu sözcüğün Arapçadan Osmanlıcaya geçişinde gerçek, somut anlamdan mecâzî soyut anlama doğru bir kayış söz konusudur. Osmanlıcada bu kelime: “İçecek yer” anlamının dışında daha çok “yaratılış, huy, mizaç, ahlak”[105] gibi anlamlarda kullanılmıştır. Görüldüğü gibi Osmanlıcada sözcüğün kullanımında bir anlam daralması söz konusudur. Günümüz Türkçesi’nde bu sözcüğün anlamı; “tabiat, huy, mizaç”[106] gibi manalara kaymıştır.

Sûikasd سوء قصد (a.i.): Arapçada; “kötü niyet”[107] anlamına gelmektedir. Osmanlıcada ve günümüz Türkçe’sinde: “Önemli bir kimseyi öldürme veya öldürmeye teşebbüs, birinin gizlice canına kıymaya, kötülük etmeye kalkışma; bir devlet büyüğünü veya önemli bir kişiyi plan kurarak öldürme”[108] gibi anlamlara gelmektedir. Sözcük Arapçada bir izafet tamlaması olup geniş bir mana ifade etmektedir. Yani kötü niyet; “hırsızlık, arabozuculuk, gasb, yol kesme” ve benzeri her türlü suça teşebbüsü içine alır. Dolayısıyla bu kelimenin kullanımında Osmanlıcada ve günümüz Türkçesi’nde bir anlam daralması söz konusudur.

Talebe طالبه (a.i.): “Talebe” fiilinden türetilmiş bir İsm-i fail olan “tâlib” kelimesinin çoğuludur “Arayanlar, talepte istekte bulunanlar, peşine düşenler,[109] talep ediciler,[110] lise ve üniversite öğrencileri”[111] gibi anlamlara gelmektedir. Osmanlıcada; “İlim tahsil eden adam, tahsil ve talimle meşgul olan adam, müteallim”[112] gibi anlamlara gelmektedir. Görüldüğü gibi sözcük Arapçada genel bir anlam ifade

---

[102] Devellioğlu, *a.g.e.* 673.
[103] Ahterî, *a.g.e.* 195.
[104] Topaloğlu, Bekir – Kahraman, Hayrettin, *a.g.e.* 205
[105] Devellioğlu, *a.g.e.* 754.
[106] Parlatır, *a.g.e.* II, 1545.
[107] Cubrân Mes’ûd, *a.g.e.* 847.
[108] Doğan, Mehmet, *a.g.e*, 1002.
[109] Mutçalı, Serdar, *a.g.e.* 525.
[110] Cubrân, Mes’ûd, *a.g.e.* 974.
[111] Topaloğlu, Bekir – Kahraman, Hayrettin, *a.g.e.* 245.
[112] Sami, *a.g.e.* 886.

etmektedir. Osmanlıcada ve günümüz Türkçesi'nde bu sözcüğün anlamı daralmış ve Arapçadaki çoğul anlamıyla değil, tekil anlamda kullanılmıştır.

Re'âyâ رعايا (a.i.): "Re'a" fiilinden türetilmiş bir mastar olan "raiye" kelimesinin çoğuludur. "Sürüler, hayvan sürüleri, vatandaşlar, tebaalar,[113] otlayan hayvanlar, idare edilenler,[114] insan topluluğu, kavim"[115] gibi anlamlara gelmektedir. Osmanlıcada; "Bir hükümdarın idaresi altında bulunan halk; bütün halk; Hristiyan tebaa, bir çobanın güttüğü hayvanlar, bir hükümdarın hüküm ve idaresine tabi halk, devlet görevlileri"[116] manalarına gelmektedir. Kelime Arapçada "ra'iyye" sözcüğünün çoğulu olup Osmanlıcada özellikle "Hristiyan" manasında kullanılmaktadır. Ayrıca Osmanlıcada "hayvan sürüleri" manasından ziyade "halk, Müslüman olmayan halk" anlamında da kullanılmıştır. Oysa Arapçada insan-hayvan; idare edilen bütün canlılar dikkate alınmıştır. Yani daha genel bir kullanımı söz konusudur.

Rûm روم (a.): Arapçada; "Rumlar, Bizanslılar"[117]anlamındadır. Osmanlıcada; "Romalı, Arap ülkesinin istediği yer, Arap diyarından olmayan kimse, Anadolu, Osmanlı"[118] gibi anlamlarında kullanılmıştır. Ancak genellikle Osmanlıcada "Romalılar"ın karşılığı olarak kullanılmıştır. Günümüz Türkçesi'nde de daha çok; "Müslüman ülkelerde oturan Yunan asıllı kimse"[119] anlamında kullanılmaktadır. Dolayısıyla bu kelimenin Osmanlıcadaki ve Türkçedeki kullanımında bir anlam daralması söz konusudur.

3. 2. Anlamı Genişleyen Bazı Kelimeler:

Âbid عابد (a.i.): "Abede" fiilinden türetilmiş bir ism-i faildir. Daha Hz. Muhammed (s.a.v.) hayattayken "Allah'a kulluk eden"[120] anlamıyla kullanılmaya başlayan kelime daha sonra Osmanlıcada; "İbadet eden, mü'min, zaid"[121]

---

[113] Mutçalı, *a.g.e.* 329
[114] Topaloğlu, Bekir – Kahraman, Hayrettin, *a.g.e.* 143.
[115] Cubrân Mes'ûd, *a.g.e.* 739.
[116] Yeğin, Abullah, *Yeni Lugat,* 576, İstanbul, 1992.
[117] Mutçalı, Serdar, *a.g.e.* 350.
[118] Devellioğlu, *a.g.e.* 1078.
[119] Parlatır, *a.g.e.* II, 1869.
[120] el-Ferâhîdî, *a.g.e.* II, 48.
[121] Yeğin, *a.g.e.* 3.

anlamlarıyla kullanılmıştır. Osmanlı'da bu sözcük Edebiyat'ta; "Zaid, kaba ve sofu"[122] anlamlarında da kullanıldığı olmuştur.

'Akd عقد (a.s.):"Akede" fiilinden türetilmiş bir sıfattır. Arapçada bu fiil; "bağlamak, düğümlemek, geçirmek, icra edilme, toplantı düzenlemek"[123] gibi anlamlara gelmektedir. Bu anlamlardan farklı olarak Osmanlı'da Divan Edebiyatı'nda; "Nesir halindeki bir sözü vezne döküp şiirleştirme"[124] anlamında da kullanılmıştır. Dolayısıyla bu kelime Divan Edebiyatı'nda terim anlamı kazanmıştır.

Âl ال (a.i.): Arapçada; "Sülale, hanedan aile, düzen"[125] gibi anlamlara gelmektedir. Osmanlıcada bu anlamlardan farklı olarak; "Kırmızı"[126] manasına gelecek şekilde de kullanılmıştır. Dolayısıyla bu kelimenin Osmanlıcadaki kullanımında bir anlam genişlemesi söz konusudur.

Arş عرش (a.i.): "Areşe" fiilinden türetilmiş bir mastardır. "Kabile, krallık, sultanlık tahdı, evin damı"[127] gibi manalara gelmektedir. Osmanlıcada bu anlamların dışında "Çardak, çadır"[128] manasında da kullanılmıştır. Ayrıca Osmanlı'da yücelik bakımından padişah meclisine arş denilirdi.

'Arefe عرفه (a.i.): Arapçada; "beş duyuyla elde edilen bilgi"[129] Arapçada ayrıca alem ismi olarakta kullanılmaktadır. "Kurban Bayramı'dan önceki gün, yani zîl-hiccenin dokuzuncu günü"[130] anlamlarına gelmektedir. Osmanlıcada ve günümüz Türkçe'sinde ise; "Bayramdan bir gün evvelki gün"[131] anlamındadır. Hatta günümüz Türkçesi'nde özel olmayan durumlar için bile kullanılmaktadır: "Tatil arefesi, düğün arefesi"[132] gibi. Yani bu sözcüğün kullanımı Osmanlıcada daha geneldir.

Berât برات (a.i): Arapçada; "yazılı kağıt, izin, ruhsat; lisans, diploma, patent"[133] anlamına gelmektedir. Osmanlıcada ise; "nişan, rütbe, imtiyaz ve taltif için

---

122 Pala, *a.g.e.* 16.
123 Mutçalı, *a.g.e.* 584.
124 Pala, *a.g.e,* 27, Ankara 1995.
125 Yolcu, *a.g.e.* 111.
126 Doğan, *a.g.e.* 34
127 Muhammed b. Ebû Bekr b. Abdulkadir er-Razî, *Muhtar'üs-Sıhâh*, I, 178 Beyrut 1995.
128 Devellioğlu, *a.g.e.* 49.
129 Cubrân Mes'ud, *a.g.e.* 1060.
130 Topaloğlu, Bekir – Kahraman, Hayrettin, *a.g.e.* 265.
131 Sami, *a.g.e.* 933.
132 Parlatır, *a.g.e.* I, 131.
133 Mutçalı, *a.g.e.* 47.

verilen ferman”[134] anlamlarında kullanılmıştır. Dolayısıyla bu kelimenin Osmanlıcadaki kullanımı daha geneldir.

Bid’at بدعت (a.i.): “İbda” kökünden türetilmiştir. “İbda” kelimesi de “beda” fiilinin if’âl kalıbından mastarıdır. “Beda” fiilinin anlamı; “Daha önce olmayan bir şeyi yaratma, ilk kez yaratma”[135] anlamlarına gelmektedir. Buna göre bid’ad; “daha önceden bir örneği olmaksızın yapılan, sonradan icad edilen şey” anlamındadır. Hz Peygamber(s.a.v.): “Dinde sonradan ortaya çıkan her şey bid’attır” buyurmuşlardır. (Müslim Cuma/43, Hadis No:867 2/592). Fıkıh anlamının dışında Osmanlıcada; “Sonradan ihtas edilen adetler”[136] anlamlarında da kullanılmıştır.

Cebîn جبين (a.i.): Arapçada; “Alın, ön cephe, gözle kulak arasının üstündeki yer, alın”[137] gibi anlamlara gelmektedir. Osmanlıcada bu anlamların dışında; ”Korkak, yüreksiz, alçak”[138] gibi manalarda da kullanılmıştır. Dolayısıyla bu kelimenin Osmanlıcada ihtiva ettiği anlam genişlemiştir.

Cehennem جحنم (i.): Cehennem kelimesinin etimolojik kökleri tartışmalıdır. Bazı Arap dil bilimcileri Cehennem’in “derin kuyu” anlamına gelen Arapça kökenli bir kelime olduğunu ileri sürmüşlerse de, çoğunluk İbranice ge-hinnom (Hinnam Vadisi) kelimesinin Arapçalaşmış (Muarreb) formu olduğu tezini savunmuşlardır.[139] Cehennem kelimesi Kur’an-ı Kerim’de yetmiş yedi yerde geçmektedir. Kur’an-ı Kerim’in siyakı bu kelimeye farklı bir anlam yüklemiştir: “Ahiret’teki azap yurdu”. Osmanlıcada daha çok Kur’an’daki anlamıyla kullanılmıştır. Bu anlamın dışında Bazen “çok sıcak yer” anlamına gelecek şekilde kullanıldığı da olmuştur. Divan Edebiyatı’nda daha çok; “Aşığın çektiği ayrılık acısı”[140] anlamında kullanılmıştır. Günümüz Türkçesi’nde özellikle günlük konuşmalarda “Cehennem” kelimesi Kur’an’daki anlamının dışında “çok sıcak yer, çok sıkıntılı yer, hamamlarda altından külhandan gelen alev ve duman geçen kısım”[141] anlamlarına gelecek şekilde kullanılmaktadır. Mesela; “Temmuz ayında Ankara cehennem gibiydi.” gibi.

---

[134] Devellioğlu, *a.g.e.* 107.
[135] El-Ferahîdî, *a.g.e.* II, 53.
[136] Yeğin, *a.g.e.* 67.
[137] Cübran, Mesûd, *a.g.e*. 449.
[138] Devellioğlu, *a.g.e.* 157.
[139] İbn Manzûr, *a.g.e*. I, 715.
[140] Pala, *a.g.e.* 107.
[141] Doğan, Mehmet, *a.g.e,* 182.

Cemâl جمال (a.i.): "Cemule" fiilinden türetilmiş muştak bir isimdir. Bu fiil Arapçada; "güzel ahlaklı olmak, güzel şekilli olmak"[142] gibi anlamlara gelmektedir. "Cemal" kelimesi ise; "güzellik"[143] anlamında kullanılmaktadır. Osmanlıcada bu kelime daha çok; "Yüz güzelliği"[144] anlamında kullanılmıştır. Arapçadaki anlamıyla daha genel kullanımları da vardır. Bu anlamların dışında Osmanlıcada; hak ile söylenen doğru söz" anlamında da kullanılmıştır. Dolayısıyla bu kelimenin Osmanlıcadaki kullanımlarında anlam genişlemesi olduğu söylenebilir.

Cevvâl جوال (a.s.): "Câle" fiilinden türetilmiş mübalâğalı bir isimdir. "Gezgin, seyyah; seyir halinde olan; seyahat eden, seyyar, gezici, turist"[145] anlamlarına gelmektedir. Osmanlıcada; "Koşan, dolaşan, hareket eden"[146] manalarında kullanılmıştır. Sözcük Türkçeye geçerken bir nevi tümevarıma uğramıştır. Asıl anlamı olan "gezgin olma hali" Osmanlıcadaki anlamı olan "hareket etme hali"nin bir parçasıdır. Ancak ikisi aynı şey değildir. Çünkü "hareket" birçok şeyi kapsar. Bu yönden bakıldığında kelimenin anlamı genişletilmiş diyebiliriz.

Dem دم (a.f.i.): Farsça'da; "Nefes, soluk, içki, an, vakit, saat, zaman"[147] gibi anlamlara gelmektedir. Arapçada; "Kan ve gözyaşı dökmek"[148] anlamlarına gelmektedir. Osmanlıcada bu kelime hem Farsça hem de Arapça anlamını ihtiva edecek şekilde kullanılmıştır. Dolayısıyla bu kelimenin Osmanlıcadaki kullanımı daha geneldir.

Esatîr اساطير (a.i.): Arapçada; "Uydurma şeyler, aslı olmayan şeyler, masal, efsane, hurafe"[149] manalarına gelmektedir. Aynı zamanda "eski zamanların ilahlarına ve kahramanlarına ait olarak gösterilen garip olaylar"[150] anlamı da vardır. Kur'an-ı Kerim'de; "Evvelkilere ait hikâyeler, masallar" anlamında, dokuz yerde "Esâtîrü'l-Evvelîn" tamlaması geçmektedir.[151] Osmanlıcada bu anlamların dışında; "Saflar,

---

[142] Cübran Mes'ud, ***a.g.e.*** 526.
[143] Mutçalı, ***a.g.e.*** 130.
[144] Devellioğlu, ***a.g.e.*** 162.
[145] Mutçalı, ***a.g.e.*** 142.
[146] Devellioğlu, ***a.g.e.*** 206.
[147] Devellioğlu, ***a.g.e.*** 169.
[148] Mutçalı, ***a.g.e.*** 277.
[149] el-Ferâhîdî, ***a.g.e.*** 210
[150] Yeğin, ***a.g.e.*** 133.
[151] Çanga, Mahmut, ***Kur'an-ı Kerîm Lugatı***, 242, İstanbul 1991

sıralar”[152] anlamına gelecek şekilde kullanımları da vardır. Dolayısıyla bu sözcüğün Osmanlıcadaki kullanımında bir anlam genişlemesi söz konusudur.

Etrâf اطراف (a.i.): Arapçada; “taraf” kelimesinin çoğuludur. “Kenarlar, uçlar, kıyılar, gruplar, akit yapanlar”[153] gibi anlamlara gelmektedir. Osmanlıcada; “Yanlar, cihetler, canipler, altı tarafın, yani üst ve alt, ön ve arka, sağ ve sol, gibi cihetlerin her biri; yerler, memleketler, kıtalar, bek’alar, cihetler; indler, nezdler, yanlar, seviyeler; taraftarlıklar, tarafgirlikler, tesahübler, himayeler, fırkalar, aralarında muhalefet bulunan aksâmın her biri; muharabe, muhakeme ve murafaada yahud güreş ve onun gibi bir müsabakada bulunan iki muhalif şahıs veya heyetin her biri, hısımlar, muhasımlar”[154] anlamlarına gelmektedir. “Etrâf” kelimesi Osmanlıcada hem çoğul hem de tekil olarak kullanılmaktadır. Bu kullanım günümüz Türkçesi’nde de devam etmektedir. Bu sözcük Osmanlıcada, Arapçadaki kullanımından farklı olarak mecâzî anlamda “çevre” manasını da kazanmıştır. Arapçada ise; kelimenin böyle bir anlamı yoktur.

Gassâl غسال (a.s.): “Gassele” fiilinde türetilmiş bir sıfattır. Arapçada; “Çamaşır yıkayıcı, çamaşırcı”[155] manasındadır. Osmanlıcada; “Gasleden, ölü yıkayan, yıkayıcı”[156] gibi anlamlara gelmektedir. Osmanlıcada bazen bu anlamları dışında “içki kadehi”[157] anlamında da kullanılmıştır. Mesela: “selase-i gassele” (içki kadehini üçleme) gibi. Dolayısıyla bu kelimenin Osmanlıcadaki kullanımı daha geneldir.

Had حد (a.i.c:Hudûd): Arapçada; “Sınır, iki devlet toprağının birleştiği yer, iki şeyi birbirinden ayırma, verilen ceza”[158] anlamlarına gelmektedir. Bu anlamları yanında Osmanlıcada; “karar, gerçek değer, bir önermede konu ile yüklemden her biri”[159] manalarına gelecek şekilde de kullanılmıştır. Bu sözcük Osmanlıcada yalın olarak kullanıldığı gibi çeşitli tamlamalar içinde de kullanımı vardır: “Hadd-i Ekber, hadd-i sanî “gibi.

---

[152] Yeğin, *a.g.e.* 133.
[153] Topaloğlu, Bekir – Kahraman, Hayrettin, *a.g.e.* 243
[154] Sami; *a.g.e.* 125.
[155] Mutçalı, *a.g.e.* 625.
[156] Devellioğlu, *a.g.e.* 334.
[157] Devellioğlu, *a.g.e.* 334.
[158] er-Razî, *a.g.e.* I, 53.
[159] Devellioğlu, *a.g.e.* 367.

Halvet حلوت (a.i.): “ Yalnızlık, İnsanın kendisiyle baş başa kaldığı yer, İnsanın nefsiyle baş başa kalması, ibadet evi”[160] manalarına gelmektedir. Osmanlıcada bu anlamların yanında; “hamamın sıcak bölmesi”[161] anlamında da kullanılmıştır. Dolayısıyla bu sözcüğün Osmanlıcadaki kullanımında bir anlam genişlemesi söz konusudur.

Huşû’ خشوع (a.i.): “Huşu” kelimesi “heşeâ” fiilinin türevidir. “Basık, çökmüş, yolu olmayan tozlu yer, mütevazi, itaatkar alçak ses”[162] anlamlarına gelmektedir. Bu anlamların yanında Osmanlıcada; “Sükûn, tenezzül, alçak gönüllülük, korkuyla karşılık sevgiden gelen ebedi bir hal”[163] gibi anlamlara gelecek şekilde kullanılmıştır. Dolayısıyla bu kelimenin Osmanlıcadaki kullanımında bir anlam genişlemesinden söz edebiliriz.

İhtiyâr اختيار (a.i.): “Hayr” sözcüğünün ifti’âl kalıbından mastarıdır. “Seçim, tercih, seçenek, alternatif, özgür istek”[164] anlamlarına gelmektedir. Osmanlıcada; “Seçim, tercih, yaşlı, koca, pir, şeyh”[165] gibi anlamlarda kullanılmıştır. İhtiyar kelimesi Arapçada sadece “seçim, tercih” anlamlarına geliyor ki bu manalar Osmanlıcada da vardır. Ancak sözcüğün günümüz Türkçesi’nde kullanılan anlamı “yaşlılık” tır ki Arapçada böyle bir manası yoktur.

Islahât اصلاحات (a.i.): “Saleha” fiilinin İf’âl kalıbından mastarıdır. “Bozmanın zıddı, düzeltme, iyileştirme”[166] gibi anlamlara gelmektedir. Osmanlıcada bu anlamların yanında daha çok ; “yenilik, yeniden düzenleme, reform, iyileştirme işleri”[167] gibi anlamlarda kullanılmıştır. Daha sonra bu kullanım modern Arapçada da kullanılır olmuştur. Dolayısıyla bu kelimenin Osmanlıcadaki kullanımında bir anlam genişlemesi olmuştur.

Kâime قائمه (a.i.): Klasik Arapçada; “ayak, bacak, destek, payanda, kılıç kabzasının başı” gibi anlamlara gelmektedir. Modern Arapçada daha çok “liste,

---

[160] Cübran Mes’ud, *a.g.e.* 641.
[161] Devellioğlu, *a.g.e.* 382.
[162] İbn Manzûr, *a.g.e.* VIII, 72.
[163] Yeğin, *a.g.e.* 234.
[164] Mutçalı, *a.g.e.* 254.
[165] Sami, *a.g.e.* 80.
[167]el- Feyyûmî, *a.g.e.* 345.
[168]Devellioğlu, *a.g.e.* 473.

katalok, tablo, fatura"[168] manalarında kullanılmaktadır. Osmanlıcada bu anlamların yanında; "Kâğıt para"[169] manasında da kullanılmıştır. Dolayısıyla bu sözcüğün Osmanlıcada anlam genişlemesine uğradığını söyleyebiliriz.

Kadem قدم (a.i.c:ekdâm):"Kademe" fiilinden yapılmış bir isimdir. Arapçada; "ayak, adım"[170] gibi manalara gelmektedir. Osmanlıcada bu anlamların yanında; "Metrenin üçte biri kadar uzunluk, on iki parmak uzunluğu, yarım arşın, uğur"[171] gibi anlamlara gelecek şekilde de kullanımları vardır. Dolayısıyla bu kelimenin Osmanlıcadaki kullanımında anlam genişlemesi söz konusudur.

Kadir, kadr قدر (a.s.Kudret'ten): Arapçada; "Kadir sahibi, onur itibar, rütbe, derece, her şeyin ne fazla ne az eşit olması"[172] gibi anlamlara gelmektedir. Osmanlıcada bu anlamların yanında; "kıymet, değer"[173] gibi manalara da gelmektedir. Osmanlıcada bu kelime Farsça isimlerle terkip oluşturularak farklı şekillerde kullanılmıştır; "Kadir-endâş, kadir- şinâs, kadir- âşnâ gibi.

Kanâat قناعة (a.i.) : "Kana'" fiilinden türetilmiş bir isimdir. Arapçada; "kismete razı olma, bir şeyi yeter görüp fazlasını istememe"[174] gibi anlamlara gelmektedir. Bu anlamların dışında Osmanlıcada; "kanma, kanış, görüş, tahmin"[175] gibi anlamlarda da kullanılmıştır.

La'l لعل (a.i.): "Arapçada; "Kıymetli taş, kırmızı ve değerli bir süs taşı"[176] anlamlarına gelmektedir. Osmanlıcada; "Kırmızı, al, kırmızı ve değerli bir süs taşı, dudak"[177] gibi anlamlara gelmektedir. Görüldüğü üzere bu kelimenin Osmanlıcadaki kullanımı daha geneldir.

Latîfe لطيفه (a.i.c:letâif): "Letufe" fiilinden türetilmiş bir isimdir. "Latif" sözcüğü Arapçada, "küçük bedenli, ince, zarif"[178] anlamlarına gelmektedir. "Latife"

---

[169] Mutçalı, *a.g.e*. 739.
[170]Devellioğlu, *a.g.e.* 579.
[171] Mutçalı, *a.g.e*. 693
[172] Devellioğlu, *a.g.e.* 574.
[173] Cubrân Mes'ud, *a.g.e*. 1159
[174] Devellioğlu, *a.g.e.* 575.
[175]Mutçalı, *a.g.e.* 731.
[176] Devellioğlu, *a.g.e.* 584.
[177]İbn Manzûr, *a.g.e.* XI, 607
[178] Devellioğlu, *a.g.e.* 646.
[179] El Feyyûmî, *a.g.e*. II, 553

sözcüğü de; "nükteli söz, latife; şaka, espri; kurnazlık"[179] anlamlarına gelmektedir. Bu anlamların yanın da "Latîfe" kelimesi Osmanlıcada özel isim ve iltifat olarak ta kullanılmıştır.

Ma'den معدن (a.i.): Arapça; "filiz, maden, mineral; maden damarı, sahipsiz define, kaynak bir şeyin doğduğu çıktığı yer"[180] manalarına gelmektedir. Osmanlıcada bu anlamların yanında "bir haslet ve hususiyetin kaynağı"[181] manasına gelecek şekilde de kullanılmıştır. Dolayısıyla bu kelimenin Osmanlıcadaki kullanımında bir anlam genişlemesinden söz edebiliriz.

Ma'kûliyyet معقليت (a.i.) : "Ma'kul" kelimesi; "Akele" fiilinin ism-i Mef'ulundan türetilmiş bir isimdir. "Ma'kuliyye"; "Ma'kul" fiil köklü kelime sonuna nisbet ya'sı eklenerek türetilen bir mensub isimdir. Bu mensub isim sonuna "yuvarlak te" getirilerek "Ma'kuliyyet" kelimesi üretilmiştir. Arapçada bu tür kelimeler "mastar-ı sinâi"(yapma mastar) olarak isimlendirilmektedir. Kelime olarak; "makulluk, akla uygunluk, anlayışlılık, menkul olmayış" manalarına gelmektedir. Bu anlamların dışında Osmanlıcada "idrak, akıl sahibi olma, anlaşırlılık"[182] anlamlarında da kullanılmıştır.

Maktûan مقطوعا (a.zf.): "Kate'a" fiilinden türetilmiş bir ism-i mef'uldur. Arapçada; "kesilmiş, sona erdirilmiş, ikiye bölünmüş, bozuşmuş, halledilmiş, susturulmuş"[183] gibi manalara gelmektedir. Osmanlıcada daha çok bu anlamların dışında; "götürü olarak, toptan"[184] anlamlarında kullanılmıştır. Bu sözcüğün Arapçadaki anlamları Osmanlıcada fazla kullanılmadığı için bir anlam kayması, bazen gerçek anlamında kullanıldığı için de bir anlam genişlemesinden söz edebiliriz.

Ma'rifet معرفه (a.i.c: Maârif): "'Arefe" fiilinden türetilmiş bir isimdir. "Bilgi, kabiliyet, maharet, marifet, vukuf, derin bilgi, bilgili kişi; marife"[185] anlamlarına gelmektedir. Bunun dışında Osmanlıcada; "hoşa gitmeyen hareket,

---

[180]Mutçalı, *a.g.e.* 797
[181] Mutçalı, *a.g.e.* 556
[182] Yeğin, *a.g.e.* 370.
[183]Devellioğlu, *a.g.e.* 688.
[184] Mutçalı, *a.g.e.* 715
[185] Devellioğlu, *a.g.e.* 688.
[186] Mutçalı, *a.g.e.* 563

vasıta, aracı, ikinci el"[186] gibi anlamlarda kullanılmıştır. Dolayısıyla bu sözcüğün Osmanlıcadaki kullanımı daha geneldir.

Medâr مدار (a.i.): "Dâre" fiilinden türetilmiş bir isimdir. "Bir şeyin döneceği devredeceği, üzerinde hareket edeceği yer"[187] anlamlarına gelmektedir. Ayrıca Astronomi'de "yörünge" anlamında da kullanılmaktadır. Bu anlamların dışında Osmanlıcada; "sebep, vesile"[188] manalarında kullanılmıştır. Dolayısıyla bu sözcüğün Osmanlıcadaki kullanımı daha geneldir.

Medrese مدرسه (a.i.): "Derese" fiilinden türetilmiş bir isimdir. Arapçada, önceden "içinde dini derslerin okutulduğu yer" anlamına gelmekteydi. Bu sözcüğü Osmanlılar yükselme döneminde; "içinde dini ve dünyevi derslerin okunduğu yer"[189] anlamında kullanmışlardır. Modern Arapçada da bu şekilde kullanılmaktadır. Ancak bu sözcüğün anlam içeriğini Osmanlılar genişletmiştir. Daha sonra bu kullanım Arapçaya da geçmiştir.

Millet ملت (a.i.) : Arapça "milla"'dan gelen millet sözcüğü, Kur'an'da din anlamıyla kullanılır. Daha sonra dini cemaati, özellikle İslam ümmetini ifade edecek şekilde genişledi. Osmanlı Devleti'nde Rum ve Ermeni hırıstiyanları ile Yahudiler gibi örgütlü ve kanunen tanınmış dinî cemaatlere, daha da genişletilerek Frenklerin farklı milletleri için de kullanılır oldu.[190] Dolayısıyla sözcüğün Osmanlıcadaki kullanımında bir anlam genişlemesi olmuştur.

Müsâmere مسامره (a.i.): "Semer" sözcüğünün mufa'ale kalıbından mastarıdır. Arapçada; "gece sohbeti, sohbet, muhabbet"[191] anlamlarına gelmektedir. Osmanlıcada ; "gece toplanıp konuşma, gece sohbet ve muzâkeresi; okullarda verilen temsil"[192] manalarında kullanılmıştır. Sözcüğün "gece sohbeti" manası her iki dilde de var. Ancak Osmanlıcada ve günümüz Türkçesi'nde daha ziyade "okullardaki gösteriler" manasında kullanılıyor ki bu manada bir kullanım Arapçada bulunmamaktadır.

---

187 Devellioğlu, *a.g.e.* 694.
188 Mutçalı, *a.g.e.* 283
189 Yeğin, *a.g.e.* 393.
190 Devellioğlu, *a.g.e.* 715.
191 Devellioğlu, *a.g.e.* 775.
192 Mutçalı, *a.g.e.* 406
193 Sami, *a.g.e.* 1334.

Nâfiz نافذ (a.i.): "Nefeze" fiilinden türetilmiş bir ism-i faildir. "Nefeze" sözcükte; "okun delmesi, kargının delmesi, yararak geçmek"[193] gibi anlamlara gelmektedir. "Nafiz" sözcüğü de "delen, delip geçen, içeriye giren, işleyen"[194] anlamlarına gelmektedir. Osmanlıcada bu anlamların yanında; "tesir yapan, sözü geçen, kendine itaat edilen, nüfuslu"[195] anlamlarında da kullanılmıştır. Dolayısıyla bu kelimenin Osmanlıcadaki kullanımında bir anlam genişlemesi söz konusudur. Nâfız kelimesi Osmanlıcada farklı terkipler içinde de kullanılmıştır; "Nâfız-ül-Emr, Nâfız-ü'l-Kelimeteyn" gibi.

Şevâib شوائب (a.i.): "Şâibe" kelimesinin çoğuludur. "Şevebe" fiilinden türetilmiştir. Arapçada; "lekeler, kusurlar, ayıplar, noksanlar"[196] anlamlarına gelmektedir. Osmanlıcada bu anlamların yanında "şüpheler" anlamında da kullanılmıştır. Dolayısıyla kelimenin Osmanlıcadaki kullanımında bir anlam genişlemesi söz konusudur.

Şihâb شهاب (a.i.): "Şehibe" fiilinden türetilmiş bir isimdir. Arapçada; "gri, kurşuni, siyahla beyazın karışımında oluşan renk"[197] gibi anlamlara gelmektedir. Kur'an-ı Kerim'de Cin süresi dokuzuncu ayette; "parlak alev, kıvılcım"[198] gibi anlamlara gelecek şekilde kullanılmıştır. Arapçada konuşma dilinde; "cesur, yürekli kimse" manalarında da kullanılmaktadır. Osmanlıcada "kıvılcım, akan yıldız" manaları dışında "erkek adı" olarak ta kullanılmaktadır. Dolayısıyla bu kelimenin Osmanlıcadaki kullanımında -Kur'an'daki anlamına göre- bir hem anlam genişlemesi, -Klasik Arapçadaki anlamına göre- hem de bir anlam kayması söz konusudur.

Tâhir طاهر (a.i.): "Tahare" fiilinin ism-i fa'ilidir. Arapçada; "Temiz olan, pak, abdesti veya gülsü bozan şeylerden biri bulunmayan"[199] gibi anlamlara gelmektedir. Osmanlıcada bu sözcük bu anlamları yanında; "erkek adı" ve "müzikte

---

[194] el-Feyyûmî, *a.g.e.* I, 335.
[195] Mutçalı, *a.g.e.* 903.
[196] Yeğin, *a.g.e.* 525.
[197] Mutçalı, *a.g.e.* 461.
[198] el- Ferâhîdî, *a.g.e.* III, 403.
[199] Yazır, Mehmet Hamdi, *Kur'ân-i Kerîm Meâli,* 573 İstanbul t.y.
[200] Cübran Mes'ud, *a.g.e.* 979.

makam” [200]olarak ta kullanılmıştır. Dolayısıyla bu sözcüğün Osmanlıcadaki kullanımı daha genekdir.

Teneffüs تنفس (a.i.) : “Neffese” fiilinin Tefa’ül kalıbından mastarıdır. Arapçada “nefes alma, yorgunluk atmak için dinlenmek”[201] anlamlarındadır. Osmanlıcada bu anlamlara ilaveten “okulda ders araları verilen dinlenme, deniz suyunun dalga ile sahile vurması”[202] anlamlarına da gelmektedir. Dolayısıyla bu kelimenin Osmanlıcadaki kullanımında bir anlam genişlemesi söz konosudur.

Ümerâ امرا (a.i.) : “Emr” kelimesinin ism-i mef’ulu olan “emîr” kelimesinin çoğuludur. “Emirler”[203] anlamına gelmektedir. Osmanlıcada bu anlamın dışında “binbaşı, yarbay, albay rütbesinde bulunan formalı subaylar”’a[204] da bu ad verilirdi.

Ûlu’l-Emr اولوالامر (a.b.i.): Arapçada; “Halife, Müslümanların emiri”[205] anlamına gelmektedir. Osmanlıcada bu anlamların yanında; “Padişah, kanun vâzıı”[206] manalarında da kullanılmıştır. Görüldüğü gibi Bu kelimenin Osmanlıcadaki kullanımında bir anlam genişlemesi söz konusudur.

Verem ورم (a.i.): “Vereme” fiilinden türetilmiş bir isimdir. Arapçada; “[Hastalık vb. den dolayı veya olumsuz bir çağrışım ile] şişkin olmak, veya şişmek kabarmak”[207] anlamlarına gelmektedir. Osmanlıcada bu anlamların yanında; “Tüberkiloz hastalığının karşılığı”[208] olarak kullanılmaktadır. Böyle bir kullanım Arapçada yoktur. Dolayısıyla bu kelimenin Osmanlıcadaki kullanımı daha geneldir.

3. 3. Anlamı Kayan Bazı Kelimeler:

Âbide ابده (a.s.): Arapçada; “harika; görülmemiş, alışılmamış şey, acayip, garip”[209] anlamlarına gelmektedir. Osmanlıcada; “Büyük ve önemli bir olayı gelecek kuşaklara anlatmak için meydana getirilen, simge niteliğindeki yapı, anıt, heykel”[210]

---

201 Devellioğlu, *a.g.e.* 1218.
202 Mutçalı, *a.g.e*. 904.
203 Devellioğlu, *a.g.e.* 1294.
204 Mutçalı, *a.g.e*. 25.
205 Devellioğlu, *a.g.e.* 1355.
206 Mutçalı, *a.g.e*. 25.
207 Devellioğlu, *a.g.e.* 1346.
208 Mutçalı, *a.g.e*. 976
209 Devellioğlu, *a.g.e.* 1379.
210 Mutçalı, *a.g.e*. 1
211 Devellioğlu, *a.g.e.* 5.

anlamlarına kullanılmıştır. Bu kelime Arapçadan Osmanlıcaya geçişindeki anlam kayması iki yönlüdür: Birincisi sıfattan isme geçiştir. Kelimenin Arapçadaki manası sıfatken Osmanlıcada isim olarak kullanılmaktadır. İkincisi Arapçada mana olarak “olağanüstü olağan dışı” bir şeyi ifade ederken Türkçeye “anıt” olarak geçmiştir ki bu anlamda genelden özele bir geçiş söz konusudur. Yani gelecek nesillere kalan yapı veya eser harika, olağan dışı, acayip olabilir; ancak Arapçada bu acayip şeyin ne olduğu belirtilmemiştir. Dolayısıyla bu kelimede bir anlam kayması söz konusudur.

Âfâkî الافاقى (a.s.): Arap dilinde “Ufuk” kelimesinin çoğuluna nisbet ya’sı eklenerek türetilmiş bir kelimedir. Arapçada; “Uzak bir ülke veya bölgeden gelen, çok taşınma, gezme”[211] anlamlarına gelmektedir. Osmanlıca’ya; “(Afak kelimesinin çoğuluna ya’ı nisbet ilhakıyla teşkil olunmuş galat bir tabirdir.) Havai, lüzumsuz ehemmiyetsiz söz”[212] manalarında kullanılmıştır. Dolayısıyla sözcüğün Osmanlıcadaki kullanımında bir anlam kayması söz konusudur.

Ağyâr اغيار (a.i.): “Ğayr” sözcüğünün çoğuludur. “Ğayr” kelimesi Arapçada; “gayri, hariç, dışında, müstesna”[213] gibi anlamlara gelmektedir. Ağyar kelimesi Osmanlıcada; “Başkaları, el, yabancılar”[214] manalarında kullanılmıştır. Dolayısıyla bu kelimenin Osmanlıcadaki kullanımında bir anlam kayması söz konusudur.

‘Acemî عجمي (a.i.): Arapçada; “Arap olmayan, yabancı; Acem, Fars”[215] anlamlarına gelmektedir. Osmanlıcada; ”Arab’ın gayri olan kavimler ve ümmetlerden birine mensup bulunan, Arap olmayan, Arab’ın gayri; İran’lı, Farsî: tecrübesiz, maharetsiz, yetenek kazanmamış, bir şey öğrenmeye yeni başlayan, şakird”[216] manalarına gelmektedir. Osmanlıcada ve günümüz Türkçesi’nde bu kelime; “tecrübesiz, toy, çömez”[217] manalarında kullanılır ki Arapçada bu anlamlar için kullanılması söz konusu değildir. Arapçada sadece yabancı manasında kullanılan Osmanlıcaya geçerken “herhangi bir branş veya mevzudaki yabancılık” anlamında değişikliğe uğramıştır.

---

212 Mutçalı, *a.g.e.* 19.
213 Sami, *a.g.e*. 137.
214 İbn-Manzûr, *a.g.e.* V, 34
215 Devellioğlu, *a.g.e.* 16.
216 Mutçalı, *a.g.e.* 552
217 Sami, *a.g.e*. 929.
218 Doğan, *a.g.e.* 5.

Aleyh عليه (i): "'Ala" harf-i ceriyle zamiri muttasılın müzekker gaibi olan "hu"dan ibaret bir Arapça terkiptir. Arapçada; "onun üzerine, ona"[218] gibi anlamlara gelmektedir. Osmanlıcada ; "alâ harf-i ceriyle zamiri muttasılın müfred müzekker gaibi olan (hu)'dan ibaret Arapça terkip olup, (onun üzerine, ona) manasıyla kullanılır; yine (onun üzerine) manasıyla bazı ism-i mef'ullere ilhâk olarak bir lugat-ı mürekkebe teşkil eder, (onun zıddına ve ona karşı) manasıyla yine böyle terkîbâtta bulunur,"[219] gibi manalara gelmektedir. Görüldüğü gibi bu sözcük Osmanlıcada Arapça anlamından farklı olarak "onun zıddına, ona karşı, onun kötülüğüne, zararına" anlamlarına gelecek şekilde kullanılmaktadır. Hâlbuki Arapçadaki kullanımında böyle olumsuz bir anlam yoktur.

'Ayyâş عياش (a.i.): "Aiş" kökünden türetilmiş mübalağalı bir isimdir. Arapçada anlam olarak; "çok müreffeh, ekmek satan, ekmekçi"[220] anlamlarına gelmektedir. Osmanlıcada ise; "çok içen, işrete müptelâ, bekrî, çok içki içen, çok sarhoş"[221] anlamlarına kullanılmıştır. Görüldüğü gibi bu kelime Osmanlıca anlamında umulmadık bir anlam kazandı. Adeta taban tabana bir zıtlık var ki bu da bir dilden başka bir dile kelime geçişinde bir kelimenin ne kadar değişebileceğini gösteriyor.

Bâb-ı Saâdet باب سعدت (a.s.t.): "Bâb" kelimesi "bina, oda veya evin girişi, aynı türden muhteviyatlı kitaplarda bölüm"[222] anlamlarına gelmektedir. "Saâdet" sözcüğü "sa'ide" fiilinden türetilmiş bir sıfattır. "mutluluk, saadet, neşe; başarı, muvaffakiyet; paşa ünvanı"[223] anlamlarına gelmektedir. Osmanlıcada bu tamlama sözcüklerin Arapçadaki kullanım alanlarından farklı olarak; "Sultan sarayı, İstanbul"[224] anlamlarında kullanılmıştır.

Bekâ بقا (a.i.): "Bekiye" fiilinden türetilmiş bir mastardır. "Bekiye" fiili; "bir yerde uzun süre kalma, aynı hal üzerinde kalma"[225] anlamlarına gelmektedir. Beka kelimesi de Arapçada, "evvel ki hal üzerinde kalmak, fenanın (yoklu) zıddı olarak

---

[219] Mutçalı, *a.g.e.* 593.
[220] Sami, *a.g.e* . 949
[221] Topaloğlu, Bekir -Kahraman, Hayrettin, *a.g.e.* 290
[222] Samî, *a.g.e.* 957.
[223] Cubran Mes'ud, *a.g.e.* 297
[224] Mutçalı, *a.g.e.* 389
[225] Devellioğlu, *a.g.e.* 76.
[226] Yolcu, *a.g.e,* 150.

kullanılmaktadır. Osmanlıcada bu sözcük; "varlığın geçiciliğini" anlatmak için kullanılır.

Belediye بلديه (a.i.): "Beled" kelimesinden türetilmiş bir isimdir. "Beled" kelimesi, "Ülke, kasaba, şehir, köy"[226] gibi anlamlara gelmektedir."Belediye" ise "Şehirle ilgili, ülkeyle ilgili" gibi anlamlara gelmektedir. 19. yüzyıl öncesinde ne bu terim ne de ilgili kurum vardı. İlk belediye Kırım Savaşı sırasında İstanbul'un bir semtinde kurulmuştu. Osmanlılar bu kurum için bir terim aramışlar nihayet "belediye"yi bulmuşlardı. Bu kelime daha sonraları bir "kurum adı "olarak Türkçeden Arapça'ya geçti.[227]

Bâb-î âlî باب عالي (a.s.t.): "bâb" kelimesi Arapçada; "Kapı, bend, kısım, madde, husus"[228] anlamlarına gelmektedir. "Alî kelimesi de; "Yüksek, ulu, yüce, böyle uzun"[229] gibi manalara gelmektedir. Dolayısı ile bu terkibin Arapça tam karşılığı "yüksek kapı"dır. Osmanlıcada ise; "Osmanlı hükümeti"[230] anlamına gelen bir kurum adı olmuştur.

Bakkâl بقال (a.i.): "Bakele" fiilinden türetilmiş mubalağalı bir isimdir. Arapçada; "sadece meyve ve sebze satan esnaf"[231] anlamındadır. Osmanlıcada ise; "sebzeci, pirinç, şeker, peynir, zeytin ve benzerleri gibi şeyler satan kimse"[232] gibi manalara gelmektedir. Görüldüğü gibi Osmanlıcadaki kullanımında bir anlam kayması söz konusudur.

Beytü'l-Mâl بيت المال (a.i.t): Arapçada; "para evi, tasarruf evi, mal evi" gibi manalara gelmektedir. Osmanlıcada; Tanzimat'tan önce "Devlet Hazinesi" anlamında kullanılmıştır. Tanzimat'tan sonra ise; "şeriat mahkemelerinde mirasçıları bulunmayan ölmüş kimselere ait malların hesabı görülen daire"[233] anlamında kullanılmıştır. "Beytü'l-mâl" kelimesinin bu anlamlarda kullanımları Osmanlıların tasarrufudur. Dolayısıyla bu terkip Osmanlıcada anlam kaymasına uğramıştır.

---

[225] Mutçalı, *a.g.e.* 68
[226] Lewis Geofrey, "Dildeki Osmanlı Mirası" L.Carl Brown, *İmparatorluk Mirası*, 306-307 (Haz: Elçin Genç) İstanbul 2000.
[227] Cubran Mes'ud, *a.g.e.* 297
[228] Mutçalı, *a.g.e.* 594
[229] Devellioğlu, *a.g.e.* 75.
[230] Cubran Mes'ud, *a.g.e.* 331
[231] Devellioğlu, *a.g.e.* 85.
[232] Devellioğlu, *a.g.e.* 121.

Cennet جنت (a.i.): "Cennet" kelimesi; "setr, örtmek, gizlemek"[234] manasını ifade eden "cenne" fiilin mastar-ı bina-i meresidir. Divan Edebiyatı'da daha çok "behişt"[235] olarak karşımıza çıkan "cennet" bazen kelimenin çoğulu olarak "cinan" şeklinde kullanılır. Yine Divan Edebiyatı'da: "Sevgilinin yurdu, saray bahçesi, bütün iyiliklerin ve güzelliklerin olduğu yer,"[236] anlamların da da kullanılmıştır.

Cilve جلوه (a.i.): Arapçada: "duvak açma"[237] anlamına gelmektedir. Osmanlıcada ise; "kırıtma, tecelli, görünme,[238] hoşa gitmek için yapılan davranış, kırıtma, naz; ortaya çıkma" gibi anlamlarda kullanılmıştır. Kelime Arapçada daha ziyade "düğün gecesi" için kullanılmaktadır. Osmanlıcada; "Dilberrâne hareket, naz; bir suret-i hasen ve latifede zuhûr; tecelli"[239] anlamlarında kullanılmaktadır. Görüldüğü üzere bu kelimenin Osmanlıcadaki kullanımında "zaman ve mekân kısıtlaması ortadan kalkmış, bir bayanın erkeklerin bulunduğu her ortamda ve her hangi bir vakitte takınacağı hoş bir tavır" anlamını kazanmıştır. Dolayısıyla sözcüğün Osmanlıcadaki kullanımında bir anlam kayması söz konusudur.

Dâru'l- Mu'allimat دار المعلمات (a.i.t.): "Dâr" kelimesi Arapçada; "konak, ev, mesken, yurt, saray, mahal, mekân"[240] anlamlarına gelmektedir. "Mu'allim" kelimesi ise;"'Alime" fiilinin tef'il kalıbından ism-i failidir. "Öğretmen, hoca, üstat, usta"[241] anlamlarına gelmektedir. "Mallimat" kelimesi ise, "muallime" kelimesinin çoğuludur. "Bayan öğretmenler" anlamına gelir. O halde bu terkip Arapçada; "kız Öğretmenler evi, bayan öğretmenler yurdu" gibi anlamlara gelmektedir. Osmanlıcada bu terkip ilkin 1869'da kurulan bir okulun adıdır. Yani bu terkip Arap dilinde; "Kız Öğretmenler Okulu"[242] anlamındadır. Burada "dar" kelimesi Arapçadaki anlamının dışında "okul" anlamında kullanılmıştır. Dolayısıyla bir anlam kayması söz konusudur.

---

233 İbn Manzûr, *a.g.e.* XIII, 100, Muhammed b. Yusuf Ebu Hayyan, *el-Bahru'l-Muhit fi't,Tefsir,* I, 109, Beyrut, 1992.
234 Onay, *a.g.e.* 91.
235 Pala, *a.g.e.* 111.
236 Mutçalı, *a.g.e.* 125
237 Devellioğlu, *a.g.e.* 174.
238 Samî, *a.g.e.* 480.
239 Yolcu, *a.g.e.* 354 .
240 Mutçalı, *a.g.e.* 592.
241 Devellioğlu, *a.g.e.* 200.

Daru’l- fünûn دار الفنون (a.b.i.): “Dar” kelimesi yukarıda da ifade edildiği gibi; “konak, ev, mesken, yurt, saray” gibi manalara gelmektedir. “Fünûn” kelimesi ise;”sanat, cins, tür, çeşit”[243] manalarına gelmektedir. Bu terkibi Arapçadan Türkçeye çevirirsek; “sanat evi, teknik evi” gibi manalara gelir. Ancak bu kelime Osmanlıcada bu anlamlardan farklı olarak eğitim kurumu adı olup “üniversite” anlamına gelmektedir. 1 Ağustos 1933’te Darü’l-fünûn yerine üniversite kurulmuştur.[244] “Daru’l-fünûn” terkibi kurum adı olarak ilk defa Osmanlılarda kullanılmıştır.

Daru’l-hikmet دار الحكم (a.b.i.): “Dâr” sözcüğünün yukarıda anlamlarını zikretmiştik. “Hikmet” kelimesinin kökü “hükm”’dür. “hükm” mastarı sözlükte; “İslâh maksadıyla bir şeye engel olmak, iyiliğin elde edilmesine çalışmak, idare etmek, tahakküm etmek”’tir.[245] Hikmet’te “hükm” kökünden gelen bir kelimedir ve aynı kökten gelen kelimeler içerisinde en zengin anlam sahasına sahiptir. “kötülükleri ortadan kaldırmak, felsefe, sözde ve davranışta en iyiyi yakalamak” gibi anlamlara gelir. Osmanlı devletinde; “Şeyhülislamlık makamının bir ismi”[246] olarak kullanılmıştır.

Daü’s-sa’leb داء الثعلب(a.b.i.): “Dâu” kelimesi Arapçada; “illet, hastalık, maraz”[247] anlamlarına gelmektedir. “Sa’leb” kelimesi Arapçada; “tilki”[248] anlamına gelmektedir. Dolayısıyla bu terkibi tam Türkçeye çevirirsek “tilki hastalığı” anlamına gelir. “Osmanlıcada “saç döken hastalığı, saç kıran” anlamlarında kullanılmıştır. Aslında 19. yüzyılın ilk yarısında Türk hekimlerinin dili Fransızcaydı. 1838 yılında II. Mahmut İstanbul’da Mekteb-i Tıbbiyye’yi açarken, talebelere Fransızca öğreneceklerini, bunun nedeni yabancı lisan öğrenme arzusu değil, bilimsel tıp öğrenimi yapma ihtiyacı olduğunu söylemişti.[249] 1866’da kurulan Osmanlı Tıp Cemiyeti bir tıbbî ıstılahlar lûgatı hazırladı. Cemiyet Fransızca yerine Osmanlıcaya ağırlık vermişti. Örneğin: “zatür-ri’a, dau’s-sa’leb” terimlerinin

---

[242] Mutçalı, *a.g.e.* 674
[243] Devellioğlu, *a.g.e.* 200.
[245] Ece, Hüseyin K. *İslam’ın Temel Kavramları*, 275 İstanbul 2000.
[246] Yeğin, *a.g.e.* 97.
[247] Cubran, Mes’ud, *a.g.e.* 652
[248] Mutçalı, *a.g.e.* 96
[249] Bernard Lewis, *The Emergence of Modern Turkey*, 83-84, Londra 1961

kullanılmasını tavsiye ediyordu. Zaman zaman da muhtemelen Arapçada uygun bir terim bulamayınca, Arapça terimleri üretme ve değiştirme yoluna gitmişlerdi.”[250]

Devle دوله (a.i.): Arapçada; “elden ele geçme, dönme, değişme”[251] anlamlarına gelmektedir. “İlk Abbasi halifesi Emevilerin devrinin geçtiğini, artık kendi sıralarının geldiğini söylerken bu kelimeyi kullanmıştı. “Sıramız” anlamına gelen söz, daha sonra “hanedanımız” çok sonraları da “devletimiz” anlamını kazanmıştır. “devle” kelimesi Osmanlı döneminden önce “Devlet” anlamını almıştır. Ama bir soyutlama olarak “devlet” ile “iktidarda bulunanlar” anlamındaki “hükümet” arasındaki ayrım 19.yüzyıl da Osmanlı’da çıkmıştır. Uzun süre bu ayrımı yalnız Osmanlılar kullanmıştır.”[252]

Dîvân ديوان (a.i.): “Devene” fiilinden türetilmiş bir isimdir. Arapçada; “Topluluk, meclis, kurul, devlet işlerinin görüldüğü yer, şiir kitabı”[253] gibi anlamlara gelmektedir. Ortak İslam kültürüyle iç içe olan “divan” kelimesi doğu dillerinde çeşitli anlamlarda kullanılmıştır. Eski Osmanlı kültüründe sağlam bir yer edinmiş olan “divan” sözcüğü bugün bazı anlamlarıyla kullanımdan düşmüştür. Bu sözcük günümüz Türkçe’sinde anlam kaymasına uğrayarak “oturulan ve yatılan yer, sedir”[254] anlamlarında kullanılmaktadır.

Efkâr افكار (a.i.): “Fekere” fiilinden türetilmiş bir mastar olan “fikr” sözcüğünün çoğuludur. Arapçada; “tefekkürler, görüşler, ihtiyaçlar, alakalar”[255] anlamlarına gelmektedir. Osmanlıcada; “düşünceler, fikirler; düşünme, endişe, vesvese; niyet, maksat”[256] gibi manalara gelmektedir. Görüldüğü gibi sözcük anlamları aşağı yukarı aynı; ancak konuşma dilinde bariz farklılıklar göze çarpmaktadır. Bu kelime Osmanlıcada ve günümüz Türkçe’sinde çoğunlukla “endişe, vesvese kaygı, tasa” gibi anlamlarda kullanılmaktadır. Ayrıca Osmanlıcada bu sözcük tekilmiş gibi kullanılmaktadır.

---

250 Geoffrey Lewis, “Dildeki Osmanlı Mirası”, L. Carl Brown, *İmparatorluk Mirası* (Haz: Elçin Gen)
251 İbn Mansûr, *a.g.e.* XI, 202.
252 Bernard Lewis, “Çağdaş Arapçanın Siyaset Terminolojisinde Osmanlı Mirası”, L. Carl Brown, *İmparatorluk Mirası*, 306. (Haz: Elçin Genç)
253 Cubrân, Mes’ûd, *a.g.e.* 688.
254 Doğan, *a.g.e.* 289.
255 Topaloğlu, Bekir – Kahraman, Hayrettin, *a.g.e.* 325.
256 Samî, *a.g.e.* 138.

Esbâb اسباب (a.i.): Arapçada; "sebeb" kelimesinin çoğuludur. "Sebepler, vasıtalar, bağlar, faktörler"[257] gibi anlamlara gelmektedir. Bu sözcük galat olarak Osmanlıcada; "giyilecek eşya, elbise"[258] gibi anlamlarda da kullanılmıştır. Görüldüğü üzere bu sözcüğün Osmanlıcadaki kullanımında hem bir anlam kayması hem de bir anlam genişlemesinden söz edilebilir.

Fecr-i Atî فجر اتي (a.i.t.): "Fecr" kelimesi "fecere" fiilinin mastarıdır. "Sabaha karşı ufkun gün doğuşu tarafında hasıl olan, aydınlık, kızıllık, fecir, tan yerinin ağarması, şafak"[259] anlamlarına gelmektedir. "Âti" kelimesi ise; "gelecek" [260]anlamındadır. Bu terkibi Arapçadan Türkçeye çevirirsek; "gelecek zamanın aydınlığı, gelecek zamanın fecri" gibi anlamlara gelmektedir. Bu terkip Osmanlıcada; "1908 Meşrutiyet'ten sonra Edebiyat-ı cedîde'ye benzemek gayreti ve Servet-i Fünûn mecmuasında bir ekol oluşturmak arzusuyla toplanan gençlerin takındıkları addır".[261] Görüldüğü üzere bu terkip ilk defa Osmanlıcada, bir edebiyat akımı olarak kullanılmıştır.

Fiskıye فسقيه (a.i.): "Feseka" kelimesinden türetilmiştir. Arapça anlamı; "Bir yerden çıkmak, kabuklu şeyi kabuğundan çıkarmak, yuvadan çıkmak, din kaidelerinin çiğnemek, dinin emirlere riayet etmemek"[262] anlamlarına gelmektedir. İslamdan önce hayvanlar ve bitkiler hakkında kullanılan bu kelime, Kur'an'ın gelişiyle anlam sahası genişlemiş; "yoldan çıkma, doğru yoldan ayrılma" manası kazanmıştır. "Fiskiye" kelimesi "Fisk" kelimesine nisbet ya'sı eklenerek türetilen bir mensub isimdir. Arapça'ya çevirirsek "fesat yeri" anlamına gelmektedir. Osmanlıcada anlam kaymasına uğrayarak, "yukarıya doğru su fışkırtan alet, çocuğun oynadığı su püskürten oyuncak"[263] anlamında kullanılmıştır.

Gayb غيب (a.s.): "Gayebe" fiilinin mastarıdır. Arapçada; "Gizli olan, gözle görülmeyen, hazırda olmayan, şüphe"[264] anlamlarına gelmektedir. Bır başka deyişle gayb; "İnsanın duyu organlarından saklı kalan, insanin bilgisinden gizlenen, hazırda

---

257 Mutçalı, *a.g.e.* 372.
258 Yeğin, *a.g.e.* 133.
259 Yolcu, *a.g.e.* 546.
260 Mutçalı, *a.g.e.* 4.
261 Devellioğlu, *a.g.e.*, 303.
262 Topaloğlu, Bekir – Kahraman, Hayrettin, *a.g.e.* 319.
263 Devellioğlu, *a.g.e.*, 317.
264 Muhammed b. Yakub el- Firûzâbâdî, *Kâmûsü'l-Muhît* I, 1342

olmayan" anlamındadır. Tasavvuf'ta; "Allah'ın insan'dan gizlediği her şeye "gayb" denir. Osmanlıcada; "Gizli olan, görülmeyen şey, kayıp, belirsiz, bilinmeyen ve gözle görülmeyen şeyler, metafizik, sır"[265] anlamlarında kullanılmıştır. Görüldüğü gibi her iki dildeki kullanımda bariz bir fark görülmemekle birlikte Osmanlıcada gayb kelimesi bazen; "sır, metafizik" anlamında kullanılmıştır.

Hademe خادمه (a.i.): Arapçadaki "hâdım" kelimesinin çoğuludur. Arapçada; "hizmetliler"[266] anlamına gelmektedir. Osmanlıcada; hizmetçiler, odacılar, bir resmi dairenin aylık işlerinin gören adamlar ki, odacı ve Çavuş kabilinden olup kendilerine mahsus kıyafetleri vardır".[267] Kelime Arapçada çoğul iken Osmanlıcada tekil olarak kullanılmasının yanı sıra Arapçadaki anlamında; "ev içindeki hizmetlileri" ifade ederken Osmanlıcada ve günümüz Türkçe'side; "devlet dairelerindeki hizmetçiler ve odacılar"[268] için kullanılmaktadır.

Hadâik-i hassa حدائق خاص (a.s.t.): "Hadâik" kelimesi Arapçada; "bahçe"[269] anlamına gelen "hedîke" kelimesinin çoğuludur. "hass" kelimesi de; "özel, kişiye ait, has"[270] gibi anlamlara gelmektedir. Bu terkibi Türkçeleştirirsek; "özel, kişiye ait bahçe" anlamına gelir. Osmanlıcada; "Padişah'ın saray bahçeleri"[271] anlamında kullanılmıştır. Dolayısıyla bir anlam farklılaşması söz konusudur.

Hafifü'l-rûh خفيف الروح (a.i.t.): "Hafif" Kelimesi "heffe" fiilinden türetilmiş bir sıfattır. "Ağır olmayan, yeğni"[272] manalarına gelmektedir. "Ruh" kelimesi Arapçada; "ruh, can, tin, hareket, kuvvet, hayatın cevheri, bir maddeden çıkartılan hulasa, öz "[273]anlamlarına gelmektedir. Bu terkibi Türkçeleştirirsek; "hafif ruhlu, hafif canlı, hafif kuvvetli" gibi anlamlara gelir. Osmanlıcada bu tamlama "hoş sohbet"[274] anlamında kullanılmaktadır. Görüldüğü gibi Osmanlıcada bu tamlamanın kullanımı tamamen kelime anlamlarının dışındadır.

---

265 Devellioğlu, *a.g.e.*, 335.
266 Ahterî, *a.g.e.*
267 Sami, *a.g.e.* 574.
268 Parlatır, *a.g.e.* I, 923.
269 Mutçalı, *a.g.e.* 155.
270 Topaloğlu, Bekir – Kahraman, Hayrettin, *a.g.e.* 83.
271 Devellioğlu, *a.g.e.*, 367..
272 el-Feyyûmî, *a.g.e*. I, 175.
273 Yolcu, *a.g.e.* 401.
274 Devellioğlu, a.g.e., 371.

Hafz-ı Kur'an قران حفظ (a.i.t.): "Hafz" kelimesi "hafize" kelimesinin mastarıdır. "Bir şeyi korumak, zararlı şeylerden uzak tutmak, malı muhafaza etmek, sır saklamak"[275] gibi anlamlara gelmektedir. Osmanlıcada "hâfız" kelimesi daha çok; "ezberlemek"[276] anlamında kullanılmıştır. "Bu terkip Arapçada; "Kur'an-ı Kerîm'i usûl ve saygı ile okumak, cem" etmek manalarına gelir. Osmanlıcada; "Kur'an-ı Kerîm'i başından sonuna kadar ezberleyen kimse"ye denir. Dolayısıyla bu terkibin içinde yer alan "hafz" kelimesi Osmanlıcada anlam kaymasına uğramıştır.

Hâla خالة (a.i.): Arap dilinde; "Annenin kız kardeşi, teyze"[277] anlamlarındadır. Osmanlıcada; "Babanın kız kardeşi"[278] anlamında kullanılmıştır. Görüldüğü gibi kelimenin Arapçadan Osmanlıcaya geçişinde ciddi bir anlam kayması olmuştur. Sözcük her iki dildede birinin kız kardeşi anlamına geliyor ama kimin kız kardeşi olduğuna bakıldığında anlam kayması apaçık görülmektedir.

Harem حرم (a.i.): Arapçada; "yasak, tabu; kutsal, mukaddes; kutsal nesne; zevce, eş, kutsal yer, girilmesi yasak olan yer "[279] anlamındadır. Osmanlıcada; "girilmesi herkese izin verilmeyen muazzez ve muhterem yer, saray ve konaklarda kadınlara ayrılan bölüm"[280] gibi anlamlara gelmektedir. Kelimenin sözcük anlamlarına bakıldığında herhangi bir anlam kayması yokmuş gibi görünse de bu kelime Osmanlıcada daha çok; "saray ve konaklarda kadınlara ayrılan bölüm" anlamında kullanılmıştır.

Hazz حظ (a.i.): "Hazze" fiilinin mastarıdır. Arapçada; " pay, hisse; kısmet, kader, takdir, (iyi) şans"[281] anlamlarına gelmektedir. Osmanlıcada; "sevinç duyma, hoşlanma, zevklenme, saadet,sevinç, mutluluk"[282] manalarında kullanılmıştır. Görüldüğü gibi bu sözcüğün Osmanlıcadaki kullanımında tam bir anlam kayması söz konusudur. Günümüz Türkçesi'nde de -Arapça anlamından farklı olarak- Osmanlıcada kazandığı anlamıyla kullanılmaktadır.

---

275 Cubrân Mes'ûd, *a.g.e.* 579
276 Devellioğlu, a.g.e., 371.
277 Topaloğlu, Bekir – Kahraman, Hayrettin, *a.g.e.* 94.
278 Devellioğlu, *a.g.e.*376.
279 Mutçalı, *a.g.e.* 163.
280 Sami, *a.g.e.* 545.
281 Mutçalı, *a.g.e.* 178
282 Devellioğlu, *a.g.e.*418.

Heyhât هيهات (a.): Arapçada; "Ne kadar yanlış!, bu nasıl düşünce böyle!, hiç öyle şey olur muymuş!"[283] manalarına gelmektedir. Osmanlıcada; "ölmüş bir şeye tahassür (hasret çekme) beyan eder".[284] Dikkatle tetkik edilirse sözcük Arapçada bir kınamayı, bir yadırgamayı ifade ederken Türkçede hasretten doğan hüznü anlatmaktadır. Dolayısıyla bir anlam kayması söz konusudur.

Hîle حيله (a.i.): Arapçada "çare tedbir, maslahat, hayırlı işlerde tedbirli ve tecrubeli olmak"[285] gibi manalara gelmektedir. Osmanlıcada; "Oyun, Aldatma, sahtekârlık, bir malın özelliklerinin bozmak, dubara"[286] manalarında kullanılmıştır. Görüldüğü gibi bu sözcük Osmanlıcadaki kullanımında tam bir anlam kayması söz konusudur.

Hükemâ حكماء (a.i.): "Hakeme" fiilinden türetilmiş soyut bir isimdir. "Hekîm" sözcüğünün çoğuludur. "Alim, bilgin, bilge, hikmet sahibi, ilim sahibi, Allah'ın güzel isimlerinden"[287] Osmanlıcada; "hakimler, alimler, bilginler"[288] anlamlarına gelmektedir. Klasik Arapçada; hükema, bir nevi "hüküm" demektir, "hükümet" anlamı yoktur. On dokuzuncu yüzyılda hükümetin Osmanlıca kaynaklarda bugünkü anlamıyla kullanıldığını görüyoruz.

Huld خلد (a.i.): Arapçada; "halede" fiilinden türetilmiş bir mastardır. "sonsuzluk, ebediyet"[289] anlamlarına gelmektedir. Her ne kadar günümüz Arapça'sında; "sonu olmayan, bitmiş, ebedi" gibi anlamlara gelse de Klasik Arap dil sözcüklerine göz atıldığında bu kelimenin gerçekten sonsuzluk değil, "uzun zaman"[290] anlamına geldiği görülmektedir. Ayrıca Kur'an-ı Kerim'de geçen Cennetler'den biridir. Görüldüğü gibi bu sözcük Arapçada anlam kaymasına uğramıştır. Klasik Arapçada "sınırlı bir zamanı" ifade ederken, Modern Arapçada zaman sınırlaması kalkmış; "sonsuz zaman, ebedi" anlamı kazanmıştır. Osmanlıcada da; "sonsuz zaman, cennet" anlamlarında kullanılmıştır.

---

283 Mutçalı, *a.g.e.* 957.
284 Sami, *a.g.e.* 1518.
285 Mutçalı, *a.g.e.* 206.
286 Sami, *a.g.e.* 563.
287 Mutçalı, *a.g.e.* 187.
288 Devellioğlu, *a.g.e.* 463.
289 Mutçalı, *a.g.e.* 241.
290 Ebu'l-Kasım ez-Zemahşeri, *Esasü'l-Belâğa*, 171, Beyrut,1979.

İbn-i arz ابن ارض (a.i.t.): Terkip olarak Arapçadan Türkçeye çevirirsek "yerin oğlu" anlamına gelmektedir. Osmanlıcada; "gurbette bulunan garip yolcu"[291] anlamında kullanılmıştır. Görüldüğü gibi bu terkip Osmanlıcada gerçek anlamının dışında kullanılmıştır.

İ'dâm اعدام (a.i.): "Adime" fiilinin if'al kalıbından mastarıdır. Klasik Arapçada bu sözcük; "yok etme imha etme"[292] anlamlarına gelmektedir. Osmanlıcada; "öldürme, vücudunu kaldırma, yok etme"[293] manalarına gelmektedir. "İ'dam" sözcüğünün Modern Arapçada; "ölüm cezasının infaz edilmesi" anlamını kazanması Osmanlı Devleti'nin etkisiyledir.

İdrâr ادرار (a.i.): Arapçada "derre" fiilnin if'âl kalıbından mastarıdır. Arapçada; "bol bol fazla miktarda su akıtmak, mebzul olmak"[294] gibi anlamına gelmektedir. Osmanlıcada; "idrar, sidik"[295] anlamlarına gelmektedir. Görüldüğü gibi aslı Arapça olan bu kelime, Osmanlıcada ve günümüz Türkçesi'nde anlam kaymasına uğramıştır.

İhtişâm احتشام (a.i.): "Haşmet" sözcüğünün ifti'âl kalıbından mastarıdır. Arapçada; "utanmak; suskun, mütevazi, mahçup"[296] gibi anlamına gelmektedir. Osmanlıcada; "tantana, depdebe, büyük gösteriş"[297] manalarına gelmektedir. Her iki dildeki manalar dikkatlice incelendiğinde görülüyor ki; sözcüğün Arapçadaki manası ile Türkçedeki manası taban tabana zıttır. Arapçada ki aslında "utangaçlık" demek olup bu his, beraberinde "siliklik, sıradanlık" gibi özellikleri getirmektedir. Bu vasıflar Osmanlıcadaki; "tantana, parlaklık" gibi vasıfların zıttır. Dolayısıyla bu kelime Osmanlıcada bir anlam kaymasına uğramıştır.

Ikta' اقطاع (a.i.): "Kat'" kelimesinin türevlerindendir. Kök olarak "kata'a" fiilinden gelmektedir. Arapçada; "kestirmek, tımar etmek, ilişkiyi kesmek, gelmemek" anlamlarına gelmektedir. İslam devletlerinde, devlete ait tarım arazisinde işleyenlere devamlı ve irsi bir kiracı gibi tasarruf hakkı verilmesi esasına dayanan

---

[291] Devellioğlu, *a.g.e.* 480.
[292] Mutçalı, *a.g.e*. 555.
[293] Yeğin, *a.g.e.* 252.
[294] Mutçalı, *a.g.e*. 262.
[295] Devellioğlu, *a.g.e.* 490.
[296] Mutçalı, *a.g.e.* 171
[297] Sami, *a.g.e.* 75.

toprak sistemidir.[298] Osmanlıcada “ikta’” kelimesi, “padişahın toprak bağışlaması, delil gösterilerek susturma, maktuan ihale”[299] gibi manalara gelmektedir. Dolayısıyla bu kelimenin Türkçedeki kullanımında kullanımında bir anlam kayması veya bir anlam genilemesinden söz edebiliriz.

İlmiyye علميه (a.i.): Arap dilinde; “ilmiyye” kelimesi “ilim” kelimesinden türetilmiş bir mastardır. “İlim sözcüğüde Arap dilinde; “Bilgi, öğrenme; bilgilenme; anlayış, idrak”[300] anlamlarına gelmektedir. Dolayısıyla “İlmiye” kelimesi; “ilimle ilgili, bilgiyle ilgili” anlamlarına gelmektedir. Osmanlı’da; “şeriat ve fıkıhla uğraşan sarıklı, cübbeli hocalar sınıfına verilen ad”[301] anlamında kullanılmıştır. Görüldüğü gibi bu sözcük Osmanlıcada bir kurum adı olarak kullanılmaktadır.

İltifât التفات (a.i.): “Letefe” fiilinin İfti’al kalıbından mastarıdır. “Letefe” fiili Arap dilinde; “döndürmek, çevirmek, yöneltmek”[302] gibi anlamlara gelmektedir. İltifat ise; ”yüzünü çevirip bakma, dikkat, hatır sorma, gönül alma, sözü başka bir şahsa çevirme”[303] anlamlarına gelmektedir. Osmanlıcada ve günümüz Türkçe’sinde daha çok; “güler yüzle muamele, gönlünü hoş etme, teveccüh”[304] gibi anlamlarda kullanılmaktadır.

Görüldüğü gibi bu sözcük her iki dilde de anlamları aynıymış gibi görülse de iyi tetkik edildiğinde bir ince bir farkın olduğu görülmektedir. Dolayısıyla kelimenin Osmanlıcadaki kullanımında bir anlam kayması veya genişlemesinden söz edilebilir.

İnfi’âl انفعال (a.i.): “Fe’ale” fiilinin infiâl kalıbından mastarıdır. Arapçada; “Etkilenme; uyarılma, tedirginlik, heyecanlanma”[305] anlamlarına gelmektedir. Osmanlıcada; “Gücenme, güce gitme, hatır kalma”[306]manalarına gelmektedir. Görüldüğü gibi sözcüğün Arap dilindeki manası daha genel ve geniş bir anlam ifade etmektedir. Yani etkilenme derken bütün iyi veya kötü duygular insanı etkileyebilir. Yine heyecanlanma derken sevinç te korku da öfke de heyecana sebeb olabilir.

---

[298] Doğan, *a.g.e.* 532.
[299] Devellioğlu, *a.g.e.* 470.
[300] Mutçalı, *a.g.e*. 590.
[301] Devellioğlu, *a.g.e.* 513.
[302] Mutçalı, *a.g.e.* 797.
[303] Mutçalı, *a.g.e.* 797.
[304] Yeğin, *a.g.e.* 268.
[305] Mutçalı, *a.g.e.* 668.
[306] Sami, *a.g.e.* 180.

Dolayısıyla bu kelimenin kullanımında bir anlam kayması veya daralmasından söz edebiliriz.

İntizâr انتظار (a.i.): "Nazera" fiilinin İnfi'âl kalıbından mastarıdır. Arapçada; "bekleme, umma, beklenti içinde olma"[307] manalarına gelmektedir. Osmanlıcada; "bekleme, gözleme, terekkub (umma)"[308] anlamlarına gelmektedir. Kelimenin her iki dildeki sözcük anlamlarına bakıldığında sanki anlam kayması yokmuş gibi görülüyor. Ancak Osmanlıcada özellikle son dönemlerinde ve günümüz Türkçe'sinde bu sözcük "beddua" anlamında kullanılmış ve kullanılmaktadır.

İ'tibâr اعتبار (a.i.): "Âbere" fiilinin if'al kalıbından mastarıdır. Arapçada; "ders almak, ibret almak, hesaba katmak, dikkate almak, göz önüne almak"[309] gibi manalara gelmektedir. Osmanlıcada ve günümüz Türkçe'sinde; "saygınlık, prestij, şeref, haysiyet"[310] anlamlarında kullanılmaktadır. Görüldüğü gibi sözcüğün Osmanlıcadaki kullanımında bir anlam kayması söz konusudur.

İstiklâl استقلال (a.i.) : Arapçada; "Kale" kökünden türetilmiş bir mastardır. Arapçada anlam olarak; "rey sahibi olup keyfi iş görme, başkalarının fikrine ve emrine tabi olmaktan uzak kalma"[311] manalarındadır. Osmanlıcadaki kullanımında 1789 Fransız ihtilalinden sonra "bağımsızlık" anlamında kullanılmıştır. Daha sonra Araplar da böyle bir kullanım yerleşmiştir.

İstimlâk استملاك (a.i.): "Meleke" fiilinin İstif'al kalıbından mastarıdır. "Elde etme, edinme, ele geçirme, sahip olma"[312] anlamlarına gelmektedir. Osmanlıcada; "mülk alma, bir yeri satın alma, umumun yararına olarak bir şeyi sahibinden satın almak; kamulaştırma"[313] manalarına gelmektedir. Böyle bir kullanım Arapça'ya uygun değildir. Arapçada, "mülk" maddesi asla istif'al babından gelmeyip "temellük" kelimesinin de tamamıyla bu manaya geldiği "tacu'l-arûs"'da açık olduğundan Osmanlıcada kullanılan bu kelimenin yerine "temellük" kullanmak

---

307 Mutçalı, *a.g.e.* 896.
308 Sami, *a.g.e.* 172.
309 Mutçalı, *a.g.e.* 546.
310 Doğan, *a.g.e.* 565.
311 Ahterî, *a.g.e.* 77.
312 Mutçalı, *a.g.e.* 847.
313 Devellioğlu, *a.g.e.* 551.

gerekir. Dolayısı ile bu kelimenin Osmanlıcada bu şekilde kullanımı Arapça'ya göre yanlıştır.

İz'an اذعان (a.i.): Arapçada; "itaat etmek, boyu eğmek"[314] gibi manalara gelmektedir. Osmanlıcada daha çok; "anlayış, kavrayış, akıl, terbiye, edep"[315] anlamlarında kullanılmıştır. Her iki dildeki anlamları karşılaştırdığımızda bariz bir fark ortaya çıkmaktadır. Dolayısı ile bu sözcük Osmanlıcadaki kullanımında bir anlam kayması söz konusudur.

Kâime-i mu'teber-i Osmaniye قائمهء معتبر عثمانيه (a.i.t): Bu terkibi Türkçeye çevirirsek; "Osmanlı'da geçerli olan para, kağıt" gibi anlamlara gelmektedir. Osmanlı Devleti'nde Sultan Abdülmecid'in saltanatı zamanında çıkarılan "Osmanlı kağıt parası"'nın adıdır.[316] Böyle bir kullanım Osmanlıların tasarrufudur. Arapçada böyle bir kullanım yoktur.

Kafâ قفاء (a.i.): Arapçada; "ense; kafanın arka kısmı"[317] anlamına gelmektedir. Osmanlıcada ise; "kafa, baş, akıl, zeka, anlayış"[318] manalarına gelmektedir. Görüldüğü gibi Arapçada "kafa" kelimesi başın Arka tarafını yani enseyi ifade ederken, Osmanlıcada başın tamamını ifade etmektedir. Dolayısıyla bu kelimenin Osmanlıcadaki kullanımında bir anlam kayması söz konusudur.

Kalemiye قلميه (a.i.): Arapçada "kalem" kelimesi; "kamış kalem; yazı sitili, hat üslubu; el yazısı; stil tarz; bölüm, büro, daire(kalem); çeşit, cins (kalem)[319] anlamlarına gelmektedir. Şu halde "Kalemiye" kelimesi Arapçada; "kalemle ilgili" manasına gelir. Osmanlıda; "resmi dairelerde görülen işlem için ödenen ücret, yazı parası"[320] anlamlarında kullanılmıştır. Görüldüğü gibi bu sözcüğün Osmanlıcadaki anlamıyla Arapçada kullanılmamaktadır. Osmanlıda bu sözcüğün kullanılmasında bir anlam farklılaşması söz konusudur.

Kasaba قصبه (a.i.):"Parçalamak, kırmak" anlamlarına gelen "Kasabe" fiilinden türetilmiş bir isimdir. "Kasaba" kelimesi Arapçada; "kamış; ince boru, tüp;

[314] Cubran, Mes'ûd, *a.g.e.* 695.
[315] Devellioğlu, *a.g.e.* 567.
[316] Devellioğlu, *a.g.e.* 579.
[317] Mutçalı, *a.g.e.* 722.
[318] Devellioğlu, *a.g.e.* 576.
[319] Mutçalı, *a.g.e.* 727.
[320] Devellioğlu, *a.g.e.* 581.

pipo sapı, kamış kalem nefes boğumlarından her biri, kamış, nefes borusu “[321] gibi anlamlara gelmektedir. Osmanlıcada bu kelime anlam kaymasına uğrayarak daha çok “köy, kasaba”[322] anlamlarında kullanılmıştır.

Kavmiye قوميه (a.i.) : Arapçadaki “kavm” isim köklü kelimeye nisbet ya’sı eklenerek türetilmiş bir mensub isimdir. Terimin kullanıldığı en eski örnekler, 19. y.y. sonları Türkçe metinlerde yer almaktadır. Kavmiyet şeklindeki bu kullanım Arapçada terimin kullanılmasından çok önceye dayanmaktadır. Osmanlılar bu terimi kesinlikle olumsuz anlamda kullanıyorlardı. İslam veya Osmanlılık gibi büyük birimlere sadakat yerine, daha küçük birimlere sadakati ifade edip eleştirmek için kavmiyet diyorlardı. Kavmiye kelimesine “kabilecilik” diyebiliriz. Türkçede yerel, kabileci, hizipçi ve millîyetçi sadakatleri olumsuz bir şekilde ifade etmek için kullanılan bu terim, Arapça’ya geçince “Araplık” anlamında kullanılmıştır.[323]

Kazâ قضاء (a.i.): Arapçada; “bitirme, karşılama, (bir kadının yargı yetkisinin bulunduğu bölge) kaza, önceden takdir etme, (borcu) ödeme kadılık, hukuk sistemi, adalet sistemi”[324] gibi anlamlara gelmektedir. Bu terim Arapçadan alınarak Osmanlıcada kullanılmıştır. Ama Osmanlılar’daki kadı, klasik İslami anlayıştaki kadıdan çok farklı bir nitelik taşıyordu. Osmanlı kadısı, idari yapının bir parçasıydı; coğrafi olarak tanımlanmış bir yetki alanı bulunan bir devlet görevlisiydi. Klasik kadıdan daha büyük bir saygınlığı vardı.[325] Görüldüğü gibi her iki dildeki kullanımda arada bir fark yokmuş gibi görünse de incelendiğinde bir nuansın olduğu görülmektedir.

Kıyâfet قيافت (a.i.): “Keyefe” fiilinden türetilmiş bir isimdir. Arapçada; “takip etme, peşinden gitme”[326] manalarına gelmektedir. Osmanlıcada bu kelime; “kılık, bir şeyin dış görünüşü, şekil, heyet, suret, bir kimsenin giyindiklerinin bütünü” [327]anlamlarına gelmektedir. Görüldüğü gibi bu sözcük Osmanlıcada anlam kaymasına uğramıştır.

---

321 Mutçalı, *a.g.e.* 708.
322 Devellioğlu, *a.g.e.* 590.
323 Lewis, *a.g.m.* 311.
324 Mutçalı, *a.g.e.* 713.
325 Lewis, *a.g.m.* 309.
326 Mutçalı, *a.g.e.* 743.
327 Devellioğlu, *a.g.e.* 619.

Kibâr كبار (a.i.): Arapçada; "kebure" fiilininden türetilen "kebîr" sözcüğünün çoğuludur. "Büyükler, genişler; şümulle, kapsamlılar, önemliler, kocamanlar, nüfuslular, mümtazlar, üstünler, yaşlılar, ihtiyarlar"[328] anlamlarına gelmektedir. Osmanlıcada; "büyükler, ulular, ince, terbiyeli, görgülü, nazik,[329] zarif, cemiyet-i beşeriyyenin sunûf-u âliyesine mensp kerim ve alicenab; kibirli, büyüklük taslayan"[330] manalarına gelmektedir. Görüldüğü gibi sözcük Arapçadaki aslında "büyüklük, üstünlük ve seçkinlik" gibi manalar ifade ederken, Osmanlıca en yaygın biçimiyle "incelik, naziklik" anlamlarına gelmesi yönünden de kaymaya uğramıştır.

Lâubâlî لاابالي (a.s.zf): Arapçada; "aldırış etmem, aldırmam, umursamam" anlamlarına gelmektedir. Osmanlıcada ise; "aldırmaz, vurdumduymaz, ilgisiz, saygısız bir tarzda senli benli olmak"[331] gibi anlamlara gelmektedir. Görüldüğü gibi sözcük Osmanlıcada fiil olma özelliğini kaybetmiş adeta isimleşmiştir. Böylece kelimenin Osmanlıcadaki kullanımında bir anlam kayması söz konusudur.

Leclâc لجلاج (a.i.): "Leclece" fiilinden türetilmiş bir isimdir. Arapçada; "kekeleyen, kekeme, engel, kumarbaz"[332] gibi anlamlara gelmektedir. Osmanlıcada daha çok; "satranç oyununun icatçısı" olarak kullanılmaktadır. Gerçekten Satrancı "Leclâc" icat etmemiştir. Bu oyunu İran'a getirip yaymıştır.

Leff-ü neşr لف نشر (a.k.g): "Leffe" fiilinin mastarıdır. "Sarma, dolama"[333] gibi manalara gelmektedir. "Neşr" sözcüğü; "neşere" fiilinin mastarıdır. "Açma, yayma; yayılma; basım; yayın; neşretme; duyuru, ilan; yeniden diriltme/ canlandırma"[334] anlamlarına gelmektedir. Bu terkip Osmanlıcada Edebiyat'ta bir terim olarak kullanılmaktadır. Terim anlamı; "bir söz ya da beytin ilk bölümünde ez az iki şeyi söyleyip sonra onlardan her biriyle ilgili benzerlik ya da karışıklıkları kullanma sanatıdır."[335]Dolayısıyla bu terkibin Osmanlıcadaki kullanımında bir anlam kaymasından söz edilebilir.

---

328 Mutçalı, *a.g.e.* 746.
329 Devellioğlu, *a.g.e.* 621.
330 Sami, *a.g.e.* 1142.
331 Devellioğlu, *a.g.e* 649.
332 Mutçalı, *a.g.e*. 788.
333 Cubran, Mes'ûd, *a.g.e.* 1291.
334 Mutçalı, *a.g.e*. 885.
335 Pala, *a.g.e*. 344.

Mâbeyn ما بين (a.zf.): Arapçada "mâ" edatı "...yapan, o ey(i) ki, her ne ..yaparsa, her ne zaman, …yaptıkça, …dığı sürece"[336] anlamlarına gelmektedir. "Beyne" sözcüğü ise; "(n)ın arasında, içinde, ortasında, arasına, içine, ortasına"[337]manalarına gelmektedir. Bu terkibi Türkçeye çevirirsek; "iki şeyin arası, aradaki şey" gibi manalara gelir. Osmanlıcada; "haremle (kadınlar dairesi ile) selâmlık (erkekler dairesi) arasındaki oda, sarayda, vükelanın ve diğer zevatın müracaat edecekleri ve padişaha yakınlarının bulunduğu daire, padişah sarayı"[338] manalarına gelmektedir. Şu halde kelime Osmanlıcada -Arapçadaki kullanımından farklı olarak- isimleşmiştir.

Mahkeme-i Evkâf محكم اوقاف (a.s.t.): "Hakeme" fiilinden türetilmiş bir isimdir. "Mahkeme, yargılamanın yapıldığı yer" anlamına gelmektedir. "Evkâf" ise; "vakıf" sözcüğünün çoğuludur. "Vakıflar" anlamına gelmektedir. Bu terkibi Türkçeleştirirsek "Vakıflar Mahkemesi" anlamına gelir. Osmanlıcada; "eskiden Evkaf Müfettişliği denilen daireye II. Meşrutiyetin ilanından az sonra verilen addır.[339] Bu mahkemenin görevi; cihad tevcih etmek, muhtelif vakıflar arasındaki ihtilafları gidermekti. Bu anlamda bir kullanım Osmanlıların tasarrufudur.

Mahlâs مخلص (a.i.): "Halasa" fiilinden türetilmiş bir isimdir. "Halasa" fiili kendini kurtarmak, özgür olmak, bağımsız olmak"[340] anlamlarına gelmektedir. Mahlâs ise; "özgürleştirilmiş, yer, kurtarılacak yer, emin, güvenilir yer, kurtulma, sığınma"[341] gibi anlamlara gelmektedir. Osmanlı'da; Divan Edebiyatı'nda şairlerin şiirlerinde kullandıkları takma ada "mahlas"[342] denilir. Günümüz Türkçesi'nde hem nesir hem de şiirde kullanılmaktadır.

Mâliye ماليه (a.i.): "Arapçada; "male" fiilinden türetilmiş bir mastardır. "Mâl" sözcüğü; "mal, mülk, servet, akar, emtia, tüccar eşyası, dünyalık, para"[343] anlamlarına gelmektedir. "Maliye" sözcüğü de; "malla ilgili, parayla ilgili, mal ve paraya mahsup" gibi manalara gelmektedir. Osmanlıcada; "devlet gelir ve giderlerinin

---

336 Yazıcı, Hüseyin, *Edevatı Rabtı'l-Cümeli fi'l Luğati'l-Ârabiyye*, 329, İst.1998.
337 Yazıcı, *a.g.e.* 74.
338 Devellioğlu, *a.g.e.* 667.
339 Devellioğlu, *a.g.e.* 677.
340 el-Ferâhîdî, *a.g.e.* VI, 186.
341 Mutçalı, *a.g.e.* 242.
342 Pala, *a.g.e.* 354.
343 Yolcu, *a.g.e.* 626

idaresine ait, devletin gelir ve gider işleriyle uğraşan daire"[344] anlamlarında kullanılmıştır. "Maliye" kelimesine; "devletin gelir ve gider işiyle uğraşan daire" anlamını Osmanlılar yüklemişlerdir. Bu sözcük günümüzde "Maliye" ismiyle kullanılmaktadır.

Mansûre Hazinesi منصوره خزينسه : Mansûr, "nasare" fiilinin ism-i Mefuludur. "Nasrolunmuş, Allah yardımıyla galip, üstün gelmiş"[345] anlamlarına gelmektedir. "Hâzine" kelimesi; "hazine, kasa, define, kıymetli eşyadan ibaret yük, her şeyin ziyade toplandığı yer"[346] anlamlarına gelen "hazine" fiilin den türetilmiş bir ism-i mef'uldur. Osmanlılar'da bu terkip; "Sultan Mahmut'un Yeniçeri Ocağını kaldırdığı (1826) yılında "Asakîr-i Mansûre-i Muhammediye" (Muhammedin Muzaffer Askerleri) adıyla kurulan askeri teşkilatın masrafına karşılık olarak ayrılan devlet gelirlerine verilen isim"[347] olarak kullanmıştır.

Matrûş مطروش (a.s.): "Taraşa" fiilinin ism-i mef'uludur. "Kusmak, İstifrağ etmek"[348] anlamlarına gelir. "Et-taraşu" ismi ise; "zayıf işitmek, sağır olmak"[349] manalarına gelmektedir. Osmanlıcada bu sözcük; "sakalı traş edilmiş, sakalsız"[350] anlamlarında kullanılmıştır. Görüldüğü gibi Arapça dil kurallarına göre türetilmiş Osmanlıların tasarrufu olan bu sözcük bu anlamda Arapçada kullanılmamaktadır. Osmanlıcadaki anlamıyla kelimenin Arapça karşılığı "Mahlûk"tur. Dolayısıyla bu sözcük Arapçada anlam kaymasına uğramıştır.

Mecâl مجال (a.i.): "Cevelan" fiilinden türetilmiş bir isimdir. Klasik Atrapça'da; "dönülecek yer"[351] anlamına gelmektedir. Modern Arapçada; "boş yer, oda; alan, saha, ihtisas; kapsam; sınır, had, rahat hareket edilebilen yer, geniş yer; açıklık, manyetik alan"[352] manalarına gelmektedir. Osmanlıcada; iktidar, kuvvet, imkân fırsat"[353] anlamlarına gelir. Görüldüğü gibi bu sözcük Osmanlıcada; "yorgunluk, bezginlik" gibi halleri anlatmak için kullanılan bir sözcüktür. Mesela;

---

344 Devellioğlu, *a.g.e.* 690.
345 Topaloğlu, Bekir – Kahraman, Hayrettin, *a.g.e.* 439.
346 Yolcu, *a.g.e.* 340.
347 Devellioğlu, *a.g.e.* 692.
348 Mutçalı, *a.g.e.* 519.
349 İbn Manzûr, *a.g.e.* VI, 311
350 Devellioğlu, *a.g.e.* 701.
351 el-Feyyûmî, *a.g.e.* I, 241.
352 Mutçalı, *a.g.e.* 142..
353 Sami, *a.g.e.* 1290.

"gelmeye mecalim yok" gibi. Arapçadaki bu sözcüğün asıl anlamının Osmanlıcadaki kullanımlarıyla hiçbir ilgisi yoktur.

Mecidiye مجديه (a.i.): "Mecid" kelimesi Arapçada; "şan, ve şeref sahibi, büyük, ulu, övgüye layık, asil"[354] anlamlarına gelmektedir. Mecidiyye ise; "Mecid ile ilgili" anlamındadır. Osmanlıcada; "Sultan Abdülhamid'in tahta çıkışının altıncı yılında(1844) onun adına kesilmiş olan altın ve gümüş sikkelere"[355] verilen addır. (daha ziyada yirmi kuruşluk sikkelere verilen bir addır). Böyle bir kullanım Arapçanın tasarrufudur.

Meşreb مشرب (a.i.): "Şeribe" fiilinin ism-i mekanıdır. "İçecek yer, içecek, yaratılış"[356] gibi anlamlarına gelmektedir. Osmanlıcada; "yaratılış, huy, mizaç, ahlâk, tabiat, tînet, adet"[357] anlamlarında kullanılmıştır. Görüldüğü gibi bu sözcüğün Osmanlıcadaki kullanımında bir soyutlama söz konusudur. Dolayısıla bu sözcüğün Osmanlıcadaki kullanımında bir anlam kayması söz konusudur: "Haraketleri hoşuma gitmediş hafif meşreb bir insan olduğunu gördüm," gibi.

Memleketeyn مملكتين (a.i.ikil) : "Meleke" kelimesinden türetilmiş bir mastardır. Aynı zamanda ism-i mekandır. Arapçada "iki krallık, iki ülke, iki memleket, iki hükümdarlık"[358] anlamlarına gelmektedir. Osmanlıcada ise; "Eflak ve Boğdan'ın ikisine birden verilen ada" (Memleketeyn)"[359] denilirdi. Görüldüğü gibi bu sözcüğün Osmanlıcada ki kullanımında bir anlam kayması söz konusudur.

Me'zûniyet مأذنيت (a.i.): "Ezine" fiilinden türetilmiş bir isimdir. "Ezine" fiili Arapçada; "izin vermek, müsaade etmek"[360] gibi anlamlara gelmektedir. "Me'zûn" sözcüğü ise ismi mefûldur. "İzin verilmiş, müsaade edilmiş" gibi anlamlara gelir. Osmanlıcada ise; "mezun olmak, izinli olma, bitirme"[361] anlamlarına gelmektedir. Görüldüğü gibi bu sözcük Osmanlıcada yeni anlamlar kazanmıştır. Bu sözcüğün Osmanlıcadaki anlamları için Arapçada; "teherruc" kelimesi kullanılmaktadır.

---

354 Mutçalı, *a.g.e.* 821.
355 Devellioğlu, *a.g.e.*, 710.
356 el-Firûzâbâdî, *a.g.e.* I, 265
357 Sami, *a.g.e* 1351.
358 Mutçalı, *a.g.e.* 847.
359 Devellioğlu, *a.g.e.* 729.
360 Yolcu, *a.g.e.* 43.
361 Devellioğlu, *a.g.e.* 766.

Mektep مكتب (a.i.): “Ketebe” fiilinden türetilmiş bir mekan ismidir. Arapçada; “sıra, içinde bayan ve erkek memurların çalıştığı yer”[362] gibi anlamlara gelmektedir. Osmanlıcada ise; “Çocukları ve gençlerin ilim tahsili için deva ettikleri bina ve daire, öğretim yeri, eğitim yeri, okul medrese”[363] anlamlarında kullanılmıştır. Görüldüğü üzere bu sözcük Osmanlıcada anlam kaymasına uğramıştır. Arapçada okul yerine daha çok; “medrese” kullanılmaktadır.

Misâfir مسافر (a.i.): “Sefere” fiilinin mufa’ale kalıbından ism-i failidir. Arapçada; “seyahat eden yolcu, yolcu; ziyaretçi, yabancı”[364] anlamlarına gelmektedir. Osmanlıcada; Yoldan gelen, yolcu, yolculuk esnasında birinin evine inen konuk; komşuya giden kimse, gözün saydam tabakasında herhangi bir sebepten dolayı meydana gelen beyaz leke”[365] manalarına gelmektedir. Bu sözcük Arapçadaki aslında “yolcu” manasında kullanılırken Osmanlıcaya en yaygın biçimiyle “konuk, misafir” manasında kullanılmaktadır ki, esasında bir insanın bir yere konuk olabilmesi için öncelikle uzun ya da kısa bir yolculuk yapmış olması gerekmektedir. Buna bakarak denilebilir ki Arapçadaki anlamıyla Osmanlıcadaki anlamı arasında bir öncelik-sonralık ilişkisi oluşmuştur.

Mukataâ مقاطعه (a.i.): “Kata’a” fiilinin mufa’ale babından mastarıdır. Arapçada; “Kesişmek, ülfeti terk eylemek, birbirinden kesmek ve kesişmek, bırakma; duygusuzluk, soğukluk; boykot; kesintiye uğratma”[366] gibi anlamlara gelmektedir. Osmanlıcada; “Belirli bir kira karşılığında arazinin kesime verilmesi veya toprak için verilen muayyen vergi” manalarına gelmektedir. Görüldüğü üzere bu sözcüğün Osmanlıcadaki kullanımı farklılaşmıştır.

Muhteşem محتشم (a.s.): “Haşmet”’ten -if’ti’al kalıbına sokularak- türetilmiş bir sıfattır. Arapçada; “Utangaç, çekingen, mütevazı, terbiyeli, edepli”[367] manalarına gelmektedir. Osmanlıcada; “Tâbî olan hışmın çokluğuyla herkesin hürmetini celb eden, heybetli, görkemli, gösterişli”[368] anlamlarına gelmektedir. Her iki dilde de

---

362 Cubran, Mes’ûd, *a.g.e.* 142.
363 Samî, *a.g.e* 1395.
364 Mutçalı, *a.g.e.* 392.
365 Devellioğlu, *a.g.e.* 879.
366 Mutçalı, *a.g.e.* 718.
367 Devellioğlu, *a.g.e.* 171.
368 Sami, *a.g.e.* 1298.

anlamları karşılaştırdığımızda; “utangaçlık” ve “gösteriş” iki zıt kavramdır; bu duruma göre bir yorum yapmak gerekirse kelimenin Osmanlıcaya geçişinde adeta bir karşıtlık, bir zıtlık düşünülmüştür.

Muntazam منتظم (a.i.): “Nazeme” fiilinden türetilmiş bir ism-i mefuldur. Ancak Osmanlı’da ism-i fail olarak kullanılmıştır. Bu Sözcüğün Osmanlıcadaki anlamları; “düzenli, bir düzene göre işleyen; tertipli, sistematik, sistemli”[369] gibi anlamlara gelmektedir. Arapçada bu kelimenin karşılığı “Muntezim’dir. Görüldüğü üzere Arapçada İsm-i mef’ul olan bir sözcük Osmanlıcada İsm-i fail anlamında kullanılmıştır. Dolayısı ile bu sözcüğün Osmanlıcadaki kullanımında bir anlam kayması söz konusudur.

Müsâ’ade مساعده (a.i.): “Sa’ade” fiilinin mufa’ale kalıbından mastarıdır. Arapçada; “yardım etmek, muavenet”[370] anlamlarına gelmektedir. Osmanlıcada; “muavenet, yardım; mezuniyet, izin; mani, engel olmayıp serbest bırakma”[371] anlamlarında kullanılmıştır. Sözcüğün Osmanlıcada kullanılan anlamı için Arapçada; “izin, ruhsat, icazet” kullanılmakta olup bu kelime Arapçada yalnız “yardım” manasında kullanılmaktadır.

Müfreze مفرزه (a.s.): “Fereze” fiilinden türetilmiş bir isimdir. Arapçada; “ifraz olunmuş, ayrılmış, kopmuş”[372] anlamlarına gelmektedir. Osmanlıcada; “bir askeri birlikten ayrılan kol”[373] manasına gelmektedir. Sözcük Arapçada bir tekil iken, Osmanlıcada topluluk adı olmuştur. Modern Arapçada bu sözcük; “grup, birlik, tim”[374] anlamlarında kullanılmaktadır. Ancak bu sözcük topluluk anlamını Osmanlı’da kazanmıştır.

Müftî مفتي (a.i.): “Fetiye” fiilinden türetilmiş bir isimdir. Arapçada; “müftü, fetva veren; müftülük, fetva makamı” manalarına gelmektedir. 19. Yüzyıl Arapça’sında –Türkçede çok daha önceden- bu kelimeler yeni anlamlar kazanmıştır. “Osmanlı İmparatorluğunda Müftülük –İslam tarihinde ilk defa- klasik İslam’ınkinden çok farklı, Hıritiyanlık’taki piskoposluk makamına benzer bir konum

---

369 Devellioğlu, *a.g.e.* 816.
370 Topaloğlu, Bekir – Kahraman, Hayrettin, *a.g.e.* 184.
371 Sami, *a.g.e.* 1332.
372 Mutçalı, *a.g.e.* 653.
373 Devellioğlu, *a.g.e.* 851.
374 Mutçalı, *a.g.e.* 653.

haline gelmişti. Belirli bir bölgede yargı yetkisine sahip ve ulema hiyerarşisinde belirli bir yer işgal eden müftü fikri Türkçe'dir. Selçuklu döneminde Şeyhülislam (Baş müftü) bulunan yargı bölgeleri saptanmış, son derece gelişmiş, kademeleri tanımlanmış bir müftüler kurumu ortaya çıkmıştı. Devlet otoritesi altında çalışan, kesin olarak tanımlanmış bir yargı alanı bulunan bir yerin müftüsü olması fikri klasik İslam inanç ve normlarına yalnız yabancı değil aynı zamanda denilebilir ki aykırıydı".[375]

Münevver منور (a.i.): "Nevvere" fiilinden türetilmiş bir isimdir. Arapçada; "Işık verdi, aydınlandı, ağaç çiçekçıkardı, bitki yetişti, meyve çekirdeklendi, yol gösterdi, aydınlattı, lambayı yaktı, temizlik pudrası sürdü"[376] gibi anlamlara gelmektedir. Osmanlıcada "Aydın, entelektüel, kadın adı"[377] manalara gelmektedir. "Münevver" kelimesi ilk defa Osmanlıcada Batıdaki; "Aydın, entelektüel" kelimelerinin karşılığı olarak kullanılmıştır. Kelimenin kökü Arapça olmasına rağmen bu anlamda bir kullanım Arapçada yoktur. Dolayısıyla bu sözcük Osmanlı'da anlam kaymasına uğramıştır.

Müsâdere مسادره (a.i.): "Sudûr" kelimesinden türetilmiş bir isimdir. "Sudûr" kelimesi de; "Dışarı çıkma, sadır olma, kaynaklanmak"[378] gibi anlamlara gelmektedir. Osmanlıcada; "memnû, yasak bir şeyin kanuna uygun olarak zabtı, Tanzimat'tan önce, herhangi kabahatli bir kimsenin malının hükümetçe padişah adına zabt edilmesi"[379] anlamlarında kullanılmıştır. Görüldüğü gibi kelimenin Osmanlıcadaki kullanımı Arapçadaki asıl anlamından çok farklıdır.

Râbia رابعه (a.s.): "Rabi'" kelimesinin müennesidir. Arapçadaki anlamı; "dördüncü, saatteki salisenin altmışta biri"[380] manalarına gelmektedir. Osmanlılar'da; "Tanzimat'tan sonra kolağası derecesinde olan sivil memurlukta bir rütbe"[381] olarak kullanılmıştır. "Rabia" kelimesinin "rütbe" anlamında kullanılması Osmanlıların tasarrufudur. Arapça aslında böyle bir kullanım yoktur.

---

375 Lewis, *a.g.m.* 307.
376 Topaloğlu, Bekir – Kahraman, Hayrettin, *a.g.e.* 458.
377 Devellioğlu, *a.g.e.* 868.
378 el- Feyyûmî; *a.g.e.* I, 335
379 Devellioğlu, *a.g.e.* 879.
380 Topaloğlu, Bekir – Kahraman, Hayrettin, *a.g.e.* 124.
381 Devellioğlu, *a.g.e.* 1044.

Rahatü'l-Ervah راحة الارواح (a.b.i.): Aslı Arapça olan ve Osmanlıcada kullanılan bu tamlamayı Türkçeye çevirirsek; "ruhların rahatı" anlamına gelir. Osmanlıcada ise; "Türk müziğinin mürekkep ve en eski terkiplerinden birinin adıdır.[382] Bu manada bir kullanım Arapça aslına uygun değildir.

Ra'nâ رعنا (a.i.): "Er'an" sözcüğünün müennesi olup, Arapçada; "sersem, ahmak; uçarı; bilir bilmez konuşan, saçmalayan düşüncesiz; kararsız, güvenilmez, dönek"[383] anlamlarına gelmektedir. Osmanlıcada; "iyi, güzel, latif, hoş, pür ve revnak olan, kadın adı"[384] manalarında kullanılmıştır. Her iki dildeki kullanımda görüldüğü gibi bu sözcüğün Arapça aslındaki manalarıyla Osmanlıcadaki manaların hiçbir ilişkisi yoktur. Hatta kullanım açısından olumsuz- olumlu olma yönünden bir zıtlık vardır. Yani Arapçada anlam olarak olumsuz özellikleri ifade ederken, Osmanlıcada olumlu özellikleri ifade etmektedir.

Ruhu'l-Emîn روح الامين (a.i.t.): Arapçada, "ruh" kelimesi; "can; ruh; silah namlusu"[385] manalarına gelmektedir. "Emîn" sözcüğü ise; "emune" fiilinden türetilmiş bir sıfattır. "Emin, güvenilir, dürüst; emniyette, tehlikeden uzak"[386] gibi anlamlara gelmektedir. Arapçada genellikle Cebrail (a.s) için kullanılmaktadır. Bu terkibi Arapçadan Türkçeye çevirirsek "güvenilir ruh" anlamına gelir. Osmanlıcada bu terkip; "müzikte bir makam adı"[387] olarak kullanılmıştır. Dolayısıyla bu terkibin Osmanlıcadaki kullanımı Arapça aslından farklıdır, diyebiliriz.

Sahn-ı semân صحن ثمان (a.s.t.): "Sahn" kelimesi Arapçada; "tabak; sahan; öğün; avlu, iç bahçe, hayat; yüzey, düzlem, satıh, disk"[388] anlamlarına gelmektedir. "Seman ise; "sekiz"anlamına gelmektedir. Bu terkibi Türkçeleştirirsek; "sekiz meydan, sekiz avlu" gibi anlamlara gelir. Osmanlıcada ise; Fatih Sultan Mehmet Han zamanında kurulmuş bir "Okul"'un adıdır. Görüldüğü gibi bu tamlama, Osmanlıcada Arapça aslından farklı bir anlamda kullanılmıştır. Osmanlıcada bir kurum adı olmuştur.

---

[382] Devellioğlu, *a.g.e.* 1046.
[383] Mutçalı, *a.g.e.* 328.
[384] Devellioğlu, *a.g.e.* 1051.
[385] Mutçalı, *a.g.e.* 346
[386] Mutçalı, *a.g.e.* 346
[387] Devellioğlu, *a.g.e.* 1076.
[388] Mutçalı, *a.g.e.* 472

Sakatât سقطات (a.i.): "Sakat" sözcüğünün çoğuludur. Arapçada; "düşmeler, devrilmeler, yıkılmalar; hatalar, sürçmeler[389], hayvanın adeten yenilmeyen yerleri; deri ve kuyruk gibi"[390] anlamlara gelmektedir. Osmanlıcada; "düşük yerler, kusurlar, noksanlar"[391] manalarında kullanılmıştır. Görüldüğü gibi sözcük Arapçada genel olarak "düşme", "sürçme" ve "hata" gibi manalara gelmektedir. Her ne kadar "Ahteri kebir" de Osmanlıcadaki kullanımına yakın olsa da Osmanlıcada hayvanın etinden ayrı tutulsa da hayvanın yenilen unsurlarını, Arapçada ise yenilmeyen unsurlarını ifade etmektedir. Dolayısıyla bu kelimenin Osmanlıcadaki kullanımı olumlu bir anlam ifade ederken Arapçada ki kullanımı olumsuz bir mana ifade etmektedir.

Şâdî شادي (a.i.): "Şâde" fiilinden türetilmiş bir isimdir. Arapçada; "nağme ile şiir okuyan[392], mahkeme hademesi, odu ambarı memuru, acemi ocağı neferi, mübaşir" manalarına gelmektedir. Osmanlıcada; "sultanın sarayına odun götüren yeniçeri, ilimden, edebiyattan hisse alan"[393] anlamlarında kullanılmıştır. Görüldüğü gibi bu kelimenin Osmanlıcadaki kullanımında bir anlam kayması söz konusudur.

Şafak شفق (a.i.) : "Şefeka" fiilinden türetilmiş bir mastardır. Arapçada "güneşin batışından sonraki alaca karanlık"[394] anlamındadır. Osmanlıcada ve Modern Türkçede "güneşin doğuşundan önceki karanlık"[395] anlamına gelmektedir. Osmanlıcada ve Modern Türkçede kullanılan gerçek Arapça (yani Arapların türettiği) kelimelerin bazılarına, Arapçadakinden farklı anlamlar yüklenmiştir

Şahne شحنه (a.i.): "Şahane" fiilinden türetilmiş bir isimdir. Ararça'da "şihne" sözcüğü; "gemi ve benzerlerinde taşınan yük, polis memuru, muayyen zamanlarda yeteri kadar yiyecek toplamak"[396] anlamlarına gelmektedir. Osmanlıcada; "inzibat memuru, emniyet memuru, harmanlara nerâret eden kimse"[397] manalarında kullanılmıştır. Görüldüğü gibi Osmanlıcada "şahne" sözcüğünün karşılığı Arapça aslında "şihne"dir.

[389] Mutçalı, *a.g.e.* 393
[390] Ahteri, *a.g.e.* 271
[391] Sami, *a.g.e.* 727.
[392] Yolcu, *a.g.e.* 440.
[393] Devellioğlu, *a.g.e.* 1167.
[394] Mutçalı, *a.g.e.* 450.
[395] Doğan, *a.g.e.* 1013.
[396] Cübrân Mes'ûd, *a.g.e.* 868.
[397] Devellioğlu, *a.g.e.* 1169.

Arapça aslında "Şahne" kelimesi; "kargo, yük," anlamlarına gelmektedir. "Şihne" kelimesinin ilk hecesinde bulunan (a) harfi Osmanlıcadaki kullanımında (i)'ye dönüşmüştür.

Şakâik شقائق (a.i.):"Şekîke" sözcüğünün çoğuludur. Arapçada; "aynı baba ve anneden olma kız kardeş, yarım baş ağrısı, yağmur"[398] gibi anlamlara gelmektedir. Osmanlıcada; "gelincik, lale"[399] anlamlarına gelmektedir. Görüldüğü gibi bu sözcüğün Arapça aslıyla Osmanlıcadaki kullanımının hiçbir ilgisi yoktur. Bu sözcük Osmanlıcada tam bir anlam kaymasına uğramıştır.

Şarâb شراب (a.i.): "Şeribe" fiilinden türetilmiş bir isimdir. Arapçada; "içecek, şarap, meyva suyu"[400] anlamına gelmektedir. Osmanlıcada daha çok; "şarap, bâde, hamr, mey, sahpa"[401] anlamlarında kullanılmıştır. "Şarap" kelimesinin Arapçadaki anlamının daha genel olduğunu ve Osmanlıcadaki kullanımında bir anlam daralması olduğunu görmekteyiz. Bunun dışında Arapçada bu kelime, hem olumlu he de olumsuz içecekler için kullanılmıştır. Osmanlıcada ise; sadece olumsuz içecekler için kullanılmıştır. Bu bağlamda bir anlam daralmasından ziyade bir anlam kaymasından da söz edebiliriz.

Şemsiye شمسيه (a.i.): "Şems" kelimesine nisbet ya'sı eklenerek türetilmiş bir isimdir. Arapçada; "güneşle ilgili, güneşlik, güneş şemsiyesi; perde"[402] anlamlarına gelmektedir. Osmanlıcada; " güneşle ilgili, güneşlik, yağmurluk" gibi manalarda kullanılmıştır. Günümüz Türkçe'sinde "güneşlik, güneşle ilgili" anlamları unutulmuş tamamen "yağmurluk" anlamında kullanılmaktadır. Bu bağlamda bu kelimenin Türkçedeki kullanımında bir anlam kaymasından söz edebiliriz.

Şevk-i Tarabشوق طرب (a.b.i.) : "Şevk" kelimesi yukarıda belirttiğimiz gibi "şâke" kelimesinden türetilmiş bir mastardır. "Tarab" ise, "Teribe" fiilinin mastarıdır. Kelime olarak "neşe, sevinç, coşkunluk, eğlenme,"[403] anlamlarına gelmektedir. Osmanlıcada II. Selim tarafından tertip edilen "müzikte mürekkep bir makam"ın adıdır.

---

398 Cübrân Mes'ûd *a.g.e*. 889.
399 Devellioğlu, *a.g.e.* 1170.
400 Yolcu, *a.g.e.* 445.
401 Sami, *a.g.e.* 772.
402 Mutçalı, *a.g.e.* 456.
403 Mutçalı, *a.g.e.* 517.

Ukâlâ عقلاء (a.i.): "Akl" kelimesinin çoğuludur. Arapçada; "akıl sahipleri, anlayabilenler, idrak sahipleri, akıllılar, basiret sahipleri, makuller, aklı başında olanlar"[404] anlamlarına gelmektedir. Osmanlıca'da; "akıl satan, akıllı geçinmek isteyen, kendinin akıllı ve bilgili sanan"[405] manalarında kullanılmıştır. Kelime Osmanlıcadaki kullanımında iki yönden anlam kaymasına uğramıştır. Şöyle ki; Arapçada çoğul olarak kullanılırken, Osmanlıcada tekil olarak kullanılmıştır. İknci olarak kelimenin Arapçadaki manası "akıllılar" şeklinde müspettir. Osmanlıcadaki kullanımı menfidir.

Ulûfe علوفه (a.i.): "'Alefe" fiilinden türetilmiş bir isimdir. Arapçada; "ahırda büyütülmüş hayvan, hayvan yemi"[406] manalarına gelmektedir. Osmanlıcada bu anlamın dışında daha çok; "sipahilere, yeniçerilere üç ayda bir verilen maaş"[407] anlamında kullanılmıştır. Görüldüğü üzere bu sözcüğün Osmanlıcadaki kullanımı Arapça aslından farklıdır. Bu bağlamda bu sözcük Osmanlıcada anlam kaymasına uğramıştır.

Vezîr وزير (i): Kelimenin kökenine ilişkin bir tartışma vardır. Kimileri Arapça kimileri de Farsça kökenli olduğunu ileri sürmektedirler. Ama Abbası dönemi boyunca terimin kullanıldığı çok kesin kanıtlanmaktadır. Daha sonra kurum değiştikçe terimin anlamı da değişmiş ama bu değişiklik belirli sınırlar içinde kalmıştır.[408] Osmanlı devleti zamanında; "en yüksek rütbelere ulaşmış paşa" anlamındaydı. Modern Arapçada; "Bakan" anlamında kullanılmaktadır. Osmanlıcada bu anlamda; "Nâzır" terimini daha çok kullanmışlardır. Yalnızca "Vezir" kelimesi değil hemen hemen bütün bakanlıkları isimleri Osmanlıcadan Arapça'ya geçmiştir: "Hariciye, dahiliye, maliye, adliye" bütün bu kelimelerin Modern Arapçadaki kullanımı Osmanlıcanın etkisini taşımaktadır.

Zecr زجر (a.i.): "Zecere" fiilinden türetilmiş bir mastardır. Arapçada; "hayvani sesle, işaretle kovup uzaklaştırmak, yasaklamak, menetmek"[409] manalarına gelmektedir.

---
404 Mutçalı, *a.g.e.* 586.
405 Sami, *a.g.e.* 944.
406 Mutçalı, *a.g.e.* 589.
407 Devellioğlu, *a.g.e.* 1346.
408 Lewis, *a.g.m.* 307.
409 İbn Manzûr, *a.g.e.* IV, 318.

Osmanlıcada; “zorlamak, eziyet etmek, angarya çalıştırma”[410] anlamındadır. Görüldüğü gibi bu sözcüğün Arapça aslından farlı olarak Osmanlıcadaki kullanımında bir anlam farklılaşması söz konusudur.

Zevk ذوق (a.i.): Arapçada; “bir şeyin lezzetini almak için dilde tatma, tadım, tatma tad, anlayış algılama; hissetme, tatlı dillilik, nezaket, kibarlık, meyil, eğilim”[411] gibi manaslarına gelmektedir. Osmanlıcada; “eğlenme, haz, boş vakit geçirme; cünbüş, güzeli çirkinden ayırt etme kabiliyeti, alay etme”[412] anlamlarına gelmektedir. Görüldüğü üzere “zevk” kelimesinin Osmanlıcadaki kullanımı, Arapçadaki aslından tamamen farklıdır.

Ziyafet ضيافت (a.i.): Arapça’’da; “misafir kabul etmek, misafir olmak, konuk olmak” manalarındadır. Osmanlıcada; “şölen, toy, kutlama, misafire yedirip içirme” manalarında kullanılmıştır. Görüldüğü üzere bu kelime Osmanlıcada Arapçadaki orijinal anlamından farklıdır. Dolayısıyla bu kelimenin Osmanlıcadaki kullanımında bir anlam kayması söz konusudur.

---

[410] Devellioğlu, *a.g.e.* 1412.
[411] Mutçalı, *a.g.e.* 300.
[412] Devellioğlu, *a.g.e.* 1423.

IV. BÖLÜM

ARAPÇA DİL KURALLARINA UYGUN / AYKIRI ŞEKİLDE TÜRETTİLEN BAZI KELİMELER

Bir takım sözcükler vardır ki kökü Arapça olmasına rağmen Osmanlıcada girdiği şekil Arapçada olmayıp Arapça'ya benzetilerek Osmanlıcada kullanılmak üzere şekillendirilmiştir. Bu faaliyetin on sekizinci asrın başlarına kadar uzanan bir geçmişi olduğunu söyleyebiliriz. On sekizinci asrın başlarında yeni tıbbın Osmanlıya girmesi, karşılaşılan yeni hukuki ve siyasi sorunlar, bir takım bilimsel eserlerin Osmanlıcaya çevrilmesi, gibi meseleler Osmanlı'da yabancı kelimelere karşılık bulma ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Böyle bir durumla karşılaşan Osmanlılar şöyle bir yöntem takip etmişlerdir: "Arapça'ya başvurmak, orada bulunmasa üretme yolu ile Arapça köklerden yeni kelimeler uydurmaktı."[413] Bir diğer açıdan Osmanlılar, -İngilizlerin Latinceyi kullandıkları gibi- Arapça ve Farsça sözcüklerden yeni kelimeler üreterek bir bilim dili inşası çabasına girmişlerdir.

Cumhuriyet جمهورية (o.): "Cumhuriye" kelimesi ilk bakışta açık ve sahih bir Arapça'dır. Kelime; "Kalabalık; halk, ahali, kitle; izdiham, hak yığını"[414] anlamlarına gelen "cumhur'dan üretilmiş bir soyut isimdir. Sözcüksel açıdan kelime gerçekten Arapça'dır. Ama tarihsel ve semantik açıdan Osmanlıca'dır. Kelime, Arapçada günümüzdeki Cumhuriyet anlamında kullanılmadan önce, Türk yüz yılarında bu anlamda kullanılmıştır. Cumhuriyet, soyut bir terimdi. İlk kullanımındaki anlamı günümüz Türkçe'sindeki Cumhuriyet değil, Cumhuriyetçilikti. Zamanla bu ayrım ortadan kalktı ve nihayet Türkçede daha sonra Arapçada ve öteki İslam halklarının dilinde bugünkü anlamıyla Batı dillerindeki "republic" teriminin karşılığı olarak yerleşti.[415]

Davetiye دعوتيه (a.i.): "Da'vet" sözcüğünden Arapça dil bilgisi kurallarına aykırı bir şekilde üretilmiş bir kelimedir. Arap dilinde "da'vet" kelimesi "Çağrı,

---

[413] Levend, *a.g.e.* 73.
[414] Mutçalı, *a.g.e.* 131.
[415] Lewis, *a.g.m.* 303.

davet; cezp etme, çekme; istek talep”[416] anlamlarına gelmektedir. Osmanlıcada; “İsim, çağrı kağıdı; mahkemenin gönderdiği çağrı kağıdı, davet eden hizmetliye verilen bahşiş”[417] gibi manalarda kullanılmıştır.

Davul داول (i.): Arapça “tabl” kelimesinden türetilmiş bir Osmanlıca isimdir. Osmanlıcada; “iki tarafı deri ile kaplanmış, çomakla vurularak çalınır ve büyük bir ses çıkarır, bilinen mûsikî aleti ki köylerde zurna ile beraber çalınır”.[418] Türkçede; “davul olarak kullanılan bu kelime muhtemelen; “table- tabul- davul” gibi.. bir değişim sonucu bu hale gelmiştir. “Bu sözcüğün “Davul” şeklindeki kullanımı Arapçada yoktur.

Eczâne اجزاخانه (o.i.) : Arapçada “cüzler, parçalar”[419] anlamına gelen ecza kelimesi, “ilaç” anlamını daha önce Türkçede kazanmıştır. Arapçada “ilaç” yerine daha çok “deva” kelimesi kullanılmaktadır. “Eczane” kelimesi ilk kez Türkçede kullanılmıştır. Osmanlıcada; “eczane, eczâcı dükkanı; ecza dolabı”[420] anlamlarında kullanılmıştır. Farsça gibi görünmekle birlikte Türkler’in ürettiği bir kelimedir. Arapçada bu kelimenin karşılığı “saydaliyye”dir.

Emniyet امنية (a.i.): Zaten mastar olan “emn” kelimesine edat-ı mastaryye eklenerek Arapça kaideye göre yanlış türetilmiş bir sözcüktür. Osmanlıcada; “güvenlik, korkusuzluk; inanma, güvenme, polis teşkilatı”[421] manalarına gelmektedir. Görüldüğü üzere sözcüğün köküne bakıldığında kökü Arapça’dır ve aldığı ek de Arapça’dır. Hem kök olarak hem de ek olarak Arapça olmasına rağmen kök ile ekin bu şekilde birleşmiş hali Arapçada yoktur.

Fâikiyyet فاءقيت (o.): Arapçada “fâik kelimesi; “üstün, mükemmel, çok iyi, birinci sınıf, göze çarpan, dikkat çeken, mümtaz, seçkin, alışılmamış, duyulmamış, anormal”[422] manalarına gelmektedir. “Faikiyyet” sözcüğü Osmanlıcada; “üstünlük

---

416 Mutçalı, *a.g.e.* 269.
417 Devellioğlu, *a.g.e.* 202.
418 Sami, *a.g.e.* 600.
419 Mutçalı, *a.g.e.* 116.
420 Devellioğlu, *a.g.e.* 240.
421 Devellioğlu, *a.g.e.* 260.
422 Sami, *a.g.e.* 679.

yükseklik”[423] anlamında kullanılmıştır. Bu durum Arapça dili kurallarına aykırı bir şekilde Arapçadaki kök haline yine Arapça bir ek getirilerek türetilmiş bir sözcüktür.

Fakفق (a.i.): “Fah” kelimesinden tahrif edilmiş. “Fah” kelimesi Arapçada; “tuzak, kapan”[424] anlamlarına gelmektedir. Osmanlıcada; “dikkatsizlik ve gafletle dokunaklı bir söz söylemek, pot kırmak, baltayı taşa vurmak, aldatılmak, faka basmak”[425] gibi manalara gelmektedir. Büyük bir olasılıkla “Osmanlıcada kullanılan “fak” sözcüğü Arapçadaki “fah” sözcüğünden galattır. Bir telaffuz hatası vardır.

Felâket فلاكة (o.): “felek” sözcüğünden müştak bir kelime gibi kullanılsa da Arapça dili kurallarına göre uydurma ve yanlış bir sözdür. Osmanlıcada; “müsibet, bela, trajedi bahtsızlık”[426] gibi anlamlarda kullanılmıştır.

Hacâlet خجالت (o.i.): Arapçadaki; “çekingenlik, utangaçlık, mahcubiyet”[427] anlamlarına gelen “hacele” fiilinden yapılmış bir kelimedir. Osmasnlıca’da bü sözcük;”utanma, utangaçlıkla şaşırma”[428] gibi anlamlarda kullanılmıştır. “Hacâle” şeklindeki bir kullanım Osmanlıcanın tasarrufudur. Böyle bir kullanım Arapçada yoktur.

Hubeyb حبيب (o.i.): Arapçada; “tohum, çekirdek, tahıl, hububat”[429] gibi anlamlara gelmektedir. Osmanlılar “habbe” ismini “fu’aylun kalıbına sokarak bu ismi üretmişlerdir. Osmanlıcada; “küçük tane, tanecik”[430] anlamlarına gelmektedir. Böyle bir kullanım Osmanlıların tasarrufudur.

Hubeybî حبيبي (o.s.): Osmanlıların “hubeyb” kelimesine nisbet ya’sı getirilerek türettikleri bir galat sözdür. Osmanlıcada “hubeybî” sözcüğü; “tanecikli”[431] anlamında kullanılmıştır. Böyle bir kullanım Osmanlılar’ın tasarrufudur. Arapçada yoktur.

---

[423] Devellioğlu, *a.g.e.* 297.
[424] Mutçalı, *a.g.e.* 648.
[425] Sami, *a.g.e.* 1001.
[426] Devellioğlu, *a.g.e.* 305.
[427] Sami, *a.g.e.* 215.
[428] Devellioğlu, *a.g.e.* 364.
[429] Topaloğlu, Bekir – Kahraman, Hayrettin, *a.g.e.* 55.
[430] Devellioğlu, *a.g.e.* 450.
[431] Devellioğlu, *a.g.e.* 450.

Hürriyet حريت (o.i.) :"Hürriyet sözcüğü, Arapçada "hurr"'den türetilmiş soyut bir isim olan "hurriyya"'dan gelir. Modern Arapçada; "Özgürlük, bağımsızlık, kısıtlanmama"[432]anlamlarına gelmektedir. Klasik İslam uygarlığında genel olarak hukuki ve sosyal anlamda, köleliğin ve kölelik statüsünün karşıtını, bazenda istisna ve imtiyazı ifade eder; ikinci anlamda, kaderin karşıtı olan irade serbestliğini belirtir. Sözcüğün Türkçede ilk kez yeni bir anlam kazanmaya başlaması on sekizinci yüzyıl sonlarında olmuştur.

İhtisâs احتساس (o.i.): Arapçadaki "hiss" mastarından türetilmiş bir kelimedir. Fransızca'daki "sensation" (hislenme, his alma) denilen hali ifade için Osmanlıların uydurduğu bir kelimedir. Osmanlıcada; "Menfaatler, faydalar, yararlar, (Fransızca "sensation" denilen hali ifade için icad olup Edebiyata girmiş bir kelime ise de Arapçadaki "hiss" maddesi ifti'âl kalıbından asla tasrif olunmaz His tâbiri bunu ifadeye kafi değilse ihsas kelimesinin kullanmak gerekmektedir.[433] "hiss" kelimesi bunu ifadede yeterli değilse "ihsâs" kelimesi kullanılır.

İslamiyet اسلاميت (o.i.): Osmanlıcada; "İslamlık, Müslümanlık"[434] anlamlarında kullanılmıştır. Arapçada böyle bir kelime bulunmaması bakımından yanlış ise de, bizde kullanılır olmuştur. Arapçada "İslam" kelimesi zaten mastardır. Mastar olan bir kelimeyi tekrar edet- mastariyye ilavesiyle ikinci kez mastar yapmak Arapça kaidelere pek uygun olmasa gerek. Fransızlar bile bizim bu uydurma tabirimizden yayılarak, lisanlarında mastariyye edatıyla "islamisme" tabirini teşkil etmişken son olarak Arapça kesb-i vukûfiyle bunun munasebetsizliğini anlayınca, bu tabiri terk ederek yerine "İslam" kullanmaya başladıkları halde bizim bilerek böyle yanlış kelimeler kullanmaktaki ısrarımız abes değil mi? Modern Arapçada bu tabir; "islamiyet; Müslüman olma"[435] anlamında kullanılmaktadır.

İstihsâl استحصال (o.i.):"hasele" fiilin istif'al kalıbından mastarıdır. Arapçada "hasele" fiili; "Ortaya çıkarmak, meydana gelmek; neticelenmek, sonuçlanmak, yer almak"[436] anlamlarına gelmektedir. "İstehsale" fiili ise; "Tedarik etmek; ele

---

[432] Mutçalı, ***a.g.e.*** 157.
[433] Sami, ***a.g.e.*** 75.
[434] Devellioğlu, ***a.g.e.*** 540.
[435] Sami,***a.g.e***. 403.
[436] Mutçalı, ***a.g.e.*** 173.

geçirmek”[437] manasındadır.Osmanlıcada “İstihsâl” sözcüğü; “Hasıl etme, meydana getirme, üretme, elde etme, ele geçirme, ele geçirilme”[438] gibi anlamlara gelecek şekilde kullanılmıştır. Kelimenin kökü Arapça olmasına ve Arapça dil kurallarına göre türetilmiş olmasına rağmen Osmanlıların tasarrufu olan bir kelimedir. Arapçada bu kelime yerine “intâc” kullanılır.

İstihbarât استحبارات (o.i.): Arapçada “haber” kelimesinin İstif’âl kalıbından mastarının çoğuludur. “Tekik, inceleme, araştırma”[439] gibi manalara gelmektedir. Osmanlılar’da bu kelime daha sonra bir kurum adını almıştır. “Haber toplama merkezi” anlamında kullanılmıştır. Bu sözcük Arapça dili kurallarına uygun bir şekilde türetilmiş olmasına rağmen Arapçada kullanılmayıp Osmanlılar’ın tasarrufu olan bir kelimedir.

İsticvâb استجواب (o.i.): “Cevebe” fiilinin istif’âl kalıbından mastarıdır. Osmanlıcada; “Soru- cevap alma, cevap alma maksadıyla söyletme, sorgulama”[440] gibi anlamlar taşımaktadır. Yine bu sözcüğü Osmanlılar Arapça dil kurallarına göre türetmişlerdir. Bu kelime şu anda günümüz Modern Arapçası’nda; “Sorma, cevap isteme, sorgulama; dinleme; röportaj; gensoru” anlamlarında kullanılmaktadır.

İnkılâb انقلاب (o.i.): “Kalebe” fiilinin infiâl kalıbından mastarıdır. “Devir, dönüş”[441] gibi anlamlara gelmektedir. İnkılâb kuşkusuz klasik Arapçada, hatta Kur’an-ı Kerîm’de bulunan bir terimdir. Klasik Arapçada inkılâb; “devir, dönüş” demekti. Kelimenin hiçbir politik anlamı yoktu. “İnkılâb” kelimesi modern politik anlamda ilk kez 1870 yılında Osmanlıcada kullanılmıştır. Şu anda bu terimin Türkçedeki kullanımıyla Arapçadaki kullanımı farklıdır. Arapçadaki “İnkılâb” terimi tarihin bir aşamasında olumsuz bir anlam yüklenmiştir. “Kötü değişim” anlamında kullanılmaktadır. “Devrim” kelimesinin tam karşılığı Arapçada “savra”dır.

İştirâkî اشتراكي (o.i.): “Şerike” fiilinin ifti’al kalıbından mastarıdır. Arapça bir kelimeden Arapça dil kurallarına göre türetilmiş olmasına rağmen Osmanlıcanın

---

437 Mutçalı, ***a.g.e.*** 174.
438 Devellioğlu, ***a.g.e.*** 548.
439 Mutçalı, ***a.g.e.*** 213.
440 Devellioğlu, ***a.g.e.*** 544.
441 Mutçalı, ***a.g.e.*** 724.

tasarrufu olan bir kelimedir. Klasik Arapçada; “paylaşma, ortak koşma, bölüşme”[442] gibi anlamlara gelmektedir. Bu tabir Modern Arapçada; “sosyalist”[443] anlamına da gelmektedir. Bu kelime Osmanlıcada ilk kez Osmanlı Sosyalist Fırkasını tanımlamak için kullanılmış, zamanla yaygınlaşıp standart Osmanlıca terim haline gelmiştir. Daha sonraları bu kelime fazla Arapça bulunarak Türkçeden atılmıştır.

Kaîm-makam قائم مقام (a.b.i.): Osmanlıcada;”Birinin yerine geçen, birinin yerinin tutan, kaymakam” anlamlarına gelmektedir. Aslında bu kelime Fransız liev-tenant (birinin yerine bakan kişi) kelimesinin çevirisidir. Osmanlılar Fransızca terime karşılık olarak Arapça’ya başvurmuş terimim bire bir çeviriyle “kaim- makam” haline getirmişlerdir. Daha sonra bu Osmanlıca kelime Arapçada da kullanıla gelmiştir. Modern Arapçada; “kaymakam, yarbay, [deniz] binbaşı”[444] anlamlarında kullanılmaktadır.

Kanûn قانون (o.i.): Bugün ki Arapçada; “kanun, yasa, nizam, usûl, kaide, düstur, bir devletin idaresi için tertip olunan tüzükler topluluğu, adet, töre, resim”[445] anlamlarına gelmektedir. Çok eski dönemlerden beri kullanılan bu kelime Klasik Arapça metinlerinde özellikle Memlûk metinlerinde geçer. “Kanûn” büyük anlam değişikliğine uğramış, ancak modern anlamını, devletin ilk kez kanun yaptığını ilan ettiği 19.yüzyıl Osmanlı Devletinde kazanmıştır.[446]

Kurbiyyet قربي (o.i.): “Karube” fiilinin mastarından -Arapça gramer kuralları yönünden yanlış olmakla beraber- türetilmiş bir kelimedir. Çünkü “kurb” kelimesi zaten mastardır. Kelimenin sonuna tekrar nisbet ya’sı getirilerek Arap dili kuraklarına aykırı şekilde ikinci kez mastar yapılmıştır. Osmanlıcada; “yakınlık”[447] anlamına gelmektedir.

Masal مصال (o.i.): Arapça “mesel” sözcüğünün galat olarak “Masal”’a dönüşmesiyle oluşan bir kelimedir. Arap dilinde “Mesel” sözcüğü;”Benzerlik; darbı mesel; atasözü, özdeyiş; örnek; ibret, ders, örnek alınan”[448]maalarına gelmektedir.

---

442 er-Razî, *a.g.e.* I, 142.
443 Mutçalı, *a.g.e.* 442.
444 Mutçalı, *a.g.e.* 739.
445 Yolcu, *a.g.e.* 565.
446 Lewis, *a.g.m.* 306.
447 Devellioğlu, *a.g.e.* 631.
448 Mutçalı, *a.g.e.* 819.

Osmanlıcada; “çocuklara söylenilen hikâye, inanılmayacak hikaye, cin ve peri hikayesi; saçma sapan söz, ilgi çekici öykü”[449] gibi anlamlarda kullanılmıştır. Böyle bir kullanım Arapçada mevcut değildir. Çünkü Arapçadaki “mesel” sözcüğü Osmanlıcada “masal”’a dönüşmüş ve “mesel” sözcüğünün anlamından da tamamen kopmuştur. Osmanlıcadaki kullanımında sözcüğün fonotiğinde bir kaymadan söz edilebilir.

Ma’dûmiyyet معدومیت (oi.): Arap dilinde; “Kaybetmek, yok etmek”[450]manalarına gelen“’Ademe” fiilinin ism-i mef’ulundan türetilmiş Arabi olmayan Osmanlıların tasarrufu olan bir yapma kelimedir. Osmanlıcada; “madumluk, yokluk”[451] anlamlarında kullanılmıştır.

Mağdûriyet مغدوریت (o.i.): “Ğadere” fiilnin ism-i mef’ulundan türetilmiş Arabi olmayan Osmanlıların tasarrufu olan bir yapma kelimedir. Osmanlıcada; ”(Sonradan türetilmiş kelime) Mağdur olan adamın hali, kendisine haksızlık edilmiş veya zarar ve ziyana uğramış olanın hali; muhtaçlık”[452] manalarında kullanılmıştır.

Mahiyye ماهیه (o.i.): Arapçada; “o şey ki” anlamına gelen “ma hiye” kelimesinden yapılmış Arabi olmayan Osmanlıların tasarrufu olan bir kelimedir. Osmanlıcada bu kelime “aylık”[453] anlamında kullanılmıştır.

Mahviyet محویت (o.i.): Arapça kaidesince ”mahv”’dan türetilmiş bir sözcük olup Arapça’ya benzetilerek Osmanlılar tarafından yapılan bir kelimedir. Osmanlıcada; “kendini hiçe sayma, kendine ehemmiyet vermeyiş, fazla tevazu, alçakgönüllülük”[454] manalarında kullanılmıştır.

Maliyet مالیت (o.i.): Kelimenin kökü “mal”dır. “Mal” kelimeside “meyl” kelimesinden türetilmiştir. “Maliyyun” kelimesi ism-mensubdur. “Maliye kelimesi ism-i mensubun sonuna “yuvarlak ta” getirilerek yapma mastar yapılmıştır. “Maliyye” kelimesi Arapça bir kelimedir. Arap dilinde; “Devletin gelir ve giderleriyle uğraşan daire”[455] anlamındadır. Maliyet kelimesi ise “Maliye”

---

[449] Sami, *a.g.e.* 1355.
[450] Topaloğlu, Bekir – Kahraman, Hayrettin, *a.g.e.* 261.
[451] Devellioğlu, *a.g.e.* 670.
[452] Sami, *a.g.e.* 1379.
[453] Devellioğlu, *a.g.e.* 677.
[454] Devellioğlu, *a.g.e.* 683.
[455] Ahterî, *a.g.e.* 197.

kelimesinin Türkçeleşmiş halidir. Osmanlıcada; "Bir eyin mal olma değeri" anlamında kullanılmıştır.

Ma'lûmât معلومات (o.i.): "'Alime" fiilinin ism-i mef'ulundan türetilmiş Osmanlıcanın tasarrufu olan bir kelimedir. "Malûm" sözcüğünün çoğuludur. "'Alime" sözcüğü Arapçada; "bilmek, tanımak, çalışarak, çabalayarak bir şey elde etme"[456] manalarına gelmektedir. Arapçada "ma'lu"'un çoğulu olarak; "meâlîm" kelimesi kullanılır. "Ma'lûmat" şeklinde bir kullanım Arapçada yoktur. Osmanlıcada "malum olan, bilinen şeyler, biliş, bilgi"[457] anlamına gelmektedir.

Masûniyet مصونيت (o.i.): Arapçada; "korumak, muhafaza etmek, himaye etmek, savunmak, (arabanın makinenin vb.nin) bakımını yapmak"[458]gibi anlamlara gelen "savene" fiilinin ism-i mef'ulundan yapılmış bir kelimedir. "masûn" kelimesi de; "saklanmış, siyanet olunmuş, korunmuş, korunan, salim, sağlam"[459] manalarına gelmektedir. "Masûniyet" kelimesi Osmanlıcada; "mahfuzluk, eminlik, sağlamlık, korunma, dokunulmazlık"[460] gibi anlamlarda kullanılmıştır. Görüldüğü üzere bu kelimenin kökü Arapça olmasına rağmen Osmanlıların tasarrufu olan bir kelimedir.

Matbu'at مطبوعات (o.i.) : "Dabahe" fiilinin ism-i mef'ulunun çoğuludur. Osmanlıcada; "basılmış şeyler, kitaplar, (en çok) gazeteler"[461] anlamlarında kullanılmıştır. Modern Arapçada; "Matbuat, basılmış şeyler, yayınlar" anlamlarında kullanılmaktadır. Bu kelime Osmanlıcanın tasarrufudur. Böyle bir çoğul kullanımı Arapça'ya Osmanlıcadan geçmiştir.

Matla' مطلع (o.i.) : "Tele'a" kelimesinin mim'li mastarıdır. Aynı zamanda Arapçada ism-i mekanıdır. "Doğmak, doğacak yer, güneşin, ayın ve yıldızların doğması"[462] gibi anlamlara gelmektedir. Bu sözcük Osmamlıca'da bir edebiyat terimi olarak kullanılmıştır: "Divan edebiyatında Gazel veya Kasidenin ilk beytine verilen ad"dır.[463]

---

456 İbn Manzûr, *a.g.e.* I, 557.
457 Devellioğlu, *a.g.e.* 690.
458 Mutçalı, *a.g.e.* 496.
459 Mutçalı, *a.g.e.* 496.
460 Devellioğlu, *a.g.e.* 698.
461 Devellioğlu, *a.g.e.* 699.
462 el-Firûzâbâdî *a.g.e.* I, 961
463 Pala, *a.g.e.* 358.

Mebdeiyyet مبدئيت (o.i.) : “Bedee” fiilinden türetilen bir isim olan “Mebde” sözcüğüne nisbet ya’sı eklenerek türetilmiş bir mensub isimdir. “Başlangıç olma işi”[464] anlamına gelmektedir. Osmanlıcanın tasarrufu olan bir kelimedir.

Mecâniyyet مجانيت (o.i.): “Mecene” fiilinden türetilmiş bir mensub mastar isimdir. Kökü Arapça olmasına rağmen Arapça dil kurallarına göre yapılmış tamamen Osmanlıcanın tasarrufu olan bir kelimedir. Osmanlıcada; “mecanilik, ücretsizlik”[465] gibi anlamlara gelmektedir.

Medeniyet مدنيت (o.i.): Arapçada; “şehir” anlamına gelen “Medine “ kelimesine nisbet ya’sı eklenerek türetilmiştir. “Medeni” kelimesi; “şehirde oturan, yerli; uygar, medeni, seküler”[466] gibi anlamlara gelmektedir. Medeniye kelimesi de Arapça bir kelimedir. Medeniyet bir nevi onun Türkçeleşmiş halidir. “Medeniyet “kelimesi 19. yüz yılda Osmanlılar tarafından türetilmiş daha sonra Arapça’ya geçmiş “Medeniye” şekline sokulmuştur.[467] Günümüz Arapça’sında bu kelime; “uygarlık, medeniyet”[468] anlamlarında kullanılmaktadır.

Mefkûre مفكوره (o.i.) : Ziya Gökalp Arapça “fakara” (düşünmek)[469] kökünden Mefkûre’yi üretmiş, bu terim tamamen benimsenmiş uzun yıllar “ülkü” kelimesi üretilip yerleşene kadar kullanılmıştır. Mefkûre kelimesi Ziya Gökalp’in Arapça “fakara” kelimesinden türettiği tamamen Osmanlıcanın tasarrufu olan bir kelimedir. Arapça dil kurallarına göre yeni kelime üretme yöntemine Ziya Gökalp ve o dönemde yaşayan düşünürler başvurmuşlardır.

Mekteb-i fûnûn- harbiyyey-i şahâne مكتب فنون حربيهء شاهانه (a.f.t.): “Ketebe” fiilinden türetilmiş bir mastardır aynı zamanda ism-i mekandır. Arapçada; “funûn” kelimesi “fen” kelimesinin çoğuludur. “cins, tür çeşit, sanat, teknik alan” anlamlarına gelmektedir. “Harbiye” kelimesi ise; “harb” kelimesine nisbet ya’sı eklenerek türetilmiş bir mensub isimdir. “savaşçı, cengaver”[470] gibi anlamlara gelmektedir. “Şahane” kelimesi Farsça’da; hükümdara ait, hükümdara yakışacak şekilde, çok

---

[464] Devellioğlu, *a.g.e.* 707.
[465] Devellioğlu, *a.g.e.* 709.
[466] Mutçalı, *a.g.e.* 825.
[467] Geofrey Lewis *a.g.m.* 322.
[468] Mutçalı, *a.g.e.* 826.
[469] Mutçalı, *a.g.e.* 671.
[470] Mutçalı, *a.g.e.* 158.

mükemmel“[471] anlamlarına gelmektedir. Bu terkibin tam karşılığını verecek olursak; “hükümdara ait savaş sanat okulu” anlamına gelmektedir. Osmanlıcada bu terkip “Harp Okulu”[472] manasında kullanılmıştır. Terkibi oluşturan kelimeler her ne kadar Arapça ve Farsça olsa da Osmanlıcanın tasarrufu olan bir terimdir.

Mekteb-i Sultani مكتب سلطاني (a.i.t.): “Sultan” kelimesi “padişah, hükümdar, sultan ailesinden olan, han, delil, güç, kuvvet”[473] anlamlarına gelmektedir. “Sultan” kelimesinin sonundaki “i” eki aditlik “i”sidir. “Sultanla ilgili, sultana ait” gibi anlamlara gelir. Ayrıca “Mısır, Trablus ve Cezair darphanelerinde basılan Osmanlı altınları” hakkında oralarca bu tabir kullanılırdı. Arapçada; “sultana ait mektep anlamına gelen bu terkip Osmanlı’da; ”Bugünkü Galatasaray Lisesi”[474]nin yerinde olan okulun adıydı. .

Me’lûfiyyet مألوفيت (o.i.) : Elefe” fiilinin ism-i Mef’ulundan Arapça dil kurallarında uygun şekilde türetilmiş, tamamen Osmanlıcanın tasarrufu olan bir ism-i mensub kelimedir. Arapça dil kurallarına uygun bir şekilde sonuna “te” getirilerek mastar-ı sinai yapılmıştır. Osmanlıcada; “alışkanlık”[475] anlamında kullanılmıştır.

Memhûr ممهور (o.s.) : “Mühr” kelimesinden yapılmıştır. Arapça dil kurallarına aykırı bir şekilde türetilmiş tamamen Osmanlıcanın tasarrufu olan bir kelimedir. “Mühürlü, mühürlenmiş, Yeniçeriler’de; “Kale muhafazasına me’mûr olanlara tahsis olunan ulufeyi göstermek üzere verilen vesika”[476] anlamında da Osmanlıcada kullanılmıştır.

Mencûsât منجوسات (o.i.) : “Necese” fiilinin ism-i mefulundan yapılmıştır. “Nesece” fiili Arapçada; “Dokumak, birinin yaptığı işi yapmak, aynı şekilde davranmak= aynı yolun yolcusu olmak”[477] anlamındadır. Kelimenin kökü Arapça olmasında rağmen tamamen Osmanlıcanın tasarrufu olan bir kelimedir. Osmanlıcada; “Nescolunmuş, dokunmuş şeyler, dokumalar”[478] anlamına gelmektedir.

---

471 Devellioğlu, ***a.g.e.*** 1168.
472 Devellioğlu, ***a.g.e.*** 723.
473 Yolcu, ***a.g.e.*** 430.
474 Devellioğlu, ***a.g.e.*** 724.
475 Devellioğlu, ***a.g.e.*** 728.
476 Devellioğlu, ***a.g.e.*** 728.
477 Mutçalı, ***a.g.e.*** 880.
478 Devellioğlu, ***a.g.e.*** 733.

Mest مست (o.i.) : "Mesahe" fiilinden Arapça dili kurallarına aykırı bir şekilde türetilmiş tamamen Osmanlıcanın tasarrufu olan bir kelimedir. "Mesahe" fiilinin mastarı olan "Mesh" kelimesinden bozmadır. "Mesh" kelimesi Arapçada; "Silme, temizleme, meshetme, ovalama; mesaha, yüzölçümü"[479] Osmanlılar "Mesh" yerine galat bir şekilde "Mest" kullanmışlardır. Osmanlıcada "mest" kelimesi; "mesh verilen ve üzerine pabuç giyilen, kısa konçlu hafif ve yumuşak ayakkabı"[480] manalarına gelmektedir.

Meşgûliyyet مشغوليت (o.i.): "Meşgûl" ism-i mef'ûlüne edatı masdariyye ilavesiyle yapılmış bir kelime olup Arapçada kullanılmamaktadır. Osmanlıcada; "meşgul olma, işte bulunma, iştigal, uğraşılan şey, iş güç"[481] gibi anlamlarda kullanılmıştır.

Mevkûfiyyet موقوفيت (o.i.) : "Vakafe" fiilinin ism-i mefulundan Arapça dili kurallarına göre türetilmiş ama Osmanlıcanın tasarrufu olan mensub bir kelimedir. Arapça dili kurallarına uygun bir şekilde sonuna "te" eklenerek yapay mastar yapılmıştır. Bu kelime Osmanlıcada; "Hüküm giyinceye kadar hapsedilme, vakfolunma, ait, bağlı olma"[482] gibi anlamlara gelmektedir.

Millîyet مليت (o.i.): "Millet" kelimesine nisbet ya'sı eklenerek yapılan bir kelimedir. Osmanlılar bu kelimeyi; "aynı kavim ve cinsten olma, cinsiyet, taifiyyet, kavmiyet"[483] manalarında kullanmışlardır. Osmanlıların yaptığı bir Arapça kelimedir. Bu sözcükte olduğu gibi Osmanlılar Arapça dili kurallarına uygun veya aykırı bir şekilde Arapça köklerden kelimeler yapmışlardır.

Muahede معاهده (o.i.) :"'Ahede" fiilinin mufa'ale kalıbından ism-i mefuludur. "Ahd" mastarı Arapçada; "Allahu tealanın ayetlerinde emrettiği ve yasakladığı her şey."[484] manasındadır. "'Ahide" fiili kelime olarak; "Söz vermek, bir şeyin icrasını üzerine almak, ahdetmek, tavsiye etmek"[485] anlamlarına gelmektedir. "Ahede" fiili ise "sözleşmek, sözleşme yapmak, karşılıklı and içmek". anlamındadır. "Muahede"

---

[479] Mutçalı, *a.g.e.* 833.
[480] Devellioğlu, *a.g.e.* 751.
[481] Devellioğlu, *a.g.e.* 453.
[482] Devellioğlu, *a.g.e.* 759.
[483] Devellioğlu, *a.g.e.* 775.
[484] İbn Manzûr, *a.g.e.* III, 113
[485] Yolcu, *a.g.e.* 527.

kelimesi de “karşılıklı and içmek, anlaşmak”[486] anlamlarında Osmanlıcada kullanılmıştır. Muahede kelimesi tek başına Osmanlıcada kullanıldığı gibi farklı terkipler oluşturularak da kullanılmıştır: “Muahede-i bî-tarafî, Muâhede-i ittifâkiyye, Muâhede-i ticârî” gibi.

Mu’âfiyyet معافيت (o.i.) : “Afâ“ fiilinden türetilmiş bir ism-i mef’ul mensub bir kelimedir. Kelimenin sonuna “te” getirilerek yapay mastara dönüştürmüştür. Osmanlıcada; ”Affedilmiş olma, bağışıklık,[487] (lugatı muvellide Türklerin yaptığı bir Arapça kelimedir) Affedilmiş olma; istisna, imtiyaz”[488] anlamında kullanılmıştır. Osmanlıları yaptığı Arapça bir kelimedir.

Mu’allaka معلقه (o.i.) : “’Alike” fiilinin Tef’il kalıbından ism-i Mefuludur. Arapçada; ”Asılı olmak, yapışmak, tutunmak, takılmak kalmak, kendini kurtaramamak” anlamlarına gelmektedir.[489] Muallaka ise, “askılar, henüz karar verilmemiş olanlar, yafta, afiş, ilan levhası” gibi anlamlarda kullanılmaktadır. Terim olarak ise İslam’dan önce Arap şairlerinin beğenilip Kabe duvarına asılmış olan meşhur kasideleri anlamında kullanılmaktadır. Osmanlıcada; “hallolunmamış, sürüncemede kalan işler”[490] için de bu kelime kullanılırdı ve hala daha günümüz Türkçe’sinde kullanılmaktadır.

Mu’ayyeniyet معينيت (o.i.): ” “’Ayenne” fiilinin ism-i Mefulundan (Muayyen). Arapça dil kurallarına göre türetilmiş tamamen Osmanlıcanın tasarrufu olan bir kelimedir. “Bellilik, belirlilik”[491] anlamına gelmektedir.

Muhtatab محتطب (o.i.): “Hatabe” fiilinin türevlerindendir. Arapçada; “Odun toplamak” anlamına gelmektedir. Osmanlıcada; “Baltalık”[492] anlamına gelen “Muhtatab” kelimesi, Osmanlıların tasarrufu olan bir kelimedir.

Muhtâriyet مختاريت (o.i.): Osmanlıların “muhtâr” kelimesinden yaptıkları bir Arapça kelimedir. “Muhtâr” kelimesi Arapçada; “seçeneği, alternatifi olan”[493]

486 Devellioğlu, *a.g.e.* 784.
487 Devellioğlu, *a.g.e.* 784.
488 Sami, *a.g.e.* 1367.
489 İbn Manzûr, *a.g.e.* X, 261
490 Devellioğlu, *a.g.e.* 785.
491 Devellioğlu, *a.g.e.* 76.
492 Devellioğlu, *a.g.e.* 77.
493 Mutçalı, *a.g.e.* 254.

anlamına gelmektedir. Osmanlıcada "muhtâriyet" sözcüğü; "muhtarlık, erkinlik, iradesi ve iradesi kendi elinde olma, kendi kendine hareket edebilme, özerklik"[494] anlamlarına gelmektedir. Bu kelimenin kökü Arapça olmasına rağmen tamamen Osmanlılar'ın tasarrufu olan bir kelimedir

Mu'teberiyyet معتبريت (o.i.) : "Mu'teber" kelimesi; "'abere" fiilinin ifti'al kalıbından ism-i mefuludur. Arapça dilinin kurallarına uygun bir şekilde sonuna nisbet ya'sı getirilerek ism-i mensub yapılmıştır. Yine Arapça kurarlarla uygun bir şekilde sonuna "te" eklenerek yapay mastar yapılmıştır. Osmanlıcada; "güvenirlik, sağlamlık, yürürlükte olma, geçerlilik"[495] gibi manalarda kullanılmıştır. Bu kelime, Arapçada bulunmayıp Osmanlıların bir tasarrufu olarak Arapçanın kurallarına göre yapılmış bir kelimedir.

Mutfak مطفق (o.i.): Arapçada; "matbah" kelimesinden galat olarak yapılmış bir kelimedir. Osmanlıcada; "yemek pişirilen yer; yiyecekleri hazırlama sanatı,aş odası"[496] manalarına gelmektedir. Arapçada bu kelimenin tam karşılığı; "matbah"dır. Görüldüğü gibi bu sözcük Osmanlıcaya geçerken bir ses kaymasına uğramış (a), (u)'ya; (b) de(f)'ye dönüşmüştür.

Müdrir مدرر (o.s.) : Arapçada kullanılmayan Osmanlıcanın tasarrufu olan bir kelimedir. "İdare eden, bakan"[497] anlamında kullanılmıştır. Bu kelimenin karşılığı olarak Arapçada daha çok "müdir" kullanılmaktadır.

Münekkid منقد (o.i.) : "Nakade" fiilinin tef'il kalıbından ism-i failidir. Osmanlıcada; "Tenkitçi, eleştirici"[498] anlamlarına gelmektedir. Eleştiri için Araplar nakd veya intikad derken, Türkler, "tenkid" kelimesini kullandılar. Arapçadaki "nakkât" (tenkitçi) karşılığı olarak Osmanlıcada "münekkid" kullanılırdı. Bu kelime bir ekle tenkitçi haline getirilmiş sonra da eleştirici kelimesi üretilmiştir.

Müstakille مستقله (o.s.) : "Kelle" fiilin istif'al kalıbından ism-i failidir. "Mustakıll" kelimesinin müennesidir. Arapçada; "azlık, önemsiz miktarda olma,

---

494 Mutçalı, *a.g.e* 805.
495 Devellioğlu, *a.g.e.* 818.
496 Doğan, *a.g.e.* 798
497 Devellioğlu, *a.g.e.* 847.
498 Devellioğlu, *a.g.e.* 868.

yetersizlik, ihtiyaç"[499] gibi anlamlara gelmektedir. Osmanlıcada bu anlamların dışında; "bağımsız, tek başına, kendi kendine" gibi yeni anlamlar kazanmıştır. Osmanlıcanın tasarrufu olan bir kelimedir.

Müstemlek مستملك (o.s.):"Meleke" fiilinin İstif'al kalıbından ism-i mefuludur. Osmanlıca'a; "Satın alınmış mülkve musta'merât, manalarıyle kullanılıyorsa da Arapçada "mülk" maddesi istif'al babından gelmediğinden bu dahi "istimlâk" gibi galat ve esassızdır."[500] manalarında kulanılmıştır. Ancak bu kelime günümüz kullanımında anlam genişlemesine uğrayarak "sömürge toprağı, sömürülen yer"[501] anlamında da kullanılmaktadır. Bu kelimenin günlük Arapçadaki karşılığı; "müsta'mere"dir. Bu kelime Arapça gramer kurallarına uygun bir şekilde türetilmiş olmasına rağmen Osmanlıcanın tasarrufu olan bir kelimedir.

Müşkilat مشكلات (o.i.) : "Şekele" fiilinin if'al kalıbından ism-i mef'ulunun müennesinin çoğuludur. "Güçlükler, zorluklar"[502] anlamına gelmektedir. Bu kelime Arapça dil kurallarına göre türetilmiş olmasına rağmen Osmanlıcanın tasarrufu olan yapma kelimedir. Arapçada "müşkil" kelimesinin çoğulu olarak "Meşâkil" kullanılmaktadır.

Nailiyyet نائليت (o.i.):"Nâle" fiilinin ism-i failinden türetilmiş bir mensub isimdir. Kelimenin sonuna "te" eklenerek Arapça dili kurallarına uygun bir şekilde yapay mastar yapılmıştır. Ancak Osmanlıcada yazımı "yuvarlak te" şeklinde değildir. Osmanlıcada; "murada erme, ele geçirme"[503] anlamlarında kullanılmıştır. "Nailiyyet" kelimesi Arapça dil kurallarına göre türetilmiş Osmanlıcanın tasarrufu olan yapma kelimelerdendir.

Nezaket نزاكت (o.i.): "Nezeke" fiil kökünden Arapça dil kurallarına göre yapılmış bir isimdir. Osmanlıcada; "naziklik, zayıflık, incelik, terbiye, ehemmiyet"[504] gibi anlamlara gelmektedir. Osmanlıların türettiği yapma kelimelerdendir. Ayrıca Nezaket kelimesi Osmanlıcada; "bayan adı" olarak da kullanılmıştır.

---

[499] Mutçalı, *a.g.e* 723.
[500] Sami, *a.g.e.* 1340.
[501] Devellioğlu, *a.g.e.* 894.
[502] Devellioğlu, *a.g.e.* 902.
[503] Devellioğlu, *a.g.e.* 957.
[504] Devellioğlu, *a.g.e.* 92.

Nısfet نصفت (o.i.) : "Nesefe" fiilinden türetilmiş bir mastar olan "nısf" kelimesine Arapça kaideye aykırı bir şekilde Osmanlılar tarafından türetilmiş bir kelimedir. "Yarımlık"[505] anlamına gelmektedir. Arapçada bu sözcüğün karşılığı "Nısfiyyet" tir.

Nisviyyet نصفيت (o.i.) : Arapçada; "kadın" anlamına gelen "nisa" kelimesinin Arapça gramer kurallarına uydurularak Osmanlılar tarafından türetilmiş ve tamamen Osmanlıcanın tasarrufu olan bir kelimedir. "Kadınlık"[506] anlamına gelmektedir. Bu anlamda bir kullanım Arapçada yoktur.

Noksaniyyet نقصانيت (o.i.) : "Nakasa" kelimesinin türevlerinden olan bir mensub isimdir. Kelimenin sonundaki "te" eki onu mastarlaştırmıştır. Osmamlıca'da; "eksiklik"[507] anlamına gelmektedir. Osmanlıcanın tasarrufu olan ve Arapçada kullanılmayan yapma kelimelerdendir.

Ra'diyye رعديه (o.i.) : "Ra'ade" fiilinin mastarından türetilmiş bir ism-i mensubtur. "Ra'ade" fiili; "gök gürlemesi, korkutmak"[508] gibi anlamlara gelmektedir. "Er-ra'adu" ismi ise; "bulutları sürükleyen bir melek ismi" olarak klasik sözlüklerde geçmektedir. Ra'diyye kelimesi Osmanlıcada; "Torpil"[509] anlamında kullanılmıştır. Kelimenin kökü Arapça olmasına rağmen bu kelime tamamen Osmanlıcanın tasarrufudur.

Rûhiyât روحيات (o.i.) : Ziya Gökalp'in Arapça dili kurallarına göre türettiği bir kelimedir. Bu yöntemle Osmanlıcada pek çok kelime türetilmiştir. Osmanlıcada bu kelime; "psikoloji"[510] anlamında kullanılmıştır. Arapça anlamı ise; "ruh ile ilgili, ruha dair" dir. Arapçada psikoloji yerine; "nefsiyye" kelimesi kullanılmaktadır.

Rüsûhiyyet رسوهيت (o.i.) : "Resehe" kelimesinin türevlerinden olan mensub bir isimdir. Osmanlılar kelimenin sonuna "te" getirerek Arapça dili kurallarına uydurarak kelimeyi mastarlaştırmışlardır. Osmanlıcada bu sözcük; "Sağlamlık maharet, meleke, hazakat, incelik"[511] gibi anlamlara gelmektedir.

---

505 Devellioğlu, *a.g.e.* 997.
506 Devellioğlu, *a.g.e.* 996.
507 Devellioğlu, *a.g.e.* 1009.
508 El-Ferâhidî, *a.g.e.* II, 35
509 Devellioğlu, *a.g.e.* 1045.
510 Devellioğlu, *a.g.e.* 1077.
511 Devellioğlu, *a.g.e.* 1082.

Sailiyyet سائليت (o.i.) : “Sail” sözcüğü; “Sâle” fiilinden türetilmiş bir ism-i faildir. “Sâil” kelimesinin sonuna nisbet ya’sı eklenerek ism-i mensub yapılmıştır. Arapça gramer kurallarına uygun bir şekilde sonuna ”te” eklenerek mastar haline dönüştürülmüştür. Tamamen Osmanlıcanın tasarrufu olan bir kelimedir. “Akıcılık, akan şeyler hali, dilencilik”[512] gibi anlamlara gelmektedir.

Salahiyyet صلاحيت (o.i.):“Salaha” fiil kökünden türetilmiş bir ism-i mensubdur. Osmanlılar kelimeyi Arapça dili kurallarına uygun bir şekilde sonuna “te” getirilerek mastarlaştırılmışlardır. “Yetki, bir işe karışmaya veya vazife icabı bir iş yapmaya, bir harekette bulunmaya hakkı olma”[513] anlamlarına gelen “Salahiyet” kelimesine eski Arapça sözlüklerde rastlamıyoruz. Ancak modern sözlüklerde geçmektedir. salahiyyet kelimesi tamamen Osmanlılar’ın ürettiği bir kelimedir. Günümüz Türkçesinde “yetki” ile birlikte “salahiyat” kelimesi hala kullanılmaktadır.

Sâniye ثانيه (o.i.) : “Sani” kelimesinin müennesidir. “Dakikanın altmışta biri, yarbaylık derecesinde mülki bir rütbe”. Bu anlamlarının dışında Osmanlıcada kadın olarak da kullanılmış ve günümüzde de kullanılmaktadır.

Sebebiyyet سببيت (o.i.):“Sebeb” kelimesi Arapçadaki; “sebebe” fiil kökünden türetilmiş bir mastardır. “Sebeb” kelimesinin sonuna nisbet ya’sı eklenerek ism-i mensub yapılmış ve bu şekilde Arapça kaideye uydurulmuştur. Sonra yine Arapça dili kurallarına uygun bir şekilde sonuna ”te” getirilerek mastar yapılmıştır. Osmanlıcada; “Sebep olma, îcâb ettirme, bir şeyin vukû ve husûlünü icab ve intac edecek hal”[514] anlamlarındadır. Arapçada “sebebiyet” kelimesinin karşılığı olarak “tesbîb” kullanılmaktadır.

Sedîr سدير (o.i.) : “Kamaşmak, şaşırmak, hayret etmek”[515] anlamlarına gelen “Sedire” fiilinden türetilmiş bir ism-i mefuldur. Tamamen Osmanlıcanın tasarrufu olan bir kelimedir. “Odanın en yukarı tarafında üstüne minder veyastık koymaya mahsus kerevet, üstü minderli ve şilteli kerevet”[516] anlamlarına gelmektedir.

[512] Devellioğlu, ***a.g.e.*** 1096.
[513] Devellioğlu, ***a.g.e.*** 1099.
[514] Sami, ***a.g.e.*** 704.
[515] Mutçalı, ***a.g.e.*** 382.
[516] Sami, ***a.g.e.*** 713.

Semâi سماعي (o.s.) : "Semi'e" fiilinden türetilmiş bir isimdir. Kelimenin sonundaki "i" mensubiyet, aitlik" "i"sidir. "Semâ'a mensup, hiçbir kaideye bağlı kalmadan, işitilerek öğrenilen, Türk (Anadolu), halk şiirinde bir formenin adı, Türk müziğindeki iki basit usûlden biri ve nim sofyandan sonra en küçüğü"[517] anlamlarında kullanılmıştır.

Sükûnet سكونت (o.i.): Mastara tâi mastariyye ilhakına hacet olmadığından, Arapça olmayıp Osmanlılar'ın uydurduğu bir kelimedir.[518] Osmanlıcada; "Durgunluk, rükûd, (durulma), âsâyış; ârâm (dinlnme), rahat; dinme, durma, azalma"[519] anlamlarına gelmektedir. Görüldüğü gibi sözcüğün kökü Arapça olmasına rağmen Arapça dil kurallarına aykırı bir şekilde Osmanlıların uydurduğu bir kelimedir.

Şa'riyye شعريه (o.i.) : Arapçada; "şa'r" isim köklü kelimeye nisbet ya'sı eklenerek türetilmiş bir mensub isimdir. Bu kelimenin manası; "kıla mensup, kılla ilgili"dir. Osmanlıcada ise; "şehriye, çorbalık makarna"[520] anlamına gelmektedir. Makaranın kıl gibi ince olmasından kinaye olarak bu ad verilmiştir. Böyle bir anlamda Arapçada kullanılmamaktadır. Bu kelime Osmanlıcada anlam kaymasına uğramıştır.

Şebâbet شبابت (o.i.) : "Şebâb" kelimesinden uydurma bir şekilde yapılmıştır. "Gençlik, tazelik, civanlık"[521] anlamlarına gelmektedir. Bu kelimenin Arapça karşılığı; "şebibe" veya "şebâb"'dır. Osmanlılar'ın tasarrufudur.

Şer'iyye Vekâleti شرعيه وكالة : "Şer'" kelimesine nisbet 'ya'sı eklenerek türetilmiş bir mensub isimdir. "Anlam olarak; "şerîata ait, şerîatla ilgili" anlamlarına gelmektedir. "vekalet" kelimesi "Vekele" kelimesinden türetilmiş bir mastardır. "Temsilcilik, vekillik, yönetim, idare; ajans; han, kervansaray"[522] anlamlarına gelmektedir. Osmanlıcada; "Büyük Millet Meclisi icra vekillerine dair kanunla teşkil

---

517 Devellioğlu, *a.g.e.* 1120.
518 Sami, *a.g.e.* 730.
519 Sami, *a.g.e.* 730.
520 Devellioğlu, *a.g.e.* 1172.
521 Devellioğlu, *a.g.e.* 1175.
522 Mutçalı, *a.g.e.* 1009.

olunan vekâlet”[523] anlamındadır. Daha sonra kaldırılarak yerine “Diyanet İşleri reisliği” makamı tahsis olunmuştur. Bu terkip Osmanlılara mahsus bir kullanımdır.

Şey’iyyet شيئيت (o.i.):“Şey” kelimesinden türetilmiş bir ism-i mensubdur. Osmanlıcada anlam olarak; “nesnellik, Objektiflik”[524] anlamlarında kullanılmıştır. Tamamen Osmanlıcanın tasarrufu olan bir kelimedir. Böyle bir kullanım Arapçada yoktur.

Şükraniyyet شكرانيت (o.i.) : “Şukraniyye” kelimesi“Şekere” (teşekkür etmek) fiilinin mastarından türetilmiş bir ism-i mensubdur. Arapça dil kurallarına uygun bir şekilde kelimenin sonuna “te” getirilerek yapma mastar yapılmıştır. Osmanlıcanın tasarrufu olan bir kelimedir. Osmanlıcada; “şükranlık” anlamına gelmektedir.

Tahaddüs تحدث (o.i.) : “Hadese” fiilinin türevlerindendir. “Sezgi, yok iken ortaya çıkma, meydana çıkarma”[525] anlamlarına gelmektedir. Osmanlılar’ın Arapça’ya kazandırdıkları bir kelimedir.

Tahattur تخطر (o.i.) : “Hatere” fiilinin tefe’ul kalıbından mastarıdır. Arapçada; “Çalımla çaka satarak yürümek; salınmak; bahse girmek”[526] anlamlarına gelmektedir. Osmanlıcada; “Hatırlama, hatıra getirme, unutulduktan sonra hatırlanan şey manalarıyla kullanılıyorsa da Arapçada manaları büsbütün başka olduğundan yanlıştır.”[527] manalarında Osmanlıcada kullanılmıştır. Görüldüğü gibi Arapçadaki gerçek anlamının Türkçedekiyle hiçbir ilgisi yoktur. Kelimenin kökü Arapça olmasına rağmen Osmanlıların Arapça dili kurallarına uydurarak türettikleri bir isimdir.

Tahkiye تحكيه (o.i.) : “Hakâ” (hikâye etmek) kelimesinden türetilmiş tamamen Osmanlıcanın tasarrufu olan bir kelimedir. Osmanlıcada; “hikaye etme, anlatma”[528] gibi anlamlara gelmektedir.

Tahsîsât تخصيصات (o.i.) : “Tahassese” mezid rubai fiilinin mastarı olan “tahsis” kelimesinin çoğuludur. “Ödenek, bir daire veya kimse için ayrılmış para”[529]

---

[523] Devellioğlu, *a.g.e.* 1187.
[524] Devellioğlu, *a.g.e.* 1192.
[525] Devellioğlu, *a.g.e.* 1214.
[526] Mutçalı, *a.g.e*. 234.
[527] Sami, *a.g.e.* 388.
[528] Devellioğlu, *a.g.e.* 1219.

anlamlarında Osmanlıcada kullanılmıştır. Kelime Arapça dili kurallarına göre "çoğul" olmasına rağmen Osmanlıcada "tekil" anlamda kullanılmıştır.

Ta'kîbât تعقيبات (o.i.) : "Tâkîb" kelimesinin çoğuludur. "Tâkîb" kelimesi, "Akabe" fiilinin tefil babından mastarıdır. "Arkasına düşme, arkasından gitme, kovalama"[530] gibi anlamları vardır. "Ta'kîbât" ise; Osmanlıcada "kovuşturma"[531] anlamında kullanılmıştır. Kelime Arapçada "çoğul" olmasına rağmen "tekil" anlamında kullanılmıştır. Yeni bir anlam ve -kökü Arapça olmasına rağmen- yeni bir kelime Osmanlılar tarafından üretilmiştir.

Tayyare طياره (a.i.) : Bu kelimeyi Eğitimci ve şair Fazıl Ahmet Aykaç (1884 -1967) Arapça "târa" (uçmak) kökünden türetmiştir.[532] "tâir" kelimesinin "fe'âle" mubalağa veznine sokulmasıyla elde edilştir. Arapça karşılığı olarak "çok uçan" anlamındadır. Ancak Osmanlıcada; "Uçak, havadan beleşten gelen para"[533] anlamında kullanılmıştır. Daha sonra bu kelime Araplar tarafından da kullanılmaya başlamıştır. Gerçi bugün kimi Araplar "Tayyâre" yerine "tâira" kelimesini kullanmaktadırlar.

Tebâdül تبادل (o.i.) : "Bedel" kelimesinin tefa'ul kalıbından mastarıdır. Osmanlıcada; "birbirine bedel olma, birbirinin yerini tutma, değişme"[534] gibi anlamlarda kullanılmıştır. Bu kelime Arapça dili kurallarına uygun bir şekilde türetilmiş tamamen Osmanlıcanın tasarrufu olan bir kelimedir.

Tebâdür تبادر (o.i.):"Tebadere" sülasi mezid humasi fiilinin mastarıdır. "Bedere" fiil kökünden türetilmiştir. Osmanlıcada "ansızın akla gelme, iki şairin birbirinden habersiz olarak aynı şiiri söylemesi"[535] anlamındadır. Bu kelimenin Arapça karşılığı "tevârüd" dür.

---

[529] Devellioğlu, *a.g.e.* 1222.
[530] Devellioğlu, *a.g.e.* 583.
[531] Devellioğlu, *a.g.e.* 1227.
[532] Geofrey Lewis, *a.g.m.* 322.
[533] Devellioğlu, *a.g.e.* 1247.
[534] Devellioğlu, *a.g.e.* 1251.
[535] Devellioğlu, *a.g.e.* 1251.

Tebellûr تبلر (o.i.) : "Tebellere" sulasi mezid humasi fiilinin mastarıdır. Osmanlılar'ın tasarrufu olan bir kelimedir. Osmanlıcada; "Billurlaşma"[536] anlamında kullanılmıştır. Böyle bir kullanım Arapçada yoktur.

Teberru'ât تبرعات (o.i.): "Teberra'a" sulasi mezid humasi fiilinin mastarı olan "teberru'" kelimesinin çoğuludur. "Üstün gelmek, kabiliyetli olmak"[537] anlamlarına gelen "Bere'a" fiil kökünden türetilmiştir. "Teberru'" kelimesi Osmanlıcada; "bağış, affetrme, bağışlama"[538] anlamlarındadır. Arapçada bu kelimenin muadili "idare" kelimesidir. Kelimenin kökü Arapça olmasına rağmen ve Arapça dil kurallarına uygun bir şekilde türetilmesine rağmen Osmanlıların tasarrufu olan bir kelimedir.

Tedfîn تدفين (o.i.) : "Deffene" sülasi mezid rubai fiilinin mastarıdır. Bu kelimenin kökü "defnetmek, gömmek, saklamak"[539] anlamlarına gelen "Defene" fiilidir. "Tedfîn" kelimesini "defn" manasıyla kullananlar var ise de "defn" zaten mu'tedî olup tef'il kalıbından asla gelmediğinden galattır kullanılmamalıdır.[540] Osmanlıcada; "defnetme, gömme"[541] anlamlarına gelmektedir. Kelimenin kökü Arapça olmasına rağmen Osmanlıların Arapça kaideye uydurarak yaptıkları bir kelimedir. Böyle bir kullanım Arapçada yoktur.

Tekabüd تكبد (o.i.) : "Kebede" fiilinin tefa'ul kalıbından mastarıdır. Fiil olarak "Yıkılmak, harap olmak, sertleşmek, katılaşmak"[542] gibi anlamlara gelmektedir. İsim olarak ise; "karındaki siyah et, karaciğer, katı, sert" anlamlarındadır.[543] Osmanlıcada; "Bir organın kebedleşmesi (harap olması), karaciğerleşmesi"[544] anlamına gelmektedir. Bu kelime Osmanlıların uydurduğu bir yapma kelimedir.

---

536 Devellioğlu, *a.g.e.* 1253.
537 Mutçalı, *a.g.e.* 50.
538 Devellioğlu, *a.g.e.* 1253.
539 Topaloğlu, Bekir – Kahraman, Hayrettin, *a.g.e.* 104.
540 Sami, *a.g.e.* 391.
541 Devellioğlu, *a.g.e.* 1262.
542 Mutçalı, *a.g.e.* 746.
543 İbn Manzûr, *a.g.e.* III, 374
544 Devellioğlu, *a.g.e.* 1278.

Tekeylüs تقيلس (o.i.):“Yemeklerin mide ve bağırsaklarda ezilerek lenf damarları tarafından emilmeye elverişli bir hale gelmesi”[545] anlamına gelmektedir. Batıda tıp alanında ortaya çıkan yeni terimleri Osmanlılar olduğu gibi kullanmamışlardır. Ya Arapçadan ya da Farsçadan kelime üretme yoluna gitmişlerdir. Bu sözcük de bu tür sözcüklerdendir.

Tekke تكة (o.i.):”Eski zamanda tarikata bağlı olan kişilerin toplanıp ayin yaptıkları yer, dergâh, tarikattan olanların barımndıkları ibadet ve tören yaptıkları yer; aynı yol ya da alışkanlıktaki insanların toplanıp oturdukları yer, işsiz güçsüz kimselerin buluşup sığındıkları ye; esrar içilen üstü kapalı yer”[546] anlamlarında Osmanlıcada kullanılmıştır. Bu sözcük Arapçadaki; “tekiyye” kelimesinden galattır.

Temehhür تمهر (o.i.): Osmanlılar Arapçadaki; “Mehere” fiilini tefe’ul kalıbına sokarak bu kelimeyi elde etmişlerdir. Nitekim bu sözcük; “mehere” fiilinin tefe’ul kalıbından mastarıdır. Maharet kelimesinden türetilmiştir. “Mahir olma, yetenekli, becerikli olma”[547] anlamlarında Osmanlıcada kullanılmıştır.

Temennâ تمني (o.i.) : Arapça dili kurallarına aykırı bir şekilde türetilmiş bir kelimedir. “Temenni” kelimesi bozularak yapılmıştır. “Temennâ” kelimesi Osmanlıcada “el ile selam verme”[548] anlamındadır.

Temevvüt تموت (o.i.) : “Mate” fiilinin Tefa’ül kalıbından mastarıdır. Osmanlıcada; “bir organın işlevini yok etmesi, çürüyüp ölü hale gelmesi”[549] anlamındadır. Bu kelime Arapçada bulunmayıp Osmanlıcanın bir tasarrufu olarak Arapçanın kurallarına göre yapılmış bir kelimedir.

Tenkîd تنقيد (o.i.): Osmanlılar; “Nekade” fiilinin tef’îl babından bu kelimeyi türetmişlerdir. Arapçada “nakd” maddesi tef’îl babından gelmediğinden bunun yerine “intikâd” ve “tenkâd” kullanılırsa daha doğru olur. Osmanlıcada; “bir konuya ait bir yazıyı veya eseri değer bakımından gözden geçirme, eleştirme”[550] manalarında kullanılmıştır.

---

[545] Devellioğlu, *a.g.e.* 1279.
[546] Parlatır, *a.g.e.* II, 2172.
[547] Devellioğlu, *a.g.e.* 1287.
[548] Devellioğlu, *a.g.e.* 1287.
[549] Devellioğlu, *a.g.e.* 1288.
[550] Devellioğlu, *a.g.e.* 1296.

Tensîb تنصيب (o.i.): “Nasebe” fiilinin tef’îl kalıbından mastarıdır. Osmanlıcada; “münasip, göre, uygun bulma”[551] anlamlarında kullanılmıştır. Arapçada bulunmayıp Osmanlıcanın bir tasarrufu olarak Arapçanın kurallarına göre yapılmış bir kelimedir.

Terzîl ترذيل (o.i.): “Rezele” sülasi mezid rubai fiilinin mastarıdır. Osmanlıcada; “rezil etme, rezil edilme”[552] anlamlarında kullanılmıştır. Osmanlılar’ın Arapça kaideye uygun bir şekilde uydurduğu bir kelimedir.

Tesmîm تثميم (o.i.) : “Orası, orada” anlamlarına gelen “semme” kelimesinin mastarıdır. Osmanlıcada; ”mafsalların yüzlerini birbirinden ayırma işi, bir uzvu mafsal yerinden kesip atmak”[553] anlamına gelmektedir. Osmanlılar’ın Arapça gramer kurallarına uydurarak türettikleri bir kelimedir. Böyle bir kullanım Arapçada yoktur.

Tesrî’ تسريع (o.i.) : “Sur’at” kelimesinden türetilmiştir. Osmanlıcada; “hızlandırma, hızlandırılma, çabuklaştırma”[554] anlamlarında kullanılmıştır. Osmanlılar’ın Arapça gramer kurallarına uydurarak türettikleri bir kelimedir. Böyle bir kullanım Arapçada yoktur.

Tesrîr تسرير (o.i.): Osmanlıların Arapçadaki “surur” kelimesinden türettikleri bir kelimedir. “Sevindirme, sevindirilme”[555] gibi anlamlara gelmektedir. Böyle bir kullanım Arapçada yoktur.

Umumiyet عموميت (o.i.): Osmanlıcada; “Umumilik, bir şeyin herkese ait olması, genellik”[556] anlamlarında kullanılmıştır. “Umum” kelimesi mastar olduğu halde Osmanlıcada ikinci defa mastar yapılarak “Umumiyyet”’e dönüşmüştür. Böyle bir kullanım Osmanlılara mahsustur.

Ünsiyyet انسيت (o.i.): Osmanlıcada “alışkanlık, ahbaplık, arkadaşlık”[557] anlamlarında kullanılmıştır. Zaten mastar içine alan bu kelime “yet” edatı mastariyye ilavesiyle teşekkül etmiş esassız ve yanlış bir sözdür. Arapçada asla böyle bir söz kullanılmaz. Arapçada; “üns” veya “ülfet” sözleri bunun manasını ifadeye yeter.

---

551 Devellioğlu, *a.g.e.* 1297.
552 Devellioğlu, *a.g.e.* 1307.
553 Devellioğlu, *a.g.e.* 1312.
554 Devellioğlu, *a.g.e.* 1313.
555 Devellioğlu, *a.g.e.* 1313.
556 Devellioğlu, *a.g.e.* 1348.
557 Devellioğlu, *a.g.e.* 1357.

Görüldüğü gibi kelimenin kökü Arapça olmasına rağmen Osmanlılar'ın ürettiği kelimelerdendir. Arapça dili kurallarına aykırı bir şekilde türetilmiştir.

Utme عتمه (o.i.): "Utm" kelimesinden yapılmıştır. Arapçada; "Yabani zeytin ağacı"[558] anlamına gelmektedir. Utme ise "zeytinimsi meyve"[559] anlamındadır. Böyle bir kullanım Arapçada yoktur.

Uzeyvat عضيوات (o.i.) : "Uzvun" kelimesinin fu'aylun kalıbına sokulması ile elde edilmiş bir çoğul isimdir. Bu kalıb tasğir (küçültme) kalıbıdır. "Uzeyve" kelimesinin çoğuludur. "Uzuvcuklar, küçük uzuvlar"[560] anlamına gelmektedir. Bu kelime Arapçada yer almayan Osmanlıcanın bir tasarrufu olarak Arapça dil kurallarına göre türetilmiş bir kelimedir.

Vâlî والي (a.i.) : "Veliye" kelimesinin ism-i failidir. "Bir vilayeti idare eden en büyük memur"[561] anlamındadır. Osmanlıcada çeşitli idari birimlerin aldıkları isimlerin hemen hemen hepsi Arapça'dır. Vâlî kelimesi de bunlardan bir tanesidir. Kelimeler bugünkü anlamlarını ve kullanımlarını Osmanlı döneminde kazanmıştır. "Vâlî" kelimesi de Modern Arapçadaki yerel yönetim birimi anlamını önceden taşımıyordu. Bu kelime bu anlamı Osmanlı döneminde kazanmıştır.

Validiyyet والديت (o.i.) : "Annelik ve babalık vasfı"[562] anlamına gelmektedir. Kelimenin kökü Arapça olmasına rağmen bu kelime Osmanlıcanın ürettiği bir kelimedir.

Vâridât واردات (o.i.):"Verede" kelimesinin ism-i failinden yapılmıştır. Varide kelimesinin çoğuludur. Osmanlıcada; "Gelir (yıllık, aylık), hatıra gelen, içe doğan şeyler"[563] anlamına gelmektedir. Osmanlıcada; ayrıca "Şeyh Bedreddin'in bir eseri"nin adıdır. Tamamen Osmanlıların uydurduğu kelimelerdendir.

Vatan وطن (a.i.) : "Vatan" kelimesi; "Doğum veya ikamet yeri, vatan, yurt, memleket"[564] anlamlarına gelen klasik bir Arapça sözlüğün Türkçeleştirilmiş şeklidir.

---

[558] Mutçalı, *a.g.e.* 548.
[559] Devellioğlu, *a.g.e.* 1352.
[560] Devellioğlu, *a.g.e.* 1352.
[561] Mutçalı, *a.g.e.* 1014.
[562] Devellioğlu, *a.g.e.* 1366
[563] Devellioğlu, *a.g.e.* 1367.
[564] Mutçalı, *a.g.e.* 992.

Klasik Arapça kullanımda anlamı; “ev, memleket, ait olunan yöre”dir. Modern Arapçadaki anlamını Osmanlının etkisiyle kazanmıştır.[565]

Vazahât وضاحت (o.i.) : “Vazehe” kelimesinden türetilmiştir. “Vezah” kelimesi de; “açık beyaz, parlak açık, aşikâr, ayan beyan” gibi anlamları vardır.[566] Vezahat kelimesi ise “vazihlik, açıklık” anlamlarındadır. Böyle bir kullanım Arapçada yoktur

Velâdet ولادت (o.i.) : Arapçadaki “Vilâdet” kelimesinden bozma Osmanlıca bir kelimedir. “Viladet” kelimesinin Arapçadaki anlamı; “doğurma”dır.[567] Veladet kelimesi ise Osmanlıcada “doğma” anlamına gelmektedir.

Veladî ولادي (o.i.) : Arapçadaki “viladi” kelimesinden bozmadır. Osmanlıcada bu kelime “anadan doğma”[568] anlamına gelmektedir. Böyle bir kullanım Arapçada yoktur.

Zâbit ضابط (a.i.): “Zabete” fiilinin ismi failidir. Arapçada; “Bir şeyi zabteden, elinde tutan ve sıkıca yakalayan kişidir.”[569] Osmanlıcada; “Tuttuğunu koparan, dediğinin yaptıran, subay”[570] manalarında kullanılmıştır. Z3abit terimi, Osmanlıcada daha XVII. yüzyılda yaygın kullanıma girmişti. Vakainamelerde de bu kelimeye rastlanır- örneğin, Muharabeleri anlatırken zabitlerden bahsederler.[571]

Za’fiyyet ضعفيت (o.i.) : “Za’fiyye” kelimesi “Za’afe” fiilinden Arapça dili kurallarına uygun bir şekilde türetilmiş bir mesub isimdir. Bu ism-i mensub kelimenin sonuna yine Arapça dil kurallarına uygun bir şekilde “te” getirilerek yapma mastar yapılmıştır. Ancak Arapçada bu ”te” yuvarlaktır. Bu kelime Osmanlıcada; “Zayıflık, güçsüzlük, dermansızlık”[572] anlamlarında kullanılmıştır.

---

565 Lewis, *a.g.e.* 328-329.
566 el-Ferâidî, *a.g.e.* 266.
567 Mutçalı, *a.g.e.* 1010.
568 Devellioğlu, *a.g.e.* 1376.
569 Mutçalı, *a.g.e.* 498.
570 Devellioğlu, *a.g.e.* 1398.
571 Bernard Lewis, “a.g.m.”, L. Carl Brown, *İmparatorluk Mirası,* 309. (Haz: Elçin Gen)
572 Devellioğlu, *a.g.e.* 1400.

SONUÇ

Osmanlıca Türkçe başta olmak üzere Arapça ve Farsça birçok kelime, şekil ve kaideleri içine alan bir dildir. Osmanlıcada pek çok Arapça kelime kullanılmıştır. Bunların büyük bir kısmı umumiyetle isim ve sıfatlardır. Osmanlıcada Arapça isimlerin her cinsi kullanılmıştır. Bunlar da on iki çeşittir; isim, mastar, ism-i fail, ism-i Meful, sıfat-ı Müşebbeke, ism-i Tafdil, mubalağalı fail, ism-i zaman, ism-i Mekan, ism-i alet, ism-i mensub, ism-i tasğır. İsim durumunda olan mastarların yalnız aslî olanı değil, her çeşit ve şekilleri Osmanlıcada kullanılmıştır. Ancak Osmanlıcada Arapça fiiller –şekil olarak değil – anlam olarak yer almamıştır. “Laubâli, laedri” gibi Arapçada fiil olan kelimeler, Osmanlıcada Arapça fiil anlamıyla kullanılmamıştır. Bu tür kelimeler Osmanlıcada isimleşmiştir.

Bu tespitler dışında araştırmamızda ulaştığımız sonuçları üç ana başlık altında inceleyeceğiz:

A- Anlam değişikliğine uğramış kelimeler:

1)Arapçadan Osmanlıcaya gecen bir takım kelimelerde anlam kaymaları olmuştur: “Hîle**حيلة** /, ayyâş/**عياش** , şafak/**شفق** , itbâr/**اعتبار** , baş/**باش** , kıyâfet/**قيافت** , misafir/**مسافر** ”gibi.

2) Osmanlıların Arapçadan aldıkları kelimelerin bir kısmında anlam daralması olmuştur:”Ceza/ **جزاء** , Şarap /**شراب** , mûR / **روم** ” gibi.

3) Arapçadan Osmanlıcaya geçen kelimelerin bir kısmında kelimenin içerdiği anlamın kapsamı genişlemiş, başka bir deyişle anlam genişlemesi olmuştur: “Ma’den/ **معدن,** Arefe/ **عرفه** **,** Kâime/**قائمه** **,** kanûn/**قانون** **,** afet/**اعفت** ” gibi.

4) Arapçadan Osmanlıcaya geçen bir takım kelimeler Osmanlıcada orijinal anlamlarıyla kullanılmıştır. Özellikle Dini literatür de kullanılan kelimeler bu kabildendir: “Allah/ﷲ , Cehennem/**جهنم** , Cennet/**جنت** , Melek/**ملك** , nafaka/**نفقه** , Bid’at/**بدعت** ” gibi.

5) Arapçada çoğul oldukları halde Osmanlıcada bazı kelimeler tekil anlamlarıyla kullanılmıştır: “Ukala/**عقلاء** , ulema/**علماء** , vukuat/**وقعت** , evliya/**اولياء** ” gibi.

B- Osmanlıcada kullanılan Arapça kelimelerin yapısı:

1) İsimler: Arapçada isimler “camid” ve “muştak” olarak ikiye ayrılmaktadır. Camid isimlerin küçük bir kısmı Osmanlıcada kullanılmıştır. Osmanlıcada daha çok türetilmiş (mûştak) isimler kullanılmıştır:

1) İsim Tamlamaları

Osmanlıcada Arapça tamlamalar fazla kullanılmamıştır. Ancak Arapça yapılan izafet terkiplerinde her iki kelimenin de Arapça olması şartına uyulur: **“ابن عرض , بيت المال , دارالفنون”** gibi.

2) Mastarlar:

Arapçadaki mastarların büyük bir kısmı Osmanlıcada kullanılmıştır. Bu mastarları iki grupta ele alabiliriz:

a- Asıl Mastarlar

Üç harfli yalın fiillerin mastarları ek almış dörtlü, beşli, altılı fiillerin mastarları Osmanlıcada kullanılmıştır: “**استخبارات , انقلاب , اجتماع , اصلاح , اقطاع , فحر** ,**مدرسه**” gibi.

b- Yapma Mastarlar

Arapça kaideye göre ism-i mensub ismin sonuna “yuvarlak te” getirilerek yapılan mastarlardır: “**معافيت , حاكميت , نقصانيت , مدنيت**” gibi.

c- Aslında mastar oldukları halde -Arapça kurallarına aykırı bir şekilde- Osmanlıcada ikinci kez mastar yapılarak kullanılan kelimeler vardır: “ **انسيت, ضعفيت, عموميت, تسلميت**” gibi.

3) İsm-i Fâiller:

Türkçedeki “-en, -an” sıfat fiil karşılık olan ism-i fail, hades ve hudûs (sonradan ortaya çıkma, meydena gelme) manaları taşıyan, yani istenildiği zaman ortaya çıkarılan, yapılan, istenildiği zaman bırakılan hareket, iş, oluşu gösteren fiillerden yapılır. Osmanlıcada; sülasi, rubai, humasi, südasi fiillerin bir kismının ism-i failleri Osmanlıcada kullanılmıştır: “**ملتزم, معلم, منقد, قائم, كافر, باطن**“gibi.

4) İsm-i Mef'uller:

İsm-i fail gibi fiilden türetilmiş sıfatlardandır. İsm-i mef'ul; fiilin ifade ettiği iş ve harekete maruz kalan kimse veya nesneyi gösteren ve onun sıfatı olan kelimedir. Arapça ism-i mef'ullerin Türkçedeki karşılıkları (edilgen) fiillerden "an, -en; -mış, -miş; (-miş olan, -mış olan) eklerinin eklenmesiyle yapıla kelimelerdir. Osmanlıcada; sülasi ve zaid fiillerin büyük bir kısmının ism-i mef'ulleri kullanılmıştır: "**مختطب,مغلوب, معلوم** " gibi.

6) İsm-i Tafdîl:

Vasıf anlamının bir kimse veya nesnede öbürüne veya öbürlerine nisbetle daha çok yahut en çok olduğunu bildiren sıfatlardır. Türkçede nisbî fazlalık sıfatlardan önce "daha, daha çok", mutlak fazlalık ise "en" zarfları getirilmek suretiyle anlatılır. Osmanlıcada bazen tamlamalar içinde bazen tek başına ism-i tafdîller kullanılmıştır: " **باب آلي, مجلس آلي تنظمات** " gibi.

7) Mubalağalı Failler:

Arapçada çokluk, mubalağa manası ifade eden isimlerdir. Osmanlıcada mubalağa siğasının en çok "fa'al" vezni kullanılmıştır: " **غسال , عياش**" gibi.

8) İsm-i Zaman ve İsm-i Mekan: Arapçada zaman ve yer bildiren isimlerdir. Osmanlıcada; ism-i zaman ve ism-i mekan ismlerinin "mef'il ve mef'al" vezinleri yani kıyasi olanları kullanılır. İsm-i zaman ve ism-i mekan isimleri Osmanlıcada fazla kullanılmamıştır: "**مطلع , مكتب** " gibi.

9) İsm-i Mensûb:

Bunlar aidiyet ve nisbet isimleridir. Diğer kelime çeşitleri gibi vezinleri yoktur. Aslında Arapçada nisbet eki "-iyyun" şeklinde olup "y" harfi şeddelidir. Fakat türkçede bugün tek "y"li şekil kullanılmaktadır: "**فسقيه , ماليه**" gibi. Bunun dışında azda olsa ism-i tasğir de Osmanlıcada kullanılmıştır.

12) Arapça kaidelere göre Osmanlıcada türetilmiş kelimeler: Osmanlıcada Arapça kaidelere göre Arapça olmayan birçok kelime türetilmiştir. Bu kelimelerin bir kısmının kökü Arapça, bir kısmının Farsçadır. Osmanlıların Arapça köklerden türettikleri yeni kelimelerin büyük çoğunluğu bugün modern Arapçada da kullanılmaktadır: "**دوله, حريت,مفكوره**" gibi. Osmanlılar, özellikle 19. yüzyılda ve 20.

yüzyılın başlarında klasik dilleri Arapça ve Farsçayı tıpkı Latinceden ve Yunancadan yararlanan batılılar gibi yeni kelimeler üretecek bir kaynak olarak kullanmışlardır. Osmanlıların bu anlayışla Arapçadan yararlanarak ürettikleri pek çok kelime giderek Arapların söz dağarcığında da yerleşmeye başlamıştır.

C – Osmanlıcaya geçen kelimelerde söyleyiş değişiklikleri

1) Arapçada uzun ve kısa olmak üzere şu altı vokal vardır: a, u, i (â, û, î). Fakat Türkçede, Arapça kelimelerin vokalleri çoğaltılmış, bu kelimelerin vokalleri de aşağı yukarı Türkçede olduğu gibi dokuza çıkarılmıştır: "**وكيل** – vekil, **ممكن** – mümkün, **مفتي** – müfti" gibi.

2) Türkçede Arapça kelimelerin kısa vokalleri inceltilmiştir; -a, e'ye, u, ü'ye dönüşmüştür. "**مكتب**-mektep, **مجلس** – meclis, **مشكلات** müşkilat" gibi.

Bu inceltme hadisesi çok geniş ölçüde yapılmış büyük bir değişikliktir. Arapça asıllı kelimelerde bütün 'e'ler 'a', bütün 'ü'ler 'u' idi. 'ü' ve 'e' bir Türkçeleşme'dir.

3) Bazen de Türkçe vokalleri ile beraber kelimenin şekli değiştirilmiştir: "**مسافر** -misafir" gibi.

4) Türkçe, Arapça kelime ve hece sonundaki "b, c, d" konsonantları Türkçede "p, ç,t" şeklinde söylemektedir: "**ادب**-edep, **قلب** -kalp **مشرب** – meşrep" gibi.

Bütün bu neticeler ışığında şunları söyleyebiliriz:

Bir dilin başka dillerden etkilenmesi, o dillerden kelime alması onun orijinalliğini bozmaz, yeter ki bu kelimeyi tarihi ve kültürel potasında yoğurup eritebilsin. Bu noktada Fransız şair Valery'nin bir sözünü zikretmek yerinde olur: "Aslan vücudu yediği hayvanlardan meydana gelir; ama aslan her zaman aslandır. Aslan sabah kahvaltısında tavşan yediği zaman kulakları uzamaz. Öğlende geyik yediği zaman boynuzları çıkmaz."

Osmanlılar da bunu büyük ölçüde başarmışlardır. Farsçadan ve Arapçadan kelimeler alarak Ataları'ndan miras kalan Türkçe kelime hazinesini genişletmişlerdir. Arapçadan aldıkları kelimelerin birçoğunu kendi kültürel ve tarihi potalarında yoğurarak kendilerine mal etmişlerdir.

Ancak bazı Arapça kelimeler Arapçadaki orijinal anlamlarıyla kullanılmıştır. Bunları kendilerine göre yoğuramamışlar -bu kelimelerin bir kısmı dini içerikli kelimeler olup bu kelimeler de anlamlarını büyük ölcüde Kur'an'dan almışlardır. Bundan dolayı bu kelimelerin anlam çerçevesi İslam toplumlarında çok az değişiklik göstermiştir.- veya bu tür kelimelerin yerleşebilmesi ve hazmedilmesi için zamana ihtiyaçları vardı. Ancak bu tür kelimeler Türkçenin bünyesini bozacak düzeyde değildi. Anlam olarak ta bu kelimeler Osmanlıcaya ifade zenginliği kazandıran unsurlardı.

KAYNAKÇA

AKÜN, Ömer Faruk, *Divan Edebiyatı*, "TDV İslam Ansiklopedisi", Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 1994.

AHTERÎ, Mustafa Efendi, *Ahterî Kebîr*, Osmanlı Yayınevi, 1978, y.y.

AKSAN Doğan, *Her Yönüyle Dil*, Ankara 2000.

ANIL Zeynep Ayca, *Aslı Arapça Olup Türkçeye Anlam Kaymasına Uğrayarak Geçmiş Kelimeler* (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2002.

BANARLI, Nihat Sami, *Türkçenin Sırları*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 2001.

BİLGİLİ Ertuğrul, "Ahmet Cevdet Paşanın Kavaid-i Osmaniye Adlı Eserindeki Dilbilgisi Terimleri", *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, sayı: 540, Aralık 1996.

CUBRÂN Mes'ûd, *er-Râid*, Beyrut 1967.

ÇAKIR, Nafız, *Arap Dilinin Türk Diline Etkisi*, Uludağ Ünivesitesi İlahiyat Fakültesi (Lisans Tezi), Bursa 1984-1985.

ÇANGA, Mahmut, Kur'an-ı Kerîm Lugatı, İstanbul 1991.

ÇOTUKSÖKEN, Yusuf, Türkçe Üzerine Denemeler ve Eleştiriler, "Türkçede Kaç Sözcük Var?", Hürriyet-Gösteri, Mayıs-Haziran 1999.

http://www.wowturkey.com/forum/viewtopic.php?t=3233&start=30.

DEMİRAY, Kemal ve diğer., Türk Dil Kurumu,*Türkçe Sözlük*, Ankara 1974.

DEVELLİOĞLU Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Ankara 1970.

DİLAÇAR, Agop, *Devlet Dili Olarak Türkçe*, Ankara 1962.

DOĞAN D. Mehmet, *Büyük Türkçe Sözlük*, Ülke Yayınları 2001, y.y.

EBU HAYYAN, Muhammed b. Yusuf El- Endülüsî, El-Bahru'l-Muhit fi't-Tefsir, Beyrut 1992.

ECE, Hüseyin K. İslamı'ın Temel Kavramları, İstanbul 2000.

ERCILASUN. Ahmet Bican, *On Üçüncü Yüzyıla Kadar Türk Dünyası*, "Büyük Türk Klasikler"i, Ötüken-Söğüt Yayınları, İstanbul 1985.

ERGİN Muharrem, *"Osmanlıca", Türk Dünyası El Kitabı*, s.A-23, Ankara 1992.

ERGİN Muharrem, *Türk Dil Bilgis*i, İstanbul 1993.

FERÂHİDÎ, Ebî Abdurrahman el-Halil b. Ahmet, *Kıtabu'l-Ayn*, Beyrut, t.y.

FEYYÛMÎ, Ahmet b. Muhammed b. Ali, *el-Mubâhü'l-Munîr*, Beyrut, t.y.

FİRÛZÂBÂDÎ, Muhammed b. Yakûp *Kâmûsü'l-Muhît*, Beyrut 1995.

HAMEVÎ, Yâkût b. Abdullah, *Mu'cemü'l- Buldân*, Beyrut, t.y.

İBN MANZÛR, Cemaluddin Muhammed b. Mukerrem b. Manzûr el-Mısrî, *Lisanü'l- Arap*, Beyrut, t.y.

KARA, Mehmet, *Türkmen Türkçesi ve Türkmen Edebiyatı Üzerine Araştırmalar*, Akçağ Yayınları, Ankara 1998.

KÖPRÜLÜ, M. Fuat, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ötüken Yayınevi 1980, y.y.

KOMİSYON, *Osmanlı Türkçes*i, "Yeni Rehber Ansiklopedisi", İstanbul 1994.

KOMİSYON, *Osmanlıca*, "Ana Britannica", Ana Yay., İstanbul 1989.

LEVEND, Âgâh Sırrı, *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri*, T.D.K. yayınları, Ankara 1972.

LEWİS Bernard, “Çağdaş Arapçanın Siyasi Terminolojide Osmanlı Mirası” L. Carl Brown, *İmparatorluk Mirası*, (Haz : Elçin Genç) İstanbul 2000.

LEWİS Bernard, *The Emergence of Modern Turkey*, Londra 1961.

LEWİS Geofrey, “Dildeki Osmanlı Mirası” L. Carl Brown, *İmparatorluk Mirası*, (Haz : Elçin Genç) İstanbul 2000.

MENGİ Mine, *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara 1995.

ER-RÂZÎ Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdülkadir, *Muhtaru’s-Sıhah*, Beyrut 1995.

MUTÇALI Serdar, *Mu’cemü’l-Arabıyyu’l-Hadîs*, İstanbul 1995.

ONAY Ahmet Talat, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, Ankara 1993.

PALA İskender, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Ankara 1995.

SAMİ Şemseddin, *Kâmûs-i Türkî*, İstanbul 2005.

TİETSE Andreas, *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı*, İstanbul 2002.

TİMURTAŞ Faruk Kadri , *Osmanlı Türkçesi Grameri*, İstanbul 1995.

TOPALOĞLU, Bekir- KARAMAN, Hayrettin, *Arapça- Türkçe Yeni Kamus*, İstanbul 1967.

YAZIR, Mehmet Hamdi, Kurân-i Kerîm Meâli, İstanbul t.y.

YAZICI, Hüseyin, *Edevatu Rabtı’l- Cümeli Fi’l Lugati’l- Arabiyye*, İstanbul 1998.

YEĞİN Abdullah, *Yeni Lugat*, İstanbul 1992.

YOLCU, İsmet, *Örnek Sözlük*, Ankara 1996.

ZEMAHŞERİ, Ebu’l Kasım, *Esâsu’l-belâğa*, Beyrut 1979.